

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

İSLÂM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KIRTÂS OLAYI

Yasin ÖKMEN

ŞANLIURFA-2023

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLER ANA BİLİM DALI

İSLAM MEZHEPLERİ TARİHİ BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

KIRTÂS OLAYI

Yasin ÖKMEN

Danışman

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ

ŞANLIURFA-2023

T.C
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Doküman No : HRÜ-KYS-FRM-015
Yayın Tarihi :/....../20...
Revizyon No :
Revizyon Tarihi :
Sayfa No : 1 / 1

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN FORMU

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	205230012
Adı / Soyadı	Yasin ÖKMEN
Anabilim Dalı/Programı	Temel İslam Bilimleri / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Kırtâs Olayı

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 107 sayfalık kısmına ilişkin, 17/05/2023 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 20'dir. Ayrıca Yüksek Lisans çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

17/05/2023
Yasin ÖKMEN
İmzası

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 17/05/2023

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ
(Danışman)

ÖZET

KIRTÂS OLAYI

ÖKMEN, Yasin

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa EKİNCİ

Haziran, 2023, 107 sayfa

Bu çalışmanın konusu, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in (sav) vefatına yakın gerçekleşen ve onun kâğıt-kalem istemesiyle ortaya çıkan Kırtâs olayının Ehli Sünnet ve Şiâ açısından anlaşılma biçimiyle alakalıdır. Hz. Peygamberin vefatından sonra Müslümanların genelini teşkil eden Ehli Sünnet ve azınlık durumunda olan Şiâ'nın meseleye yaklaşımları ve geçmişten günümüze konunun nasıl anlaşıldığı bu mezheplerin kendi kaynakları çerçevesinde incelenmiştir. Hâdisenin Hz. Peygamberin (sav) hastalığı sürecinde gerçekleşmesi, kendisinden sonra vâsi bırakıp bırakmadığıyla alakalı olması ve mezheplerin kendi fikirlerini savunmak için tarihi süreç içerisinde olayı hangi deliller çerçevesinde ele almaları açısından önemlidir. Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ihtilafın tanımı, ihtilafın sebepleri, ilk dönem ihtilafları, Ehli Sünnet ve Şiâ'nın hilafet veya imamet anlayışından bahsedilmiştir. İkinci bölümde Kırtâs olayının isimlendirilmesi, olayın diğer rivayetler açısından tekrardan ele alınması, konuyla ilgili Buhârî ve Müslim'deki rivayetlerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Son bölümde ise Ehli Sünnet ve Şiâ'nın kendi kaynaklarında meseleyi nasıl ele aldığıyla alakalı örnekler verildikten sonra sonuca gidilmiştir. Sonuç olarak meseleyle ilgili rivayetlerin birçok tarihi vesikada zikredilip işlenmesi, Kırtâs olayı denen hâdisenin gerçek anlamda vuku bulduğunun bir göstergesidir. Meselenin ilgili rivayetlerde geçen kelimelerle de anılması olayın kırtasiye malzemesiyle isimlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte bu hadiseyi mezhepler kendi anlayışları çerçevesinde anlamlandırmış ve yorumlamışlardır. İlk dönemdeki anlayışları bir sonraki nesiller genişleterek geleceğe taşımışlardır. Ehli Sünnet meseleyi genel olarak Hz. Ebubekirin halife tayin edilmesiyle ilgili görmüş ve bu çerçevede değerlendirmede bulunmuştur. Böylece özelde Hz. Ömer'i genelde de diğer sahâbeleri savunan bir yaklaşım tarzı konunun açıklanmasına hâkim olmuştur. Buna mükabil Şiâ'lar ise hâdiseyi dolaylı olarak Hz. Ali'nin imam olarak kabul edilmesine

dayanak kabul etmiş olsalar da onlar Kırtâs hâdisesini daha çok Hz. Ömer'in ve onunla beraber hareket edenlerin tenkit edilmesi açısından bir dayanak olarak kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler; Kırtâs, Vasiyet, Hastalık, Perşembe Günü, Hz. Ömer, Ehli Sünnet, Şiâ, Hilâfet.

ABSTRACT

THE QIRTAS EVENT

ÖKMEN, Yasin

Master's Thesis

Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Prof. Dr. Mustafa Ekinci

June, 2023, pages 107

The subject of this study is related to the examination of the Qirtas event in terms of Ahl as – Sunnah and Shia which took place close to the passing away of the Prophet of Islam, Prophet Muhammed (pbuh) and emerged when he asked for paper and pencil. After the death of the Prophet, the approaches of the Ahl as-Sunnah, who constitute the majority of Muslims, and the Shia, who are in the minority, and how the issue is understood from the past to the present have been examined within the framework of the works of these religious cults. It is important that the incident took place during the illness of the Prophet Muhammad (pbuh), and that it is related to whether he left a successor after him, and that the religious cults consider the event within the framework of the historical process in order to defend their own ideas. Our study consists of three parts. In the first part, the definition of the conflict, the reasons for the conflict, the first period conflicts, the understanding of the caliphate or imamate of the Ahl Sunnah and Shia are mentioned. In the second part, the naming of the Qirtas event, the re-examination of the event in terms of other narrations, the narrations in Bukhari and Muslim on the subject were evaluated. In the last chapter, after giving examples about how the Ahl as-Sunnah and Shia dealt with the issue in their own works, the conclusion was reached. As a result, the fact that the rumors about the issue are mentioned and processed in many historical documents is an indication that the Qirtas event took place in real terms. The fact that the issue was mentioned with the words mentioned in the related narrations caused the event to be named with stationery. However, the sects interpreted and gave meaning this event within the framework of their own understanding and carried their understanding in the first period to the future by expanding it to the next generations. The Ahl as-Sunnah saw the issue related with being inducted

Abu Bakr as caliph in general and explained the issue in this context. Thus, an approach that defended Omar (hrh) in particular, and generally other companions, also caused to open the explanation of the subject. On the other hand, even if the Shiites indirectly accepted the incident as a basis for the acceptance of Ali (hrh) as the imam, according to them, the incident of Qirtas mostly served as evidence in terms of criticizing Omar (hrh) and those who acted with him.

Keywords: Qirtas, Will, Illness, Thursday, Ömer (hrh), Ahl as-Sunnah, Shia, Caliphate

KIRTÂS OLAYI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN FORMU	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Metodu	1
B. Çalışmanın Ana Kaynakları	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İHTİLÂF, İHTİLÂFIN SEBEPLERİ VE İLK DÖNEM İHTİLÂFLARI

1.1. İHTİLÂFIN TANIMI VE MAHİYETİ	4
1.1.1. Mezhepler Tarihi Açısından İhtilâf Kelimesi	5
1.2. İHTİLÂFIN SEBEPLERİ	6
1.2.1. İnsanoğlunun Kendisinden Kaynaklı Olan İhtilâflar	7
1.2.2. İnsanın Çevresinden Kaynaklı Olan İhtilâflar	8
1.2.3. Dinden Kaynaklı Olan İhtilaflar	10
1.3. İLK DÖNEM MEZHEPLER TARİHİ KAYNAKLARINA GÖRE İLK İHTİLÂFLAR	12
1.3.1. Hz. Muhammed'in Dönemindeki İhtilaflar	13
1.3.2. Abdullah b. Zü'l-Hüveysira et-Temîmî Hâdisesi	15
1.3.3. Kırtâs Olayı veya Hz. Peygamberin Vasiyeti Meselesi	16
1.3.4. Üsâme b. Zeyd'in Ordusu Meselesi	17
1.3.5. Hz. Peygamber'in (sav) Vefat etmesi ve Defnedileceği Yer Meselesi	19
1.3.6. Hilâfet Meselesi	20
1.4. EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ'YA GÖRE HİLAFET VEYA İMÂMET ANLAYIŞI	21

İKİNCİ BÖLÜM

KIRTÂS HADİSESİ, BUHÂRÎ VE MÜSLİM'DE GEÇEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ, EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ'NIN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

2.1. KIRTÂS OLAYININ İSİMLENDİRİLME MESELESİ	24
--	----

2.1.1. Hz. Peygamber'in (sav) Hastalığı	26
2.1.2. Kırtâs Olayı	27
2.2. KIRTÂS OLAYI AÇISINDAN BUHÂRÎ VE MÜSLİM'İN EL-CÂMÎU'S-SAHÎH ADLI ESERLERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME	29
2.2.1. Saîd b. Cübeyr'in Buhârî ve Müslimde Geçen Rivayetleri	30
2.2.2. Saîd b. Cübeyr'in Rivayetlerinin Değerlendirilmesi	33
2.2.3. Abdullah b. Ubeydullah'ın Buhârî ve Müslim'de Geçen Rivayetleri	36
2.2.4. Ubeydullah b. Abdullah'ın Rivayetlerinin Değerlendirilmesi	38
2.2.5. Kırtâs Olayının Rivayetler Bağlamında Yeniden Düşünülmesi	41
2.2.6. Ehl-i Sünnet'in Kırtâs Olayına Bakışı	42
2.2.7. Şiâ'nın Kırtâs Olayına Bakışı	45
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ KAYNAKLARINDA KIRTÂS OLAYININ DEĞERLENDİRİLMESİ	
3.1. EHL-İ SÜNNET'E MENSUP BAZI ÂLİMLERİN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ	48
3.1.1. Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb'ın Görüşü	48
3.1.2. Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkî el-Mâzerî'nin Görüşü	51
3.1.3. Kâdî İyâz'ın Görüşü	54
3.1.4. İbn Temiyye' nin Görüşü	58
3.1.5. Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî'nin Görüşü	63
3.1.6. Bedrüddîn el-Aynî'nin Görüşü	66
3.1.7. Babanzâde Ahmed Naim'in Görüşü	71
3.1.8. Ahmet Davudoğlu'nun Görüşü	73
3.1.9. Günümüz Araştırmacılarının Konuyla İlgili Görüşleri	75
3.2. ŞİÂ'NIN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELER	76
3.2.1. Şeyh Müfid'in Görüşü	76
3.2.2. Muhammed b. Alî b. Şehrâşûb et-Tabersî el-Mâzenderânî'nin Görüşü	79
3.2.3. Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd el-Mûsevî'nin Görüşü	81
3.2.4. Abdullah Deştî'nin Görüşü	84
3.2.5. Mehdi Aksu'nun Görüşü	88
SONUÇ	91
KAYNAKÇA	93

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Baskı
b.	: Bin, İbn
çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
h.	: Hicri
haz.	:Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallahu Anh
sav	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
t.y.	: Tarih yok
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri
v. dğr.	: Ve diğerleri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

A. Araştırmanın Metodu

Bilimsel araştırmalarda incelenen meselelerin en doğrusuna ulaşmak için metodumuzun sübjektiflikten (öznellikten) olabildiğince uzak ve ilgili kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasıyla gerçekleştirilebileceği bilinen bir gerçektir. Araştırılan konuların sahici bilgiler vermesi yine bu sürecin hem ontolojik (varlık bilimi) hem de epistemolojik (bilgi bilimi) süzgeçlerden geçirilerek yansıtılmasına bağlıdır. Her bilim dalının kendine göre araştırma ve inceleme metodları vardır. İslam Mezhepler Tarihi de bu metodlardan hali değildir. Bu bilim dalının da kendine özgü analitik (çözümlemeli) düşünceyi üretebilmek adına sunmuş olduğu yöntemler vardır. Olayların ortaya çıkmış olduğu mekânların bilinmesi hâdiseyi çözümlemek için önemlidir. İhtilaf eden tarafların birbirlerine karşı çıkış nedenleri, insanların sosyo-ekonomik durumlarının malum olayla ilintisi, beşerin yaşamış olduğu coğrafya ikliminin vb. birçok neden bu ilim dalının araştırma usulünde kendisine yer bulmuştur.

Araştırmamızın merkezinde bulunan Kırtâs olayını incelerken de bu metodlar göz önünde bulundurulmuştur. Hâdisenin geçmiş olduğu ilk kaynaklar temel alınarak olay incelenmiştir. Özellikle Şiâ'nın kitaplarında kendisine delil olarak gösterip, suçlamalarını temellendirdiği Buhâri ve Müslim'in rivayetleri hem metin hem de hadis ulemasının bu iki esere yönelik yazmış olduğu şerhler vasıtasıyla incelenmiştir. Bununla birlikte elimizde bulunan kaynak eserler aracılığıyla Kırtâs olayının (fikir-hâdis) irtibatıyla tekrardan düşünülmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur. Özellikle hem ilk dönem hem de son dönem Sünnî şerhlerde geçen âlimlerin kanaatleri, tarihi dönemlerine dikkat edilerek verilmiştir. Böylelikle dönemlere göre Ehli Sünnet'in Kırtâs hâdisesini nasıl anlayıp yorumladığıyla alakalı genel bir fikir sunulmuştur. Şiâ'nın meseleyle alakalı kanaatlerini ortaya koymak adına ise kendilerine ait ilk dönem ve son dönem âlimlerinin meseleyle alakalı bazı eserlerinde bulunan açıklamalarına da yer verilmiştir. Bu yönüyle Şiîler'in olayı mevcut düzlemde nasıl anlayıp yorumladığı araştırmamızda yansıtılmaya çalışılmıştır.

B. Çalışmanın Ana Kaynakları

Araştırmamız süresince akedemik değer taşıyan Türkçe ve Arapça birçok kaynaktan istifade edilmiştir. Konumuzla alakalı kaynakların genel çoğunluğu Arapça olarak yazılan eserlerdir. İlk bölümde ihtilaf meselesiyle alakalı hem klasik kaynaklar hem de modern dönem kaynaklarından faydalanılmıştır. Dil ve anlam bilgisi için İbn Manzu'un *Lisânu'l-Arab*, Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-Muhît* ve Cürçânî'nin *et-Ta'rifat* isimli eserlerinden yararlanılmıştır. İslam Mezhepler Tarihi'nin ana kaynaklarından kabul edilen Eş'arî'nin *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn*, Abdulkahir el Bağdâdî'nin *el-Fark Beyne'l-Fırak*, İsferyânî'nin *et-Tebisîr fî'd-Din* ve Şehrestânî'nin *Milel ve'n-Nihal* isimli eserlerinin yanı sıra, İbn Haldûn'un *Mukadime* adlı eserinden de istifade edilmiştir. Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde bulunan ilgili maddeler ve Çağdaş İslam Mezhepler Tarihi çalışanlarının konuyla alakalı eserleri de ilk bölüme kaynaklık eden kitaplar arasındadır.

İkinci bölümde Ehli Sünnet'in başucu kitaplarından olan ve Şiâ'nın da kendisine delil olarak göstermiş olduğu, Kırtâs olayının geçtiği Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh* isimli eserlerine yer verilmiştir. Bununla beraber çağın getirmiş olduğu kolaylıklardan olan internet üzerinden de meseleyle alakalı güvenilir sitelerden alıntılar yapılmıştır.

Son bölümde kullanılan kaynaklar ise şöyledir;

1. Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Hattâbî el-Büstî'nin (ö. 388/998) A'lâmü'l-hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî adlı eseri
2. Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkîlî el-Mâzerî'nin (ö. 536/1141) el-Mu'lim bi-fevâ'idü Müslim adlı eseri
3. Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) Şifai Şerif adlı eseri
4. Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. el-Hadır b. Muhammed el-Harrânî İbn Temiyye'nin (ö. 622/1225) Minhâcu's-Sünne adlı eseri
5. Ebû'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî'nin (ö. 656/1258) el-Müfhim şerhu Sahîhi Müslim adlı eseri

6. Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî'nin (ö. 855/1451) Ümdetü'l-Kârî adlı eseri

7. Babanzâde Ahmed Naim'in (ö. 1353/1934) Tecrid-i Sarîh Tercemesi adlı eseri

8. Ahmet Davudoğlu'nun (ö. 1403/1983) Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi adlı eseri

9. Şeyh Müfid, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. en-Nu'mân el-Hârisî el-Ukberî'nin (ö. 413/1022) el-İrşad adlı eseri

10. Ebû Ca'fer Reşîdüddîn Muhammed b. Alî b. Şehrâşûb et-Tabersî el-Mâzenderânî es-Serevî'in (ö. 588/1192) Menâkıbü Âli Ebî Tâlib adlı eseri

11. Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlû Şerefiddîn el-Mûsevî el-Âmilî'nin (ö. 1376/1957) el-Mürâca'ât adlı eseri

12. Abdullah Deştî'nin (1960-) en-Nefis fî Beyani reziyyeti'l Hamîs isimli Eseri

BİRİNCİ BÖLÜM

İHTİLÂF, İHTİLÂFIN SEBEPLERİ VE İLK DÖNEM İHTİLÂFLARI

1.1. İHTİLÂFIN TANIMI VE MAHİYETİ

İhtilâf “arkada kalmak, yerine birini bırakmak, muhalefet etmek, yönetim, zıt olan görüşe tabi olmak, yerine daha iyisini koymak” anlamında olan “h-l-f” kökünden türemiştir.¹ Sözlükte görüş ayrılığı, farklı görüşleri benimsemek, anlaşmazlık, zıtlık, denk olmamak vb. anlamlara da gelir. Terim olarak ihtilâf “*söz veya davranışta birinin tuttuğu yoldan başkasını tutmak*” anlamını ifade eder.² Bu kelimeye yakın olarak kullanılan bir diğer kavram ise “hilâf” tır.

Hilâf, ihtilâf kelimesinden farklı olarak “*hakkı doğrulamak veya batılı geçersiz kılmak için birbirine karşı iki taraf arasında yapılan tartışma ve çekişme*” olarak nitelendirilir.³ Böylece birinci kelime olan ihtilâfın taşıdığı anlam “*maksadın bir olup yöntemin farklı olması*” iken ikinci kelime olan hilâfın anlamı ise “*hem maksat hem de yöntemdeki farklılık*” olarak anlaşılır.

Bununla birlikte ihtilâf kelimesinin yerine göre ne için kullanıldığını doğru anlamak ve hangi amaçlara yönelik değerlendirildiğini tespit etmek, konumuzu daha iyi anlamamızı kolaylaştıracaktır. Çünkü bu kelime farklı ilmi alanlarda muhtelif manalarda kullanılmıştır. Bu kelime, Kur’ân-ı Kerîm’in bazı ayetlerinde yapılması yasaklı bir fiili ifade edebilirken diğer bazı ayetlerinde ise Allah’ın azametine delil olarak istimal edilmiştir.

Buna mukabil fıkıh ilmindeki ihtilâf, içtihadı dayalı olan ve işin ehli olanlar tarafından yapılan hüküm çıkarma işiyle tarafların birbirine muhalefet etmesidir. İmam-ı Şâfiî (ö. 204/820) ihtilâfın iki çeşit olduğunu söyledikten sonra birinci grupta

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Darü's-Sâdir, 1993), 9/80-95; Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1/807-808.

² Şükrü Özen, “İhtilâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 21/565.

³ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rifat* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 1/101.

bulunan ihtilâfın yasaklandığını, ikinci gruptakinin yapılmasında sakınca olmadığını belirtir. Ona göre Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerîm ve peygamberin sünnetinde açık bir şekilde açıklanan konularda ihtilâf, konuya vakıf olan âlimler için bile caiz değildir. Beyyine suresinin 4. ve Al-i imran suresinin 105.ayetlerinde bu husus yasaklanmıştır. Buna mukabil ihtilâf edilen konu, teville ve kıyasa müsaitse bu durumdaki muhalefet haram olan yani yasaklanan ihtilaf gibi değildir.⁴

Ulumu'l Kur'ân olarak bilinen tefsir ilminde İhtilâf, genel olarak ayetler arasında tenakuz gibi görülen yerleri açıklamak ve ayetler arasında zıtlık olmadığını göstermek amacıyla "Müşkilü'l-Kur'an" başlığı altında kendisine yer bulmuştur. Hadis ilminde ise ihtilâf, "Muhtelifu'l-Hadîs" başlığı altında incelenmiştir. Hadislerin kendi içerisindeki tenakuz gibi kabul edilecek farklılıklar bu ilim dalı çerçevesinde incelenmeye tabi tutulmuş ve rivayetler arasındaki çelişki gibi görülen farklılıklar İslam âlimleri tarafından giderilmeye çalışılmıştır.

1.1.1. Mezhepler Tarihi Açısından İhtilâf Kelimesi

İlk dönem Mezhepler Tarihi kaynaklarında ortaya konulan metot daha çok ele aldıkları grupları hak-batıl, ehl-i bid'at, fırka-i dâlle gibi savunmacı bir üslup çerçevesine dayanırken, Çağdaş İslam Mezhepler Tarihinde bu yaklaşımdan uzaklaşmış ve tarihi süreç içerisinde incelenen gruplar açıklanırken farklı metotlar takip edilmiştir. Yeni dönemde olaylar arasındaki tarihi gerçekliği ortaya çıkarmak için "fikir-hadise irtibatı" bununla beraber siyasî, dinî ve ekonomik olayların daha iyi anlamlandırılması için de "zaman-mekân bağlamı" yaklaşımı göz önünde bulundurulmuştur. Düşünce ekolünün doğduğu ortam, ekonomik durum, siyasî faktörler, olayların ortaya çıkış sebepleri, İslam düşüncesine etkileri, edebiyat kaynakları olarak nitelenen grupla ilgili her türden belge ve mensuplarının durumu da bu bilimin yeni araştırma usulü içerisinde kendine yer bulmuştur.⁵

Çağdaş Mezhepler Tarihi araştırmacılarına göre Mezhepler Tarihi, tarih içerisinde zuhur etmiş siyasî ve itikâdî fırkaların oluşum, teşekkül, gelişim ve son durumlarını bilimsel yöntemle inceleyen bilim dalıdır. İhtilâf kelimesi de bu bilim dalı

⁴ Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 303-304.

⁵ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 24-34.

içerisinde mezheplerin, grupların ve fırkaların farklı düşünme, inanma, yaşama ve farklı hareket etme sebeplerinin araştırılmasıyla ilişkilidir. Bu yönüyle İhtilâf, Mezhepler Tarihi çalışmalarında, insanları muhtelif grup ve zümreleşmeye götürecek her türlü esbâb olarak anlaşılabilir. Bu yönüyle İslam Mezhepler Tarihi, İnsanlar arasındaki İhtilaflardan mütevellit ortaya çıkan fırkaları veya zümreleri, tarih içindeki seyrini göstermeyi amaçlayan ve dinin farklı anlaşılma nedenlerini araştıran tarih bilimidir.

Mezhepler tarihi çalışmalarında ihtilâf, umumi olarak şahısların karşıt olarak gördükleri düşüncelere karşı kendi fikirlerinin hak olduğunu benimsemesi, bu minval üzerinde savunma yapması ve farklı fikri gruplara ayrılmasına sebebiyet veren bir kelime olarak anlaşılmalıdır.

1.2. İhtilâfın Sebepleri

İnsanoğlu doğumundan ölümüne kadar çevresiyle etkileşim halinde olan, yaşadığı hâdiseler karşısında kendisine pay çıkaran, dış dünyayı etkileyen ve aynı ölçüde benliğiyle etkilenebilen bir varlık olmasıyla diğer canlılardan ayrılmıştır. Allah (c.c) tarafından akıllı bir varlık olarak yaratılan insan, dünyayı imar etmesi için yeryüzünün halifesi ilan edilmiştir. Bunu yapabilmesi için de yine yüce yaratıcının göndermiş olduğu peygambere tâbi olup itaat etmesi gerektiği söylenmiştir.

Âdemoğlunun her birisinin muhtelif kavrama düzeyinde olması, insanların anlama seviyelerindeki farklılık, muhatapların kendi içerisinde taşıdıkları niyetler, dini metinlerin değişik anlaşılma potansiyeline sahip olması ve çevre faktörünün insanı etkilemesiyle, aynı peygambere tabi olduğunu söyleyen insanlar zaman içerisinde farklı gruplara ayrılabilmiştir.

İnsanoğlunu kendi içerisinde fikrî, ahlakî ve amelî muhalefete düşürecek birçok nedenden bahsedilebilir.⁶ Genel olarak bunun sebeplerini 3 başlık altında inceleyebiliriz. Bunlar; insanın çevresinden kaynaklı olanlar, insandan kaynaklı olanlar ve dinden kaynaklı olan ihtilaflar şeklinde üç ayrıma tabi tutulabilir. Muhalefet ortamını ortaya çıkaran sebepleri başlı başına bir neden olarak görmek yerine, her birisinin iç içe birbirilerini etkileyebileceğini bilmekte de fayda vardır. Mesela dinden

⁶ Yusuf Karadâvî, *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslamî Tavrı*, çev. Ersan Urcan (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2014), 17.

kaynaklı olabilecek bir neden aynı zamanda insandan kaynaklı olan sebep veya sebeplere etki edebilir. Çevreden kaynaklı olan ihtilaflar, dinden kaynaklı olanlara etki edebilir. Bunun tersinin de vaki olması mümkündür. Bu nedenle ihtilafa sebebiyet veren tüm başlıkların yekdiğeriyle ilintili olduğunu ve sürekli birbiriyle etkileşim halinde olabileceğini bilmek bize yarar sağlayacaktır.

1.2.1. İnsanoğlunun Kendisinden Kaynaklı Olan İhtilâflar

İnsanların birbiriyle olan ilişkilerinde kendilerine göre farklı düşüncelere sahip olup, birbirlerine karşı muğayir hareket etmeleri tabîi olan bir durumdur. Kur'an-ı Kerîm ve hadîs-i şerifler bu konulardaki ihtilaflara karşı çıkmamış bilakis insanların farklı cinsiyet, kabile ve halklar olarak yaratıldığını, bunun teâruf denilen tanışma ve kaynaşmaya yönelik olduğu belirtilmiştir. İnsanların renklerinde ve dillerinde var olan zenginliğin de Allah'ın (c.c) ayetlerinden olduğu, O'nun azametinin bir göstergesi olarak görülebileceği Kur'ân-ı Kerîm'de serdedilmiştir.⁷

Vahye muhatap olan insanın düşünen bir varlık olması, taassup fikri, bencillik duygusu, ırkçı hareketler, belli bir mevzu hakkında yeterli bilgiye sahip olmama anlamındaki cehalet,⁸ şahısların kendi görüşünü beğenip gururlanması, sû-i zan besleyip karşı tarafa ithamda bulunmak, liderlik yapmak için bireylerin makam ve mevki peşinde koşması, şahsi fikirlere körü körüne bağlanmak ve kişilerin belli başlı şehri, bölgeyi veya coğrafyayı sevmesi, insanların kendilerinden kaynaklı olan ve onları farklı gruplara ayıran ihtilaflara sebebiyet verebilmektedir.⁹

Herhangi bir konuda bilgi sahibi olmayan mutaassıp bir insan, kendisine muhalif olarak gördüğü zümreye sû-i zan besleyip alaşağı etmek için her yolu deneyebilir. Çünkü şahsi fikirlere amaçsız bağlanma ve şahısların yaşamış olduğu bölgeye muhabbet besleyip yekdiğerlerini görmezden gelmesi âdemoğlunu böyle hareket etmeye iter. Bu husus genel olarak zayıf karaktere sahip insanlara özgü bir durumdur. Özellikle bilgi çağında yaşayan günümüz insanının dinî meseleleri bilmediği halde din hakkında konuşması veya diğer ilmî alanlarda malumat sahibi

⁷ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2020), 101.

⁸ Kadri Önemli, *Ümmeti Kutuplaştıran İlk İhtilaflar*, ed. Cüneyt Gökçe (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2020), 13.

⁹ *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslamî Tavır*, 17.

olmamasına rağmen biliyor edasıyla hareket etmesi, modern dünyada yaşayanların içine düşmüş olduğu kötü vaziyetin bir göstergesi olabilir.

Bir rivayette Hz. Ömer (ö. 23/644), Abdullah b. Abbas’a (ö. 68/687-88) aynı peygambere tabi olup kıblesi ve kitabı aynı olan insanların nasıl ihtilafa düşeceklerini sorduğunda Abdullah b. Abbas şu cevabı vermiştir; “Ey müminlerin emiri Kur’ân bizim dönemimizde nazil olmuştur. Biz ayetlerin niçin nâzil olduğunu bilip Kur’ân-ı Kerîm’i okurken, bizden sonrakiler niçin nazil olduğunu bilmeden okuyacaklar ve böylece ihtilafa düşecekler” manasına gelecek açıklamalarda bulunmuştur. Bu husus insanların bilgisiz bir şekilde hareket ettiklerinde kendi aralarında muhalefete düşüp farklı grup ve fırkalara ayrılacağının açıklaması mahiyetindedir. Yüce Allah (c.c) “*bilmiyorsanız bir bilene sorun*” buyurmuştur.¹⁰ Âyetten çıkarılması gereken en mühim ders, dini konular başta olmak üzere bir mevzuda yeterli malumata sahip olmayanların o konuda ehil olanlara, yani konunun uzmanlarına danışmaları gerektiğidir. Bir konuda sahih ve yeterli malumat edinmeden görüş ileri sürmek veya iş yapmak doğru bir yaklaşım tarzı değildir.¹¹

1.2.2. İnsanın Çevresinden Kaynaklı Olan İhtilâflar

Yaşadığımız coğrafyanın iklimi, içtima-i hayatı, ekonomik gelir düzeyi ve mıntikanın konumu, insan fizyolojisine etki etmesiyle beraber ahlak ve karakteri üzerinde yaptığı tesir de göz ardı edilemez. Müslümanlığın yayıldığı bölgeler temel alındığında, İslam’dan önceki benimsenen yaşantının İslamî bir hüviyete büründürülerek tekrardan yaşatılmak istenmesi de fırkalaşmanın önünü açmıştır. Bunun neticesinde Âdemoğlu hemcinslerine karşı muğayir hareket etme potansiyelini kazanmış, karşıt gördüğü tarafa muhalefet etme kabiliyetini elde etmiştir. İbn-i Haldun’un (ö. 808/1406) bu meseledeki açıklamaları konumuza ışık tutacak cinstendir. O, meseleyi ele alırken genel anlamda şu açıklamalarda bulunmuştur;

“İnsanların yaşadığı bölge, iklim ve içtima-i hayat, orada maişetini sürdüren insanlar üzerinde hem fiziki hem manevi hem de karakteristik değişime sebebiyet verebilir. Çok sıcak ve çok soğuk iklimlerde yaşayan insanlara nazaran ekvator

¹⁰ (el-Enfâl 8/43).

¹¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 400-401.

bölgesine yakın yaşayan insanlar daha mutedil olabilir. Mutedil insanların yaşadığı bölgelerde kültür, sanat, bilim ve ticaret gelişmeye müsaittir. Bu bölgeler nübüvvetin geldiği yerleşim alanlarıdır. Mutedil insanlar peygamberlerin mesajlarını kabul etme noktasında diğer insanlardan daha iştiyaklıdır. Yerleşim yeri insanın fizyolojik yapısında bile değişime sebep olur. Çok sıcak yerlerde yaşayan insanların tenleri siyahlaşmaya meyilliyken, soğuk yerlerde yaşayan insanların tenleri beyazlaşmaya meyillidir. Soğuk bölgelerdeki insanlar, risâleti kabul etme noktasında mutedil insanlardan çok daha geridirler.

Sıcaklığın olduğu yerlerde su buharlaştığı için bu durum insanın nefesine tesir eder. Bu ortamlarda yaşayan insanlar eğlenceye daha düşkün olabilirler. Çünkü buharlaşan su insanın nefsinde bir gevşeklik ve rahatlama oluşturmaktadır. Nefsinde gevşeklik gösteren insanlar yaşam tarzı olarak hafifliği benimseyip temel ihtiyaçlarını hemen karşılamanın peşine düşmezler. Soğuk ve yayla bölgelerinde yaşayan insanlar ise hüznü bir tabiata sahip oldukları için temel ihtiyaçlarını karşılamada daha endişelidirler.

İnsanların yeme içme alışkanlıkları kendilerine tesir eden bir etkidir. Çok yemek yiyen insanlar, vücut olarak biçimsiz, düşünme melekeleri düşük, tenlerinde solgunluk ve ahlaken de itidalden sapma görülür. Az yemek yiyen insanlar ise daha sağlıklı, tenleri parlak, çevik ve idraklerinde keskinlik vardır. Bedevi hayatı yaşayan insanlar deve eti ve sütünden beslendikleri için fizyolojik olarak daha dayanıklı, ahlaki olarak da çok sabırlıdır. Bu yönüyle az yiyen insanlar ibadete düşkün ve dine daha bağlıyken şehir hayatı süren, bolluk içerisinde yaşayan insanlar ise genelde dinden uzak ve ibadette zayıf olabilirler.”¹²

Müslümanlar arasında ihtilafların ortaya çıkmasını sadece belli bir şahıs veya fikre bağlamamak gerekir. Çünkü mezheplerin zuhur ettiği bölgelerdeki sosyo-kültürel yapıların da bunda tesiri vardır.¹³ Bu yönüyle hayat sürülen coğrafyanın konumu, iklimi, sosyal çevresi, insanoğlunun ekonomik durumu ve insanların bulunduğu çevrede var olan inanç şekilleri âdemoğlunun dini anlamlandırmasına etki etmiştir.¹⁴

¹² İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 259-269.

¹³ Mehmet Haberli, “İtikadi İslam Mezheplerinin Ortaya Çıkışına Etki Eden Faktörler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012), 162.

¹⁴ Ethem Ruhi Fırlı, *Günümüz İslâm Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014), 69-70.

Bunun neticesi olarak farklı düşünme kabiliyetine sahip olan insan, tarih içerisinde farklı gruplara ayrılabilmiştir.

1.2.3. Dinden Kaynaklı Olan İhtilaflar

Kur'ân-ı Kerîm 23 senelik zaman dilimi içerisinde ya bir olay sonrası sorulan sorulara ya da zamanı geldiği için Allah'ın takdiri neticesinde peyderpey inzâl olmuş kutsal bir kitaptır.¹⁵ Bu süreç içerisinde insanlar Hz. Peygambere (sav) gelip birçok mesele hakkında rahat bir şekilde soru sorup, sual edilen meselenin cevabını alabiliyorlardı. Hz. Peygamberin (sav) vefat edip vahiy kapısının kapanmasından sonra sahâbeler karşılaştıkları yeni problemleri önce Kur'ân'a götürmüş, onda da cevap bulamadıkları zaman Hz. Peygamber'den (sav) gördükleri şekliyle meselelere yaklaşmışlardır. Güncel meselelerin çoğalmas ve nassların tüm konuları açık bir şekilde ele alma imkânının olmamasından dolayı sahâbeler, içtihad baş vurmuş ve insanlar arasındaki sorunları ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.¹⁶

Dinin bazı meselelerde insanlara ihtilaf alanı açması diğer bazı konularda ise insanların açıklama yapmasına fırsat vermeyecek şekilde mevzulara açıklık getirmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah (c.c) şöyle buyurmaktadır: *“O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihtir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, “Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır” derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.”*¹⁷ Âyette belirtildiği üzere manası açık olan ayetler olduğu gibi manası kapalı olan ayetler de vardır. Kalplerinde asıl amaçtan sapma yaşayanların ve niyetleri kötü olan insanların, karışıklık çıkarma, başkalarını yoldan çıkarmaya çalışma, bazı sapkın düşünceleri insanlara güzel gösterip onlara bağlanmalarını sağlamak anlamına gelen fitne kelimesi, aynı zamanda Müslümanları kendi içerisinde farklı fırkalara ayıran temel etkenlerden biridir.¹⁸

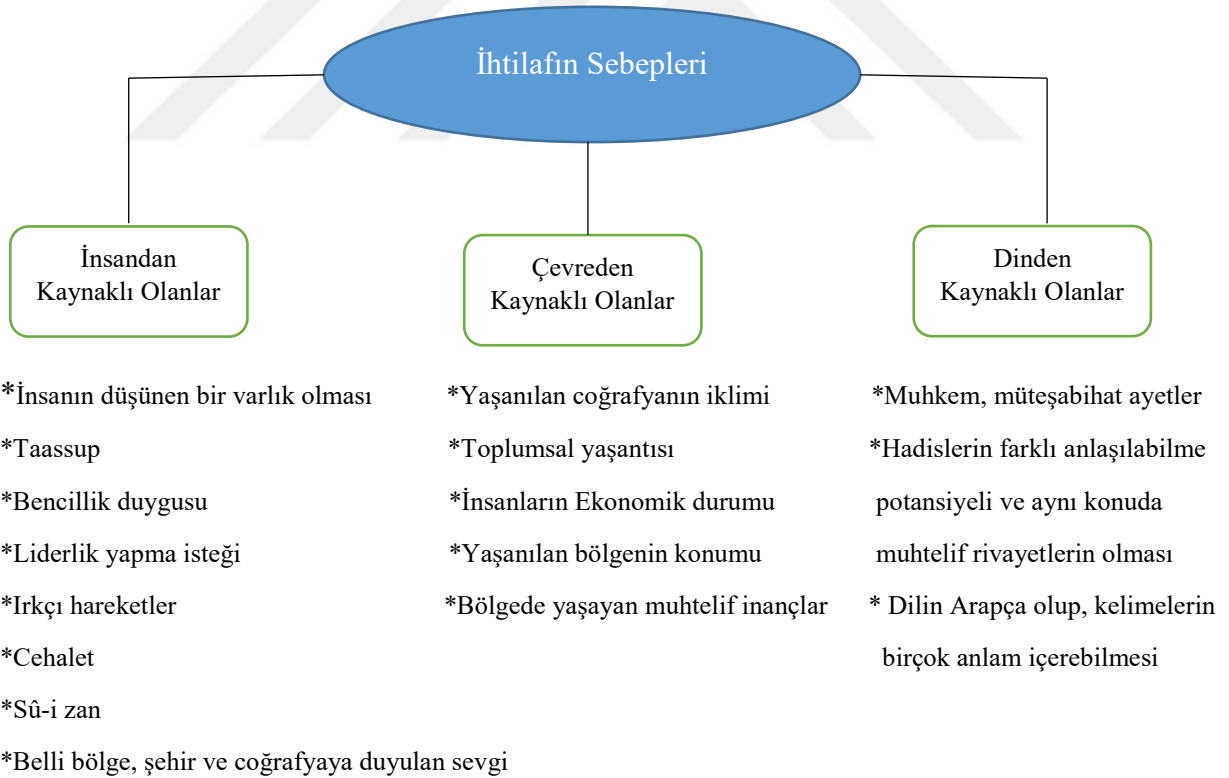
¹⁵ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 57-62.

¹⁶ Mustafa Öz, *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 45-48.

¹⁷ (Âl-i İmrân 2/7)

¹⁸ Karaman vd, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/490-504.

Yüce yaratıcı, peygamberler vasıtasıyla insanları dünya hayatında O'nun muradı doğrultusunda yaşamaları ve elçilerinin açıklamaları doğrultusunda hareket etmeleri için İslam dinini göndermiştir. Din, “*akıl sahiplerini (kendi iradeleri doğrultusunda) Resulullah'ın (sav) getirdiklerini kabule çağıran ilâhi bir kanundur.*”¹⁹ Muhatap alınan insanların anlayış kabiliyetlerinin ve algılama güçlerinin değişken olması bir yana; dinin kaynaklarının anlam özelliği,²⁰ yüce yaratıcının bazı meseleleri yüce kitabında teferruatlı bir şekilde açıklamaması, Kur'ân dilinin Arapça olup bir âyetin muhtelif anlamlara gelebilmesi,²¹ naslar değerlendirilirken yaklaşım tarzlarındaki üslup değişikliği, Hz. Muhammed'in (sav) açıklamalarının birçok anlama gelebilme özelliği ve O'nun (sav) aynı konu hakkında farklı rivayetlerinin bulunması insanları farklı düşünmeye ve muhtelif gruplara ayrılmasına sebebiyet vermiştir.²²

* Muhkem âyetler, ma'nâsı açık olanlar; müteşabihler ise, îzâhı ve te'vîli gerekenlerdir.

¹⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 1/105.

²⁰ Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da Siyâsî, İtikâdî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, çev. Abdulkadir Şener vd. (İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.), 18.

²¹ Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 122-123.

²² Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 159.

1.3. İlk Dönem Mezhepler Tarihi Kaynaklarına Göre İlk İhtilaflar

Şehristânî'ye (ö. 548/1153) göre yaratılanlar içerisinde ilk şüphe tohumunu atan şeytandır. O (şeytan), kendi görüşüyle büyüklenip, hevâsıyla hareket ederek Allah'ın emrine karşı gelmiştir. Yaratılış maddesi olan ateşle büyüklenip, ateşin topraktan daha üstün olduğu vehmiyle Hz. Âdem'e secde etmemiştir. İnsanların zihin dünyasına giren bu şüphe tohumunun neşet etmesiyle âdemoğulları dalâlete sürüklenmiş ve bidat fırkalar ortaya çıkmıştır. Hz. Âdem'den günümüze kadar meydana gelen bidat oluşumlarında yine bu şüphe tohumlarının izi görülür. Bunun içindir ki Hz. Muhammed (sav) kendisinden sonra ortaya çıkacak bidat fırkalarını, kendisinden önce zuhur etmiş bâtil gruplara benzetip, “*Kaderiyye bu ümmetin Mecuslarındandır*”²³ demiştir. İhtilafların kökü Hz. Peygamber'in (sav) dönemine kadar dayanmaktadır. Hz. Peygamber döneminde şüphe tohumlarını atanlar ise münafıklardır. Hz. Peygamber'in (sav) hastalığı sırasında ve vefatından sonra sahabeler arasında çıkan ihtilaflar içtihadî ihtilaflardır. Şehristânî'ye göre Sahabelerin asıl amacı dinin menhecine göre hareket edip, şeriatın gerekliklerini uygulamaktır. Allah Resulünün (sav) döneminde çıkan ilk ihtilaf, onun hastalığı esnasında vukuu bulan Kırtâs hâdisesidir.²⁴

İsferâyînî'ye (ö. 471/1078) göre Müslümanlar hem Resûlullah döneminde hem de vefatından sonra tek bir yol üzerineydiler. Kendi aralarında zahirî bir ihtilaf yoktu. Fakat nifaklarını gizleyen münafıklar vardı. Usûlu'd-din dışında yapılan ihtilaflar tehlikeli değildir. Sahabenin kendi arasında vukuu bulan ihtilaflar da, itikadî hususta değildir. Onların (sahabelerin) yaptığı ihtilaflar furu'ud-din'e dayanıyordu. Onlar birbirlerinin fışkına hükmedecek bir tutum da sergilemiş değillerdi. Sahabeler'in yaptığı ilk ihtilaf Hz. Peygamber'in (sav) vefat edip etmediğiyle alakalıdır. Hz. Ebubekir bir hutbe irad ederek tartışmaları ortadan kaldırmıştır.²⁵

²³ Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Maturidî, *Kitabü't-Tevhid* (Mısır: Darü'l-Câmiatü'l-Mısriyye, t.y), 244.

²⁴ Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed el-Bağdadî eş-Şehrestânî Ebü'l-Feth, *Milel ve'n-Nihal* (Müessesetü'l-Halebî, t.y), 1/14-20.

²⁵ Tahir b. Muhammed İsferâyînî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn ve Temyîzi'l-Firkati'n-Nâciyeti Ani'l-Firaki'l-Hâlikîn* (Lübnan: Âlemu'l-Kutub, 1983), 1/19-20.

Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38) el-Fark Beyne'l-Fırak isimli eserinde Hz. Peygamber'in (sav) vefatı esnasında Müminlerin, usûlu'd-din (akîde) ve furûu'd-dinde (ibadet) tek bir istikamet üzerine olduklarını belirtip, münafıkların bunun dışında olduğunu söyler. Yapılan ilk ihtilaf Hz. Muhammed'in (sav) vefat edip etmediğiyle ilgilidir.²⁶ İmam Ebü'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935-36) ise Müslümanların yaptığı ilk ihtilafın, halifenin kim olacağı mevzusunda vuku bulduğunu ifade etmektedir²⁷

1.3.1. Hz. Muhammed'in Dönemindeki İhtilaflar

Hz. Peygamber (sav) döneminde sahabeler arasında inanca, ibadete ve siyasete dönük bir ihtilaf çıktığında Allah'ın resulü kargaşa çıkmasına fırsat vermeden meseleyi çözerdi. Aynı şekilde ihtilafa düşen sahabeler karşılaştıkları durumu, meseleyi kendilerinden daha iyi bilen ve Allah'tan (cc) vahiy alan Peygambere (sav) götürmekten geri durmazlardı. Bununla birlikte Hz. Peygamber (sav) hayattayken sahabeler arasında bazı ihtilaflar vuku bulmuş olmasına rağmen bu ihtilafları gidermek için Allah'ın Resûlü'nün mevzuyla alakalı tavrı, sahabe neslinden sonra gelen ümmet fertleri açısından hangi konularda ihtilaf yapıp yapılamayacağı hususunda da önemli bir ayrıntı olmuştur. Konunun anlaşılması için ilk dönemde meydana gelmiş bazı olaylardan bahsedilecektir.

Bununla ilgili olarak Hz. Muhammed (sav) Hendek savaşından sonra Medine sözleşmesine uymayıp Müslümanlara ihanet eden Benî Kurayza kabilesine yönelik harekât başlatmış ve “ *İkindi namazını Benî Kurayza (topraklarında) da kılın*” diye buyurmuştur. Sefer esnasında güneşin batıya yönelmesiyle sahabelerin arasında ihtilaf çıkmış ve bazıları namazın geçmesi korkusuyla namazlarını eda etmişlerdir. Diğer bazıları ise Hz. Peygamber'in sözünü esas kabul ederek güneşin batıp Benî Kurayza topraklarına varıldığı vakit namazlarını kılmışlardır. Bu olay üzerine Allah'ın Resulü iki gruptan hiçbir kimseyi azarlamamıştır.²⁸ Olayı incelediğimizde meselenin ibadete dönük fer'i bir mesele olduğu görülecektir.

²⁶ Abdülkâhir b. Tahir b. Muhammed et-Temimî el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak ve Beyanü'l-Fırakati'n-Naciye Minhum* (Beyrut: Darü'l-Âfâki'l-Cedide, 1977), 1/12.

²⁷ Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim Eş'arî, *Mağâlâtü'l-İslâmiyyîn ve 'htilâfü'l-muşallîn* (Mektebetü'l-Asriyye, 2005), 21.

²⁸ Ebü Abdillâh Muhammed b İsmâil b İbrâhîm el-Cu'fi Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî* (Beyrut: Daru Tavki'n-Necât, 2001), "Merci'un-Nebiy"5, (No. 4119).

Zâtü's- Selâsil (h.8/629) vakasında Amr b. Âs (ö. 43/664) ihtilam olur. Gece çok soğuk olduğu için ölmekten korkar ve yıkanmayıp teyemmüm eder. Sabah namazında sahabeye imamlık yapan Amr b. Âs'ın durumu Hz. Peygambere bildirilince O (sav) cünüp olduğun halde arkadaşlarına namaz mı kıldırдың? diye sorunca Amr b. el-As “*Kendilerinizi öldürmeyin. Allah size merhametlidir*”²⁹ ayetini okuyup; “İşte bu yüzden teyemmüm ettim ve namaz kıldırđım” deyince Hz. Peygamber (sav) güldü ve bunun üzerine bir şey söylemedi.³⁰ Bu olayda da Hz. Peygamberin Amr b. Âs'ı yaptığı fiilden ötürü onayladığı ve ibadete dönük, içtihadı açık meselede ashabını serbest bıraktığı gözlemlenebilir.

Yukarıda zikredilen iki hâdisenin tersine, kader meselesiyle alakalı olarak Kur'ân-ı Kerîmden birbirine ayetler okuyarak tartışan iki sahabeyi gören Peygamber'in (sav) yüzü öfkeden kızarmış ve tartışanlara; “*Siz bununla mı emrolundunuz? Yoksa ben size bunun için mi gönderildim? Sizden öncekiler bu meselede münâzara ettiklerinden (tartıştıklarından) dolayı helâk oldular. Sakın, sakın bu meseleyi münâkaşa etmeyiniz!*” buyurarak kader meselesi gibi dinin kat'i meselelerinde tartışmaya girmemeleri gerektiğini ifade etmiştir.³¹

İlk dönemde meydana gelen bu üç meseleyi incelediğimizde Hz. Muhammed (sav), ashabını içtihadı dayalı kat'i olmayan meselelerde serbest bırakmış, dinin aslından olan kat'i meselelerde ise tartışmanın önünü kapatmış ve yanındakilerini bundan menetmiştir. Yemen'e vali olarak görevlendirilen Muâz b. Cebel'e (ö. 17/638) şöyle demiştir; “*Sana bir mesele sorulduğunda ne yaparsın?*” Allah'ın kitabıyla hükmederim. “*Allah'ın kitabında bir hüküm bulamazsan ne yaparsın?*” Allah Resulü'nün sünnetiyle hükmederim. “*Onda da bulamazsan ne yaparsın?*” Rey'imle içtihad ederim, cevapsız bırakmam dedi.”³² Muâz b. Cebel'in bu tutumu ve Hz. Peygamber'in (sav) onaylamaları müminlerin karşılaştıkları meselelere dönük nasıl tavır almaları gerektiğinin izahı mahiyetindedir.

Bahse konu olan olaylar her ne kadar İslam Tarihinde farklı siyasî ve itikadî fırkaların oluşmasına tesir etmemiş olsa bile Müslümanların hangi konularda tartışıp

²⁹ (en-Nisâ 4/29)

³⁰ Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 29/346.(No. 17812).

³¹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî* (Mısır: Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1975), “Kader”4, (No. 2133).

³² Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Ahkâm”3, (No. 1327).

tartışmayacakları açısından onlara yol göstermiştir. Böylelikle ilk dönemde Müslümanların içtimaî yaşantısında kargaşa oluşturacak her türlü düşünce ve hareket yasaklanmış, Allah'ın Resûlü yaşarken İslam birliğini sağlamak için elinden geleni yapmış ve yanında bulunanlara bu yönde telkinlerde bulunmuştur.³³

Bu olaylardan ayrı olarak Allah Resulünün döneminde meydana gelmiş, siyasî ve itikadi fırkaların oluşumuna sonradan tesir eden bazı hâdiselere değinmekte fayda vardır. Çünkü Müslümanların arasından çıkan bazı gruplar tarihî süreç içerisinde bu meseleleri kendi fırkalarının anlayışı çerçevesinde yorumlamışlardır. İlk dönem Mezhepler Tarihi kaynakları incelendiğinde, olayların genel olarak aşağıdaki şekilde ele alındığı müşahede edilecektir.

1.3.2. Abdullah b. Zü'l-Hüveysira et-Temîmî Hâdisesi

Huneyn savaşından (8/630) sonra ganimetlerin paylaşılmasında esnasında meydana geldiği rivayet edilen bu hâdisa, haricilik fikrinin aslında ilk dönemlerde de nüvelerinin mevcut bulunduğunu göstermektedir. Aslına bakılacak olursa Müslüman olduğunu iddia eden bir şahıs, yine Müslümanların arasında Peygamber'e (sav) karşı açık bir şekilde karşı çıkmıştır. Temîm kabilesinden olduğu rivayetlerde geçen, gözleri içine gömülmüş, yanakları dolgun, alnı havada, sakalı gür, saçları kesilmiş olan sert mizaçlı Abdullah b. Zü'l-Hüveysira et-Temîmî isimli şahıs, Hz. Peygambere (sav) gelerek adaletli bir paylaşım yapılmadığını düşünüp *"Allah'tan kork!"* demiştir. Hz. Peygamber'de (sav) *"Yazıklar olsun sana, yeryüzü ahalisinde en takvalı (Allah'tan korkması) gereken ben değil miyim?"*³⁴ deyince, Resulullah'ın yanında bulunan sahabeler Zü'l Hüveysira'nın başını vurmak istemiştir. O (sav), onun namaz kılan biri olabilme ihtimalinden ötürü buna izin vermemiştir.

Olayın devamında Hz. Muhammed (sav) *"Onu bırakın! Onun öyle dostları var ki, sizlerden herhangi biriniz kendi namaz ve orucunu onların namaz ve oruçlarından daha aşağı görür. Onlar, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkarlar."*³⁵ sözünü

³³ Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş*, 101.

³⁴ Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, İbn Kudâme, *İsbâtu Sıfatı'l-Ulu'v* (Suudi Arabistan: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988), 81.

³⁵ Buharî, *Sahihü'l-Buharî*, "Katlu'l-Havâric"9/17, (No. 6933).

söyledikten sonra “*Bunun (Zü’l-Hüveysira) soyundan öyleleri gelir ki Kur’an’ı okurlar,(okudukları) boğazlarını geçmez (kalplerine inmez) ”* demiştir.³⁶

Mesele genel çerçevede ele alındığında bu hâdisenin, Hz. Muhammed (sav) döneminde olsa bile insanların ihtilaf çıkarma potansiyeli taşıdığının göstergesi mahiyetindedir. Diğer bir husus ise tarihi olaylar incelendiğinde geçmişte yaşanan olaylar ve mevcut durumda ortaya çıkan hâdiselerin beraber mülâhaza edilmesinin gerekli olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Çünkü geçmişte yaşanan olayların merkezinde insanoğlu vardır. Âdemoğlunun psikolojik ve sosyolojik olarak anlaşılması, tarihi süreç içerisinde olayların çözümlenmesinde bize yardımcı olacaktır. Şehristânî’nin dediği gibi ilk dönemde yaşanan şüpheler, son dönemlerde yaşananların birer misalidir.³⁷

1.3.3. Kırtâs Olayı veya Hz. Peygamberin Vasiyeti Meselesi

Kırtâs hâdisesi, Hz. Peygamberin ömrünün sonlarına doğru hastalanmasının akabinde vefat etmeden önceki Perşembe günü ortaya çıkmış bir olaydır. Hz. Peygamberin hastalığı şiddetlenince yanında bulunan sahâbelerden kendisinden sonra sapmamaları adına vasiyet yazmak için kâğıt kalem istemiştir.³⁸ Bir grup yazı malzemesinin getirilmesini isterken Hz. Ömer’in de içinde bulunduğu diğer grup da bunun tam tersini savunmuştur. Kırtasiye (yazı) malzemesi isteyen Allah’ın Resûlü, aralarında Hz. Abdullah b. Abbas’ın bulunduğu ortamda, tartışmalarında şiddetlenmesiyle bu isteğinden vazgeçmiştir.³⁹ Ardından orada bulunanların yanından uzaklaşmasını istemiştir.⁴⁰ Daha sonrasında gürültülerin yatışmasıyla Hz. Muhammed (sav) farklı bazı konularda vasiyette bulunmuştur.⁴¹ Bazı rivayetlerde Abdullah b. Abbas, Hz. Peygamberle onun yazacağı şey arasına girmeyi musibet olarak değerlendirmiştir. Olayı bize aktaran ravilerden bazıları da Hz. Peygamberin vasiyet etmiş olduğu üç emirden bir tanesinin tam olarak ne olduğunu unutmuşlardır.

³⁶ Ahmed b.Hanbel, *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*, 29/17/46.(No. 11008).

³⁷ Şehristani, *Milel ve’n-Nihal*, 1/19.

³⁸ Muhtâr b. Tahir Makdisi, *el-Bed’ ve’t-tarih* (Mısır: Mektebetu’s-Sekâfetu’d-Dinîyye, t.y), 5/59.

³⁹ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru ‘Âlâmi’n-Nübelâ* (Kahire: Daru’l-Hadis, 2006), 2/324.

⁴⁰ İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *Reddu şübehâtin havle ismetu’n-nebiy fi dav’i’l-kitâbi ve’s-sünneti* (Mısır: Metâbi’u Daru’s-Sahîfeti, 2003), 256.

⁴¹ Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali Beyhakî, *Delailü’n-nübüvve ve ma’rifetu ahvâli sahibi’s-şeria*. (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1985), 7/181.

Kırtâs olayı, Hz. Muhammed'in (sav) hastalığı esnasında, ölümüne yakın gerçekleşen ve Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan Ehli Sünnet ve'l Cemaat ile azınlığı teşkil eden Şia arasında ihtilafın çıkmasına neden olmuştur. Böyle bir olayın tarihi süreç içerisinde vuku bulup bulmadığı, sahâbeler'in Hz. Peygamberin emrine neden uymadığı, onun ne vasiyet edeceği, Hz. Ömer'in Allah resulüne karşı çıkıp çıkmadığı, Abdullah b. Abbas'ın olayı musibet olarak nitelendirmesinin ne ile ilgili olduğu, olay esnasında Peygamberin yanında kimlerin olduğu ve hadiseyi rivayet eden râvinin unutmuş olduğu üçüncü vasiyetin ne olabileceği bu meseleyi inceleyenler tarafından araştırma konusu olmuştur. Ehli Sünnet meseleye kendi sabiteleriyle yaklaşırken, Şia ise olayı kendi penceresinden okumuş ve bu hâdise sebebiyle Hz. Ömer'e (ö. 23/644) ağır tenkitlerde bulunmuştur. Vasiyet konusu üzerinden Hz. Ali'nin Hz. Peygamber (sav) tarafından imam tayin edildiği fikrini benimsemiştir.⁴²

İmâm-ı Buhârî (ö. 256/870) ve İmâm-ı Müslim'in (ö. 261/875) "*el-Câmiu's-Sahîh*" isimli eserlerinde geçen rivayetler temel alındığında sadece Resulullah'ın amcaoğlu olan Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88) tarafından rivayet edilen bu mesele bizlere Sünnîler'in ve Şîîler'in kendi bünyelerinde sistematîğe dökmüş oldukları duruşları hakkında mühim bilgiler sunmaktadır. Olaya Buhârî ve Müslim'in rivayetleri bağlamında bakmamızın sebebi ise Şîâ'nın bu kaynakları delil göstererek kendinî haklı görmesi ve diğer rivayetlerin neredeyse hepsinin, anlam yönünden "*Sahîhayn*" da geçen mefhuma yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Kırtâs olayı, bu konu başlığında uzatılmayacak olup, hâdisenin umumi olarak incelendiği ikinci ve üçüncü bölümde daha ziyade ele alınacaktır.

1.3.4. Üsâme b. Zeyd'in Ordusu Meselesi

Hz. Peygamber (sav), hicrî (11/632) yılının Safer ayında Maân valisinin Müslüman olduktan sonra Bizanslılar tarafından öldürülmesinden dolayı Bizans'a karşı harekât düzenlemesi için orduyu hazırlar. Hz. Ömer gibi önde gelen sahabeleri de Üsâme b. Zeyd'in (ö. 54/674) emrine verir. Daha henüz 18 yaşlarında olan Üsâme b. Zeyd Medine'ye beş mil uzaklıktayken Hz. Peygamber hastalanır.⁴³

⁴² es-Seyyid Ca'fer Mürtedâ el-Âmilî, *es-Sahîh min Sîreti'n-Nebiyyi'l-A'zam Sallallahü aleyhi ve Sellem* (Lübnan: Daru'l-Hadîs li't-Tabâ'ati ve'n-Neşr, 1980), 32/211-269.

⁴³ Râğîb es-Sircânî, *Sîretü'n-nebeviyye* (Mısır: Tâfirîğu Muhâdarâtu's-Savtiyye, 2020), 1120-1121.

Peygamber (sav) daha hastalanmadan önce Üsâme b. Zeyd'in ordusunu hazırlatmıştır. Ordunun çoğunluğunu muhacirler oluşturmaktadır. Hz. Peygamber (sav) üç bin kişilik orduya, Ca'fer b. Ebû Tâlib (ö. 8/629) ve Üsâme'nin babası Zeyd b. Hârise'nin (ö. 8/629) şehit edildiği bölge olan Filistin çevresine harekât düzenlemesi için ona emirde bulunur. Hastalığı duyan ordu harekâtı durdurur ve Resûlullah'ın durumunun netleşmesini bekler. Üsâme b. Zeyd, Hz. Peygamberin yanına gider ve O'nun duasını alır. Üsâme b. Zeyd *"Sen hastayken ben senin halini başkasına sormayı hoş bulmam"* diyerek Hz. Peygambere açıklamalarda bulunmuştur. Peygamber de kendisine bir şey söylememiştir. Belli bir müddet geçtikten sonra Allah'ın Rasûlü vefat etmiştir.⁴⁴

Aslına bakılacak olunursa İslam âlimlerine göre Sefere çıkılmasının sebebi, kalplerin sarsıldığı esnada şeriatın esaslarını yerine getirmek ve büyük bir fitne ateşini engellemektir. Çünkü Peygamber (sav) vefat etmesiyle çevrede bulunan birçok Arap kabilesi irtidat etmiş, Medine'de nifak ortaya çıkmıştı. Bazı kabileler Hz. Ebubekir'e zekât vermemeye başlamış, Mekke ve Medine şehirlerinin dışında Cuma namazı kılınacak yer kalmamıştı. Bu durumdan dolayı bazı sahabeler, Medine'de güvenliğin sağlanması için Üsâme b. Zeyd'in ordusunun harekâta katılmaması gerektiği fikrini benimsemişti. Bu fikri benimseyenlerden biri de Hz. Ömer'dir. Hz. Ebubekir ordunun hareket etmemesine karşı çıkmış, halife seçildikten sonra *"Kuşların beni paramparça edeceğini bilsem Hz. Peygamber'in (sav) bağlamış olduğu düğümü çözmem"* ve *"Allah'ın Resulüne vermiş oldukları deve yularını bana vermezler ise onlarla kesinlikle savaşırım. Allah'a yemin olsun ki zekât ile namazı ayıranlarla (birbirinden ayrı tutanlarla) kesinlikle savaşacağım."*⁴⁵ demiştir. Hz. Ebubekir Üsâme b. Zeyd'in ordusunu hazırladıktan sonra harekât emrini vermiştir. Ordu harekâttan başarılı ve ganimet elde etmiş bir şekilde dönmüştür.⁴⁶

Şiâ'ya göre Üsâme b. Zeyd eğer zaman kaybetmeden sefere çıkmış olsaydı, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer Medine'de bulunmayacaklardı. Böylece Hz. Ali'nin halifelğine kimse karşı çıkmayacaktı. Böylece Şiâ, ordunun harekâta gönderilmeyip Medine'de kalmasından ve şehrin güvenliğini düşünen sahabelerden kendilerinin beri

⁴⁴ Ahmed b. Abdülhalim el-Harranî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünne'l-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şiâti'l-Kaderiyye* (Suudi Arabistan: Câmîatu İmam Muhammed bin Suud el-İslâmiyye, 1986), 5/488.

⁴⁵ Muhammed b. Abdullah el-Maafiri el-Maliki İbnü'l-Arabi, *el-Avasım mine'l-Kavasım* (Lübnan: Daru'l-Cil, 1987), 64.

⁴⁶ Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye* (Darü'l-Fikr, 1986), 6/304.

olduğunu söylemişlerdir.⁴⁷ Hatta onlara göre Hz. Peygamber, Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir'i yanına çağırıp emrini yerine getirmedikleri için kendilerine kızmıştır.⁴⁸

1.3.5. Hz. Peygamber'in (sav) Vefat etmesi ve Defnedileceği Yer Meselesi

Hz. Muhammed (sav) vefat ettikten sonra çevresinde bulunan sahabeler büyük bir şoka uğramıştır. Hz. Ömer “*Kim Muhammed (sav) öldü derse onu bu kılıcımla öldürürüm*” demesiyle sahabeler arasında ihtilaf ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Hz. Ebubekir araya girerek “*Kim Muhammed’e (sav) ibadet ediyorsa (bilsin ki) şüphesiz O (sav) vefat etmiştir. Kim de Muhammed’in (sav) ilahına ibadet ediyorsa (bilsin ki) şüphesiz Muhammed’in ilahı ölmemiştir ve kesinlikle de ölmeyecektir.*” dedikten sonra bununla alakalı “*Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisingeriye (eski dininize) mi döneceksiniz?*”⁴⁹ ayetini okumuştur. Hz. Ömer bu ayeti işitince “*Ebubekir bu ayeti okuyuncaya kadar sanki bu ayeti işitmemiştim*” demiştir.⁵⁰ Hz. Ebubekir’in (ö. 13/634) bu çıkışıyla, ortaya çıkan ihtilaf son bulmuştur.

Bu olayın akabinde Peygamberin nereye defnedileceği hususunda tekrardan ihtilaf çıkmıştır. Mekkeli Müslümanlar Resulullah’ın doğum yeri, vahyi aldığı ilk yer, ceddi İsmail’in (as) kabrinin bulunduğu mekân, peygamberin gönlünün ferahladığı bölge, akrabalarının yurdu ve kible olarak yönelinen ibadet mahalli olduğu için Mekke’ye defnedilmesini istediler. Medineli Müslümanlar ise hicret yurdu olması ve Hz. Muhammed’e (sav) yardım edilen yer olması hasebiyle Medine’ye defnedilmesini istediler. Diğer bazı sahabeler de İbrahim’in (as) kabrinin bulunduğu, Miraç mucizesinin semaya doğru gerçekleştiği yer olan Mescidi Aksa’ya defnedilmesini istediler. Bunun üzerine Hz. Ebubekir Resulullah’tan işitmiş olduğu “*Peygamberler vefat ettikleri yere defnedilirler.*”⁵¹ hadîs-i şerifini söyleyince ashab, ihtilafı bıraktı ve Hz. Ebubekir’in rvayetini kabul ederek, Hz. Peygamberi vefat etmiş olduğu yere defnettiler.⁵²

⁴⁷ Önemli, *Ümmeti Kutuplaştıran İlk İhtilaflar*, , 36-38.

⁴⁸ Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b Muhammed Müfid, *el-İrşad fî ma'rifeti huvecillahi ale'l-ibâd*. (Beyrut: Müessesetu âli'l-Beyt li İhyâi't-Turâs, 2008), 1/183-184.

⁴⁹ (Âl-i İmrân 3/144)

⁵⁰ eş-Şehristânî, *Milel ve'n-Nihal*, 1/22.

⁵¹ Muhammed b. Ömer Bahrak eş-Şafîi el-Hadramî, *Hadaikü'l-envar ve mataliü'l-esrar fî sireti'n-nebiyyi'l-muhtar*. (Cidde: Darü'l-Menhec, 1998), 391.

⁵² el-İsferayini, *et-Tabsir fî'd-Din* 1/19-20.

1.3.6. Hilâfet Meselesi

Hz. Peygamber'in (sav) vefat etmesinden sonra Müslümanların ihtilafa düşmelerine sebebiyet verip, ileriki dönemlerde kan dökülmesine yol açan en mühim olayların başında halifenin tespit edilme mevzusu gelir. İslam tarihinde olan olaylar içerisinde, günümüze kadar etkisini hissettiğimiz ve Müslümanların farklı fırkalara ayrılmasına neden olan en mühim hâdiselerin başında bu mesele gelir. Hatta Hz. Peygamber daha vefat etmeden önce, hastalığı sırasında bazı sahabeler kendi aralarında bu meseleyi konuşmuş ve halifenin kim olacağı hususunu merak etmişlerdi. Bununla ilgili olarak Hz. Abbâs b. Abdulmuttalip (ö. 32/653), Hz. Ali'ye *"Allah'a yemin olsun ki! Abdulmuttalip çocuklarının yüzündeki ölüm (emarelerini) bildiğim gibi Allah Resulünün yüzünde de bunu (emareleri) gördüm. Hemen Allah Resulünün yanına gidelim. Eğer bu iş (halifelik) bizde ise öğrenmiş oluruz. Bizden başkasındaysa, O'na (sav) söyleriz O'da insanlara bizi (halifeliğin bizim olmasını) vasiyet eder "* dedikten sonra Hz. Ali *"Hayır, Allah'a yemin olsun ki ben bunu yapmayacağım. Allah'a yemin olsun ki Eğer biz (halifelikten) men edilirse, onu(halifeliği) bundan sonra kimse bize vermez "* demiştir.⁵³

Sosyolojik bir gerçeklik olarak Allah Resulünün vefat etmesiyle ortaya çıkan siyasî boşluğun yine Müslümanları bir arada tutmak adına, birileri tarafından doldurulması gerekiyordu. Halifenin belirlenmeyip farklı işlerle ilgilenilmesi hem İslam toplumunun birliği hem de sert mizaca sahip Hicaz toplumunun yapısına ters düşen bir durum olmasından dolayı, Hz. Muhammed'in (sav) vefat etmesiyle Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer halifenin belirlenmesi adına Ensar'ın bu iş için bulunduğu yere gitmişlerdir.⁵⁴

Hz. Peygamber (sav) dâr-ı ahirete intikal ettikten sonra Ensar, Sakîfetü benî saîde denilen yerde toplanıp Hazreçliler'in büyüğü Sa'd b. Ubâde'ye (ö. 14/635) halifelik hususunda biat etmeye hazırlanıyorlardı. Bir diğer rivayete göre Medineliler, *"Bizden bir emîr, sizden de bir emîr olsun"* demiş, Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir bu duruma karşı çıkmışlardı. Sözü alan Hz. Ebubekir, *"Halifelik Kureyş'tendir"*⁵⁵ hadisini rivayet etmiştir. Bu rivayet Ensar'ın halifelik mevzusundaki tavrını değiştirmiştir. Hz.

⁵³ İbn Hişam, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyerî, Ebu Muhammed, *es-Siretü'n-Nebeviyye* (Mısır: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), 2/654.

⁵⁴ Ebû Bekir b. Ebu Şeybe, *Musannefu Ebi Şeybe* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1988), 7/432.

⁵⁵ Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 8/247.(No. 16541).

Ebubekir, Ensar'dan övgülü bir şekilde bahsettikten sonra Hz. Ömer, Hz. Ebubekir'e biat etmiş, akabinde orada bulunanların tamamı (Hz. Ebubekir'e) biatlerini bildirmiştir.⁵⁶ O sırada Hz. Ali ve Abbas b. Abdulmuttalip, Hz. Peygamberin tekfin işlemleriyle uğraşıyorlardı. Sonrasında Hz. Ebubekir, kendisine henüz biat etmeyen Hz. Ali ve Zübeyr b. Avvâm'ı da (ö. 36/656) yanına çağırıp biat almıştır.⁵⁷ Hz. Ali, sahabelerin Hz. Ebubekir'e biat etmelerine muhalefet etmemiştir. Müslümanlar Hz. Peygamber hastayken onun yerine namaz kıldıran, onun yaşça en büyük arkadaşı ve mağaradaki dostu Hz. Ebubekir'i halife olarak seçmişlerdi.⁵⁸

1.4. Ehli-i Sünnet ve Şiâ'ya Göre Hilafet veya İmâmet Anlayışı

Sünnî ve Şiîler'in bu konudaki tutumları, Müslümanların zaman içerisinde kendi taraftarlarına karşı nasıl açıklamada bulundukları veya rakip olarak gördükleri fırkalara yönelik nasıl delil getirip savunma yaptıklarının açıklaması mahiyetindedir. Hilafet tartışmalarında Ehli Sünnet, devlet başkanlığını ifade etmek için genel olarak hâlife veya hilâfet kelimesini kullanmıştır. Halifelik, Peygamberden (sav) sonra dinî değerleri ve siyaseti (yönetimi) koruyan Hz. Muhammed'e (sav) halef olunan makamdır.⁵⁹

Halifeler günah işlemekten masum değil, bilakis yaptıklarından dolayı Allah'a karşı sorumludurlar. Ehli Sünnet Hz. Ebubekir'in hilafetini meşru görmüş ve ilk halifenin Hz. Ebubekir olduğunu, sırasıyla halifeliğin Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklinde devam ettiğini benimsemiştir. Halifenin seçim şekli Müslümanların kendi iradesine bırakılmıştır. İlk dört halifenin yönetime geliş sıralaması, sahabenin fazilet sıralamasına göredir. Bu yönüyle ilk halife, fazilet ve derece yönüyle ümmetin en hayırlısıdır. Sahabeye buğz (nefret) edilmez. Buğz (kin) edene buğz (nefret) edilir. Onları (sahabeyi) seven, sevilir.⁶⁰ Müslümanların çoğunluğunu teşkil eden Ehli Sünnet, sahabelerin arasında vuku bulan ihtilafları, te'vil ve içtihadı dayalı meseleler olarak görür. Hz. Ali'yle Hz. Ayşe, Hz. Zübeyr b. Avvam ve Hz. Muaviye arasında

⁵⁶ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman et-Türkmani ez-Zehebî Ebu Abdullah, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lam* (Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Arabi, 1993), 3/5-14.

⁵⁷ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 6/333.

⁵⁸ Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî, *Fıkhü's-sîreti'n-nebeviyye maa mücezi li-tarihi'l-hilâfeti'r-râşide* (Şam: Darü'l-Fikr, 2005), 351.

⁵⁹ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed Mâverdi, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* (Kahire: Darü'l-Hadîs, ts.), 15.

⁶⁰ Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî Ebu Abdullah el-Bâbertî, *Şerhu Akideti't-Tahavî* (Beyrut: Darü'l-Beyrûtî, 2009), 127-132.

vuku bulan hâdiseler içtihat ve te’vilden kaynaklı olduğu için tamamına saygı duyulur. Hepsi içtihatlarında hak üzerinde idiler. Çünkü tümü içtihadı ehil kişilerdi.⁶¹ Sünnete uygun olan, sahabelere istiğfarda bulunmak, onlardan hayırlı bir şekilde bahsetmek ve onları sevip dost saymaktır. Halife olarak tayin edilen kişi, Allah’a isyanı emretmediği sürece kendisine itaat edilmesi gerekir.⁶²

Şiâ, kendi kaynaklarında halifelik kavramı yerine imamet kavramını kullanır. Halifelik kavramı onlara göre devletin siyasî ve fiili yönetimiyle alakalıdır. İmamet ise meşru devlet başkanlığı ve nübüvvetin risâlet görevi dışında dünyadaki devamı niteliğindedir.⁶³ Hz. Muhammed’in (sav) vefatından sonra imamet Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin hakkı olduğunu kabul ederler. Şiîlere göre Allah Resulü yaşarken Hz. Ali’nin İmametiyle alakalı olarak birçok beyanda bulunmuş ve çevresindekilere ona sahip çıkma hususunda nasihat etmiştir.⁶⁴

İmamet olarak isimlendirilen bu makam akıl, din, Peygamber ve Kur’an’ın yönlendirmesiyle tespit edilmiştir. İmamların, yaratılanları irşat için yapmış oldukları konuşmaları hevâ ve heveslerine göre değildir. Onlar, Allah Resulü gibi açık bir vahiy almazlar. Ancak onlar Rabbânî bir ilimle insanları doğru yola çağırırlar. Kur’an da geçen “*O (peygamber) asla kendi arzu ve hevesine göre konuşmaz. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.*” ayeti imamlar için de geçerlidir. Hz. Ali, kendisine verilen imamlık için başta ayaklanmış olsaydı, bu İslam dinini tehlikeye atmak olurdu. İslamiyet’in maslahatı gereği ilk yirmi sene böyle hareket etmesi gerekliydi.⁶⁵ İmamlar günahattan masumdurlar ve mucize gösterebilirler. İnsanların en faziletli ve takvalı olanları imamlardır. İmamlar Allah’ın nurundan yaratıldıkları için gölgeleri yere düşmez. Gelecekte olacak şeyleri haber verebilirler.⁶⁶

⁶¹ Ali b. İsmail b. İshak el-Basri, Ebü’l-Hasan el-Eş’ari, *el-İbane fî Usulî’ d-Diyane* (Kahire: Mektebetü’s-Sekâfetu’d-Dinîyye, 2009), 134.

⁶² Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, Cemmâilî Makdisî İbn Kudâme, *Lûm ‘atü’l-i’tikadi’l-hâdî ilâ sebîli’r-reşâd* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2012), 32-33.

⁶³ Mehmet Âkif Aydın, “İmâmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000), 22/203-207.

⁶⁴ Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Şerefiddîn el-Müsevî el-Âmilî, *Mürâcaât* (Matbaatu’l-İrfân, 1936), 280-289.

⁶⁵ *Usulu’l-İslâm ve furûûhu fî medreseti’l-imâm el-Humeynî* (Beyrut: Beytu’l-Kâtibi li’t-tabâ’ti, 2010), 60-68.

⁶⁶ Ebû Ca’fer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib*. (Beyrut: Dârü’l-Edva, 1991), 1/1/303-313.

Böylelikle imamlar, ilahi vahye muhatap olan Peygamberlerin, risâlet görevleri dışında kalan mevzular hususunda velayet yönünden yegâne temsilcileridir.

Şîa'nın bu tutumuyla imamlar, birçok aşkın özelliklerle tavsif olunmuşlardır. Bir nevi velayet makamı, Peygamberin kendisinden sonraki yegâne temsilciliği unvanını almış ve imamlar yapıp söylediklerinden ne dünyada ne de ahirette sorumlu tutulmamışlardır. Velayet makamında olan imamlar, insanlara karşı normal insanî özelliklerden arınmışlardır. İmamiyye'ye göre Peygamber'de (sav) bulunması gereken bazı özellikler, aynı zamanda velayet makamında bulunan imamlarda da mevcuttur. Ehli Sünnet, Allah Resülünden sonra idare makamına gelen halifelere aşkın özellikler yüklemekten onların yapıp ettiklerinden Allah katında sorumlu oldukları fikrini benimsemiştir. Günahlardan arınmış olmak anlamındaki ismet sıfatını ve insanları acze düşüren harikulade olan mucize göstermeyi, sadece Hz. Peygambere ve diğer enbiyalara özgü bir özellik olarak kabul etmiş ve O'nun (sav) dışındaki insanların bu özelliklerle vasıflanamayacağı inancını kabul etmiştir. Ehli Sünnet ve Şîâ, tarihi vakıaları değerlendirirken bu iki anlayış çerçevesinde olayları açıklamaya çalışmışlardır. Kendi mensuplarına yönelik herhangi bir meselede delillendirme yaparken de yine bu inanç çerçevesinde mevzuları değerlendirmişlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRTÂS HADİSESİ, BUHÂRÎ VE MÜSLİM'DE GEÇEN RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ, EHL-İ SÜNNET VE ŞÎA'NIN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

2.1. KIRTÂS OLAYININ İSİMLENDİRİLME MESELESİ

Kırtâs olayı, İslâm tarihinde “*vasiyyetû'n-nebiy - reziyyetû'l-hamîs*” isimleriyle şöhret bulan ve Müslümanlar arasında ortaya çıkan ilk ihtilaflardan birisidir.⁶⁷ Hz. Peygamberin (sav) kendisinden sonra ümmetinin sapmasını istemediği için vasiyyet anlamına gelecek yazı malzemesi istemesi, hâdisenin peygamberin vasiyeti anlamına gelen “*vasiyyetû'n-nebiy*” ismiyle anılmasına neden olmuştur. Diğer bir kullanım olarak “*reziyye*” musibet anlamına,⁶⁸ “*hamîs*” kelimesi ise perşembe günü anlamına gelir.⁶⁹ Bunların birleşmesiyle de “*Perşembe günü (nde olan) nün musibeti*” anlamındaki cümleyle, kırtâs hâdisesinin müsemma olduğunu görürüz. Şîa kendi kaynaklarında meseleyi, “*Reziyyetû'l-hamîs*” başlığı altında incelemiştir. Bunun sebebi ise bu olayın perşembe günü vuku bulması ve Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88) vuku bulan hâdiseyi “*reziyye/musibet*” olarak değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁰

Bu isimlendirmelerin hepsi, ilk dönem kaynaklarında geçen, olayla alakalı rivayetlere dayanır. Rivayetlere göre Hz. Peygamber'in (sav) sahabeden kendilerine nasihat veya vasiyet yazdırmak için yazı malzemesi istemesi, hâdisenin yazı malzemesiyle ilgili kelimelerle isimlendirilmesinin önemli bir sebebi olmuştur.

Bununla beraber hadis, siyer, şemâil, tarih ve tabakat kaynakları incelendiğinde Kırtâs olayı, “*maradu'n-nebiy – vefâtû'n-nebiy*” gibi değişik isim ve unvanlar altında işlenmiş olsa da daha çok yukarıda zikrettiğimiz iki kullanımla yaygınlık kazanmıştır. Günümüz Çağdaş İslam Mezhepleri çalışmalarında ise olay, genel olarak, yazı

⁶⁷ Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed el-Bağdadi eş-Şehristânî Ebü'l-Feth, *Milel ve'n-Nihal* (Müessesetü'l-Halebî, t.y), 1/19.

⁶⁸ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Darû's-Sâdir, 1993), 2/86.

⁶⁹ Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Mu'cemû'l-lugati'l-'arabiyyeti'l-muâ'sıra* (Kahire: Âlemu'l-Kutub, 2008), 1/698.

⁷⁰ Muhtâr b. Tâhir Makdîsî, *el-Bed' ve't-tarih* (Mısır: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Diniyye, t.y) 5/59; Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm Cu'fî Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî* (Beyrut: Daru Tavki'n-Necât, 2001) “Maradu'n-nebiy”,(No. 4432).

malzemesine tekabül eden “*kirtâs*” kelimesiyle meşhur olmuştur.⁷¹ “*Kirtâs*”, kendisine yazı yazılan, yazı malzemesi anlamına gelir.⁷² İki kelimenin birleşmesiyle de “*kirtâs olayı*” şeklinde ifade edilen bu terkip, günümüzde mezhepler tarihçileri arasında yaygınlık kazanmıştır.

Kirtâs hâdisesinin ana konusunu oluşturan yazı malzemesini ifade etmek için rivayetlerde; “*sayfa* - *صحيفة*”, *kitap* - *كتاب*, *قسطاس* - üstüne yazı yazılan, yazı malzemesi, *صفحة* - *sayfa*, *بيضاء* - üstüne yazı yazılan varak⁷³, *دواة* - mürekkep konulan kap⁷⁴, *كتف* - kâğıt yokluğundan üzerine yazı yazılması için kullanılan kemik⁷⁵, *لوح* - kendisine yazı yazılan, tahtadan müteşekkil plaka⁷⁶ anlamına gelen kelimeler de kullanılmıştır. Bu kelimelerin birbirine yakın anlamlar içermesi ve hâdisenin birbirine yakın muhtelif kelimelerle rivayet edilmesi, olayın vasiyyet veya nasihatın yazılmasına yönelik olmasının yanında, meselenin manen rivayet edildiğiyle de alakalı önemli bir ayrıntıdır.⁷⁷

Sonuç olarak Kirtâs hâdisesinin isimlendirilmesi, rivayetlerde geçen kelimelerle ifade edilmiş ve Şiîler Kirtâs olayını daha çok “*reziyyetü'l-hamîs* - *رزوية*” unvanı altında işlerken,⁷⁸ Sünnîler ise genel olarak meseleyi “*vasiyyetü'n-nebiy, maradu'n-nebiy* - *وصية النبي, مرض النبي*” başlıkları altında incelemişlerdir.⁷⁹

⁷¹ Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), 106; Ethem Ruhi Fıçlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 2014), 74.

⁷² Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmus*, 16/366.

⁷³ İbrahim Mustafa vd., *Mu'cemû'l-Vasît* (Kahire: Darû'd-Da'va, ts.), 1/79.

⁷⁴ Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Mu'cemû'l-lugati'l-'arabiyyeti'l-muâ'sıra*, 1/793.

⁷⁵ er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, 2/294.

⁷⁶ er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, 2/584.

⁷⁷ Manen rivayetle ilgili olarak bkz. Selman Başaran, “Hadislerin Lafız ve Mana Olarak Rivayeti Meselesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (1991), 51-64.

⁷⁸ Abdülhuseyn Şerefu'd-din el-Müsevî, *Mürâcaât* (Müessesetü'l-Vefâ, ts.), 272.

⁷⁹ Buharî, “*Maradu'n-nebi*”, 6, (No.4431).

2.1.1. Hz. Peygamber'in (sav) Hastalığı

Hz. Peygamber (sav) hicretin onuncu yılı veda haccını tamamladıktan sonra Medine'ye dönmüştür. İki ay burada ikamet eden Resûlullah (sav), bu süreçte Şam bölgesine gönderilmek üzere bir ordu hazırlamış⁸⁰ ve ordunun başına komutan olarak henüz on sekiz yaşında olan Üsâme b. Zeyd'i tayin etmiştir. Hastalığının ne zaman başladığıyla alakalı farklı görüşler olsa da ordunun teçhizi sırasında Peygamberimizi (sav) vefatına götüren hastalık başlamıştır.⁸¹ Üsâme b. Zeyd'in komutasındaki bazı sahâbîler döndüklerinde Resûlullah'ı (sav) görememe korkusuyla harekâtan geri kalmak istemişlerdir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'in (sav) durumundan dolayı sahabenin bazısının harekâta katılmak istemesi, bazılarının ise katılmak istememesi, Müslümanların arasında zuhur eden ilk ihtilaflardan kabul edilir.⁸²

Peygamberimiz (sav) vefatının son senesinde, çevresinde bulunan bazı sahâbîlere ölümünün yaklaştığını sezdirmiştir. Hatta veda haccı esnasında *"Menâsikinizi (ibadetinizi) benden iyi öğrenin. Bundan sonra hacedemeyebilirim"* demiştir.⁸³ Her sene Ramazan ayında düzenli olarak yaptığı, Kur'ân- Kerîm'i hatmetmesi ve itikâf ibadetini yerine getirmesi bununla beraber son senesinde bu ibadetleri ziyadesiyle yapması, onun vefatının yaklaştığının bir göstergesi olmuştur.⁸⁴ Kızı Hz. Fâtîma'ya da vefatının yaklaştığını haber veren Resûlullah (sav) bu süreç içerisinde ashabına birçok mesele hakkında nasihatte bulunmuştur.⁸⁵

Resûlullah (sav) rahatsızlığı süresince, bazı dönemler iyileşme emareleri gösterirken bazı dönemlerde de hastalığı ağırlaşmıştır. Hatta çok defa baygınlık geçirdikten sonra muhtelif kuyulardan çekilen suyla yıkanmak istemiştir. Kurân-ı Kerîm'in ifadesiyle⁸⁶ kendi aralarında birbirlerine karşı merhametli olan sahabeler de bu zaman diliminde Onun yanında olmaya çalışmış ve Onun için üzüntülerini dile getirmişlerdir. Rebûlevvel ayının sekizinci günü hastalığının belli bir oranda

⁸⁰ Ebû Abdullah Muhammed b Sa'd b Meni' ez-Zühri İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-kübra*. (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990), 2/192.

⁸¹ Ebü'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye* (Beyrut: Darü'l-Ma'rife li't-Tebâ', 1976), 5/1/373.

⁸² eş-Şehristânî, *Milel ve'n-Nihal*, 1/21.

⁸³ Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac Müslim, *Sahih-i Müslim* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, t.y.), "İstihbâbi ramyi cemre", 310.

⁸⁴ Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b Ali b Abdülkadir Makrizî, *İmtaü'l-esmâ' bima li'n-nebi mine'l-ahvâl ve'l-emval ve'l-hafede ve'l-metâ'*. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 10/147.

⁸⁵ İmam Nesaî, *es-Sünenü'l kübra* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), "Menâkibu Fatîma", (No.8311).

⁸⁶ (el-Feth 48/29)

artmasıyla Resûlullah (sav), yanında bulunan erkek sahâbîlerden kendilerine vasiyet veya nasihat yazdırmak için yazı malzemesi istemiş ve İslâm tarihinde farklı gurupların delil olarak lehlerine kullanabilecekleri “peygamberin vasiyyeti” meselesi ortaya çıkmıştır.

2.1.2. Kırtâs Olayı

Peygamberimizin (sav) hastalığı, hicretin 11. yılı Rebîülevvel ayının sekizinci günü, kendi evindeyken ağırlaşmıştır.⁸⁷ Bu sırada rahatsızlığı sebebiyle vefatından sonra dalâlete (sapkınlığa) düşmemeleri için yanında bulunan sahâbîlere, vasiyet veya nasihat yazdırmak için yazı malzemesi istemiştir.⁸⁸ Rivayetlere bakıldığında o vakit Resûlullah’ın (sav) yanında, Kırtâs hâdisesini bize aktaran Hz. Abdullah b. Abbas ve sahâbenin önde gelen isimlerinden Hz. Ömer de bulunmaktadır.⁸⁹

Bu esnada Resûlullah’ın (sav) isteğinin yerine getirilmesini isteyen bir grup ile hastalığının kendisine galebe çaldığını ve Onun sayıklayıp sayıklamadığının bilinmesini isteyenler arasında tartışma çıkmıştır.⁹⁰ Birinci grup yazı malzemesinin getirilmesini istemiş, ikinci grup ise Hz. Peygamber’in (sav) rahatsızlığından dolayı acısının arttığını ve bu isteğin hastalıktan kaynaklanan sayıklama haliyle olabileceğini ve malzemenin getirilmesine gerek olmadığını savunmuştur. Hz. Ömer de Resûlullah’ın (sav) ağrılarının arttığını ve Allah’ın (c.c) kitabının kendilerine yeterli olacağını söyleyenler arasındadır.⁹¹ Tartışmanın devam etmesi ve gürültünün çoğalmasıyla Hz. Muhammed (sav) yanında bulunanların dışarı çıkmalarını istemiştir.⁹²

⁸⁷Hz. Peygamber (sav) 12 rebî’ul evvel tarihinde vefat ettiğine göre Kırtâs olayının bundan dört gün önce Perşembe günü yani sekiz rebî’ul evvel tarihinde olması kuvvetle muhtemeldir. bk.. Abdulmelik b. Muhammed b. İbrahim Nisâbü’rî, *Şerefü’l Mustafâ* (Mekke: Darü’l-Beşâiru’l-İslâmiyye, 2003), 3/111,.

⁸⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm Cu’fî Buharî, *Sahihü’l-Buharî* (Beyrut: Daru Tavki’n-Necât, 2001), "Maradu'n-Nebi" 6,(No.4432); Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-Dünyâ Süleymân b Ahmed b Eyyûb Taberani, *el-Mu’cemü’l-kebir* (Kahire: Müessesetü İbn Teymiyye, 1994),11/36; Nesai, *es-Sünenü’l kübra*, "Kitâbetu'l-İlm", (No,5821); Ebü’l-Hasan Alaeddin Ali b Balaban b Abdullah İbn Balaban, *el-İhsan fî takribi Sahihi İbn Hibban* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1988),14/562,(No.6597).

⁸⁹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b Hemmam Abdürrezzâk es-San’anî, *el-Musannef* (Beyrut: el-Meclisü’l-İlmi, 1982), 5/438,(No,9757).

⁹⁰ Ebû Abdullah Ahmed b Muhammed eş-Şeybanî Ahmed b Hanbel, *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001),5/222,(No.3111).

⁹¹ Müslim, "Terku’l-Vasiyye",22,(3/1259).

⁹² Ebû Bekr Abdullah b Zübeyr b İsa Humeyî, *el-Müsned*. (Suriye: Darû’s-Sakâ, 1996),1/457,(No,536).

Tartışmaların akabinde Hz. Peygamber (sav), yanında kalan şahıslara bazı nasihatlerde bulunmuştur. Rivayetlerde geçen nasihatlerin, üç taneye sınırlandırılması⁹³ ve üçüncü nasihatın unutulmasıyla beraber, üçüncü nasihatın ne olduğu sorusu, gruplar arasında farklı yorumlara sebep olmuştur.

Hz. Peygamber'in (sav) nasihatleri şu yöndedir: Vefat ettikten sonra Müslüman olmak için gelen heyetlere, kendisinin ikramda bulunduğu gibi ikramda bulunulması ve Arap yarımadasından müşriklerin çıkarılmasıdır. Üçüncü nasihat ise rivayette bulunan râvi tarafından unutulmuştur. Konuyla ilgili muhtelif tarih ve terâcim kaynaklarına başvurduğumuzda ise karşılaştığımız nasihatlerin yukarıdaki nasihatlerden farklı olduğu müşahede edilmektedir.

Şîâ mezhebi üçüncü vasiyeti, Hz. Muhammed'in (sav) Hz. Ali'yi (ö. 40/661) kendisinden sonra imam olarak tayin ettiği şeklinde kabul etmiştir.⁹⁴ Ehli Sünnetten bazı âlimler ise Kırtâs olayını, Resûlullah'ın (sav) Hz. Ebû Bekir'i halife olarak tayin etmesiyle alakalı görürken,⁹⁵ bazıları da rahatsızlığından dolayı sahabe arasında çıkan normal bir ihtilaf olarak kabul etmiştir. Şîâ'nın güncel kaynakları incelendiğinde, Kırtâs olayının mezhebi ihtilaf noktasında, sıcaklığını koruduğu rahatlıkla fark edilir.⁹⁶ Şîâ'nın olaya yaklaşımı Selmân-ı Fârisî, Mikdad b. Esved, Ammâr b. Yâsir, Ehli Beyt vb. dışında Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'i aşağılayıcı bir tarzdadır.⁹⁷ Hatta bu aşağılama Hz. Ömer'e lanet edecek seviyelere kadar ulaşmaktadır.⁹⁸ Sosyal medya platformlarından dahi Şîâ'nın bu tutumunu kolayca görebiliriz.⁹⁹ Nitekim araştırmamızın üçüncü bölümünde de mezheplerin kendi eserlerinde konuyu işleyiş biçimi ele alınacaktır.

⁹³ Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kebir* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 9/349.

⁹⁴ Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b Muhammed Müfid, *el-İrşad fî ma'rifeti hüceciillahi ale'l-ibad*. (Beyrut: Müessesetu âli'l-Beyt li İhyâi't-Turâs, 2008), 1/184; Ebu Ca'fer Reşidüddin Muhammed b Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib*. (Beyrut: Dârü'l-Edva, 1991), 1/292.

⁹⁵ Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer İbn Kesîr, *es-Siretü'n-nebeviyye*. (Beyrut: Darü'l-Ma'rife li't-Teb'â, 1976), 4/452.

⁹⁶ Abdullah Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs* (Kuveyt: y.y, 2002), 1/142-154.

⁹⁷ Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 93.

⁹⁸ Fedek Tv, "Şeyh el-Habîb: in lem ya'rif'il-Muslimûne reziyyetu'l-hamîs feinneh musibetun", *YouTube* (2017), 2021-04-25 14:43:43.

⁹⁹ Tarîku's-Selâm, "Ma fea'lehu Ömer b. Hattab fî reziyyeti'l-hamîs", *YouTube* (2012), 2021-04-25 15:11:07.

Kaynaklarda Şiâ mezhebinin iddia ettiği gibi Hz. Ali'nin imametine işaret eden açık bir ayrıntı bulunmamaktadır.¹⁰⁰ Kanaatimize göre Şiâ'nın tavrı, tarih sahnesi içerisinde siyasi hesaplaşmanın bir yansıması olarak görünmektedir. Çünkü bu tavır hem Kur'ân-ı Kerîm'in ana mesajı hem de İslâm tarihinin genel havasına ters düşmektedir. Yeri geldikçe ilerdeki konularda da kanaatimizi gerekçelerle dile getirmeye çalışacağız.

2.2. Kırtâs Olayı Açısından Buhârî ve Müslim'in El-Câmiu's-Sahîh Adlı Eserleri Hakkında Bir Değerlendirme

Kırtâs olayı, Müslümanların geneli tarafından Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en sahih olarak kabul edilen,¹⁰¹ İmâm-ı Buhârî (Ö. 256/870) ve İmâm-ı Müslim'in (ö. 261/875) “*el-Câmiu's-Sahîh*” isimli eserlerinde de geçmektedir. Hadis, Siyer ve Tarih kaynaklarını incelediğimizde Kırtâs olayının genel anlamda bu iki kaynaktan geçen rivayetler bağlamında anlatıldığı müşahade edilir. Buhârî ve Müslim'de geçen rivayetlerin sened incelemesi muhtelif kaynaklarda yapıldığı için¹⁰² biz bunu tekrar etmeyip, rivayetlerin metinlerini incelemeye çalışacağız. Olayla ilgili rivayetlerin hepsi sahîhaynda, sahâbe olan Abdullah b. Abbas'tan¹⁰³, ondan sonra da öğrencileri olan tâbiünden Saîd b. Cübeyr¹⁰⁴ (ö. 94/713) ve Ubeydullah b. Abdullah'tan¹⁰⁵ (ö. 98/716) farklı iki tarikle gelmektedir. Buhârî'nin “*kavlu'l-marîd kûmû annî*” babında geçen rivayeti, “*kerâhiyyetu'l-hilaf*” babındaki hadisin metniyle neredeyse aynı olduğu için aşağıda zikredilmedi.

Sahîhaynda geçen hadislerin daha iyi anlaşılması adına farklı bab başlıkları altında geçen tüm rivayetleri, Arapça metnlerinin yanında Türkçe tercümeleri

¹⁰⁰ Muhammed b. İbrahim b. Cafer İbn Ebu Zeyneb, *Gaybet-i numaniye* (Tahran: Envâru'l-Hudâ, 2001), 82; Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b Muhammed Müfid, *Evailü'l-makalat fi'l-mezahibi'l-muhtarat*. (Tebriz: Mektebet-i Hakikat, 1939), 1/406.

¹⁰¹ Müslümanların genelinden kastımız, Ehl-i Sünnet inancını benimseyenler içindir. Bu eserlerin İslam ümmetinin geneli tarafından kabulü için bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Tehzibü'l-esma ve'l-lugat* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y), 1/74.

¹⁰² İsnad değerlendirmesi için bk. Harun Reşit Demirel, “Hadis Edebiyatında Peygamber'in (sav) Son Günleri ve Kırtâs Olayı”, *Türkoloji Araştırmaları* 13/25 (2018), 169-170; Abdulalim Demir, “İmamîyye Şiâsi Hadis Kaynaklarına Göre Hz. Ömer'in Kırtâs Olayındaki Tavrı ve İlgili Rivayetlerin Tahlili”, *Temel İslam Bilimleri Araştırmaları*, (2018), 226-231; Ali Osman Ateş, *Ehli Sünnet ve Şiâ'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 141-152.

¹⁰³ İsmail Lütfi Çakan - Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1988).

¹⁰⁴ Mehmet Efendioğlu, “Saîd b. Cübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2008).

¹⁰⁵ Abdullah Kahraman, “Ubeydullah b. Abdullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2012).

verilerek incelenmeye çalışıldı. Saîd b. Cübeyr'den gelen rivayetlerin yanında Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerine de araştırmada yer verildi. Arapça metniyle incelenmeye alınan bu konuların önemli yerlerinin, altı çizilerek daha net anlaşılması sağlandı. Daha sonrasında Kırtâs olayını, elimizdeki kaynakların verdiği bilgiler ışığında, olay-hâdise irtibatıyla tekrardan düşünölmeye çalışıldı.

2.2.1. Saîd b. Cübeyr'in Buhârî ve Müslimde Geçen Rivayetleri

1. Hadis

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: يَوْمَ الْخَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ؟ اسْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعَهُ، فَقَالَ: «انْتُونِي أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا»، فَتَنَازَعُوا وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيِّ تَنَازُعٍ، فَقَالُوا: مَا شَأْنُهُ، أَهَجَرَ اسْتَفْهَمُوهُ؟ فَذَهَبُوا يَرُدُّونَ عَلَيْهِ، فَقَالَ: «دَعُونِي، فَإِلَٰذَا أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ» وَأَوْصَاهُمْ بِثَلَاثٍ، قَالَ: «أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَجِزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أُجِيزُهُمْ» وَسَكَتَ عَنِ الثَّالِثَةِ أَوْ قَالَ فَتَنَسَّيْتُهَا¹⁰⁶

Tercümesi: “Saîd b. Cübeyr'den rivayetle (O) İbn-i Abbas'ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Perşembe günü, sen o perşembe gününün ne olduğunu bilir misin? (O gün) Resûlullah'ın (sav) rahatsızlığı arttı ve şöyle dedi: " Bana yazı malzemesi getirin. Size bundan sonra ebediyen sapmayacağınız bir yazı yazdırayım". (yanındaki sahâbîler) tartışmaya başladılar. Hz. Peygamber'in (sav) yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. Orada bulunan (bazı sahâbîler) dediler ki: “O (sav) nasıldır sayıklıyor¹⁰⁷ mu? Öğrenmeye çalışın” Oradakiler (bazı sahâbîler) Hz. Peygamberin yanına gidip, bazı şeyleri tekrar (edince) Peygamber (sav) şöyle dedi: “Beni yalnız bırakın. İçinde bulunduğum durum sizin beni davet ettiğiniz durumdan daha hayırlıdır.” Ve onlara üç şey vasiyet etti, Dedi ki: “Arap Yarımadasından müşrikleri çıkarın; benim ikramda bulunduğum gibi gelen heyetlere ikramda bulunun.” Üçüncüde sustu veya söyledi de ben unuttum.”

¹⁰⁶ Buhârî, "Maradu'n-nebiy", (No.4431).

¹⁰⁷ Rivayetlerde geçen “هَجَرَ” – (Hecera) kelimesi lügat olarak “hezeyan etme- hastalığın ağır gelmesinden dolayı ne dediğini bilmeme- kötü söz söyleme” vb. anlamlara gelmektedir. Kırtâs olayına baktığımızda Hz. Peygamberin ölümünün yaklaşması ve rivayetlerde geçen “*Hastalığı kendisine ağır gelmiştir*” sözünün de delâlet etmesiyle bu kelimenin ikinci anlamda kullanıldığı kuvvetle muhtemeldir. Zaten sahâbenin de Hz. Peygambere (sav) karşı bu kelimeyi kötü manaya gelecek şekilde kullanması gerçeğe uzak bir durumdur. Şiâ eserlerinde bu kelimenin kötü manada kullanıldığını uzun uzadıya işlerken, Ehli Sünnet ise bu kelimenin kullanılmasının hastalıktan kaynaklı olduğu ve İslamiyet'in açıklanması noktasında herhangi bir eksikliğe mahal veremeyeceği anlayışıyla işlemeye çalışmıştır. Kelimenin lügat anlamı için bkz. *Lisânü'l-'Arab*, 5/254; *el-Kamusü'l-Muhit*. 1/495

2. Hadis

، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ قَالَ: يَوْمُ الْخَمِيسِ وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ؟ ثُمَّ بَكَى حَتَّى خَضَبَ دَمْعُهُ الْحَصْبَاءَ، فَقَالَ: اسْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ يَوْمَ الْخَمِيسِ، فَقَالَ: «اِثْنُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبُ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا»، فَتَنَازَعُوا، وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيِّ تَنَازُعٍ، فَقَالُوا: هَجَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «دَعُونِي، فَإِلَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ»، وَأَوْصَى عِنْدَ مَوْتِهِ بِثَلَاثٍ: «أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أَجِيزُهُمْ»، وَنَسِيَتْ الثَّالِثَةَ، وَقَالَ يَعْقُوبُ بْنُ مُحَمَّدٍ، سَأَلْتُ الْمُغِيرَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ: فَقَالَ مَكَّةُ، وَالْمَدِينَةُ، وَالْيَمَامَةُ، وَالْيَمَنُ،¹⁰⁸

Tercümesi: “Saîd b. Cübeyr’den rivayetle (O) İbn-i Abbas’ın(r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Perşembe günü, perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?" sonra gözyaşları çakıl taşlarını ıslatıncaya kadar döküldü ve dedi ki: "Perşembe günü Peygamber'in (sav) rahatsızlığı arttı ve şöyle dedi; “Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, size yazacağım bir kitap getirin.” (yanındaki sahâbîler) tartışmaya başladılar. Peygamber'in (sav) yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. (ve sahâbeden bazıları) şöyle dedi: “Peygamber (sav) sayıklıyor mu?” Peygamberimiz de şöyle dedi: ”Beni yalnız bırakın. Şüphesiz benim içinde bulunduğum durum sizin beni davet ettiğiniz şeyden daha hayırlıdır.” Sonra ölümü anında şu üç şeyi vasiyet etti; “Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın; ve (Müslüman olmak için) gelen heyetlere benim ikramda bulunduğum gibi ikramda bulunun” Ve ben üçüncü nasihatı unuttum.

Yakûb b. Muhammed şöyle demiştir: Muğire b. Abdullah’a Cezîretü’l-Arab denen yerin nereler olduğunu sordum. (O da şöyle) dedi: “Mekke, Medine, Yemâme ve Yemen’dir.”

3. Hadis

سَمِعَ سَعِيدَ بْنَ جُبَيْرٍ، سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، يَقُولُ: يَوْمُ الْخَمِيسِ وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ، ثُمَّ بَكَى حَتَّى بَلَ دَمْعُهُ الْحَصَى، قُلْتُ يَا ابْنَ عَبَّاسٍ: مَا يَوْمُ الْخَمِيسِ؟ قَالَ: اسْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ، فَقَالَ: «اِثْنُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبُ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا»، فَتَنَازَعُوا، وَلَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيِّ تَنَازُعٍ، فَقَالُوا: مَا لَهُ أَهَجَرَ اسْتَفْهَمُوهُ؟ فَقَالَ: «ذَرُونِي، فَإِلَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ مِمَّا تَدْعُونِي إِلَيْهِ»، فَأَمَرَهُمْ بِثَلَاثٍ، قَالَ: «أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ

¹⁰⁸ Buharî, "Hel yesteşfiu 'ilâ ehli'z-zimme", (No.3053).

أَجِيزُهُمْ» وَالثَّالِثَةُ خَيْرٌ، إِمَّا أَنْ سَكَتَ عَنْهَا، وَإِمَّا أَنْ قَالَهَا فَتَسِيئُهَا، قَالَ سُفْيَانُ: هَذَا مِنْ قَوْلِ سُليْمَانَ

109

Tercümesi: “Saîd b. Cübeyr’in işittiğine göre İbn-i Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

"Perşembe günü, perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?" Sonra gözyaşları dökülünceye kadar ağladı. (Saîd b. Cübeyr İbn-i Abbas'a) dedim ki: “Ey İbn-i Abbas, perşembe günü ne oldu?” O dedi ki: “Hz. Peygamber'in (sav) rahatsızlığı (o gün) artmış ve şöyle demiştir: “Bana bir katif (kürek kemiği) getirin ki, onun üzerine benden sonra ebediyen sapmayacağınız bir yazı yazayım.” (bundan sonra yanındaki sahâbiler) tartışmaya başladılar. Peygamber'in (sav) yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. Ve (onlardan bazıları) şöyle dediler: “Onun (sav) neyi var, sayıklıyor mu? Öğrenmeye çalışın. ” (Peygamber sav) şöyle dedi: “Beni yalnız bırakın. İçinde bulunduğum durum sizin beni davet ettiğiniz şeyden daha hayırlıdır.” Ve onlara şu üç şeyi emretti: “Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın ve (Müslüman olmak için gelen) heyetlere benim ikramda bulunduğum gibi ikramda bulunun.” Üçüncü şey hususunda ya sustu ya da söyledi de ben unuttum. Süfyân (b. Uyeyne) dedi ki: bu (son söz) Süleyman'ın (b. Ebû Müslim el-Ahvel) sözüdür.”

4. Hadis

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: يَوْمُ الْخَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ ثُمَّ بَكَى حَتَّى بَلَ دَمْعُهُ الْخَصَى، فَقُلْتُ: يَا ابْنَ عَبَّاسٍ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ؟ قَالَ: اسْتَدَّ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ، فَقَالَ: «انْتُونِي أَكْتُبَ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدِي»، فَتَنَارَعُوا وَمَا يَنْبَغِي عِنْدَ نَبِيِّ تَنَارُعٍ، وَقَالُوا: مَا شَأْنُهُ أَهَجَرَ؟ اسْتَفْهَمُوهُ، قَالَ: " دَعُونِي فَالَّذِي أَنَا فِيهِ خَيْرٌ، أُوصِيكُمْ بِثَلَاثٍ: أَخْرِجُوا الْمُشْرِكِينَ مِنْ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ، وَأَجِيزُوا الْوَفْدَ بِنَحْوِ مَا كُنْتُ أَجِيزُهُمْ "، قَالَ: وَسَكَتَ، عَنِ الثَّالِثَةِ، أَوْ قَالَهَا فَأُتِسِئُهَا،¹⁰⁹ قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ إِبْرَاهِيمُ: حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ بِشْرِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، بِهَذَا الْحَدِيثِ

Tercümesi: “Saîd b. Cübeyr’den rivayetle İbn-i Abbas (r.a.) şöyle demiştir:

"Perşembe günü, perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?" Sonra gözyaşları dökülünceye kadar ağladı. (Saîd b. Cübeyr İbn-i Abbas'a) dedim ki: “Ey İbn-i Abbas, perşembe günü nedir?” Dedi ki: “Peygamber'in (sav) rahatsızlığı (o gün) artmış ve şöyle demişti: “Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, üzerine yazı yazacağım, yazı malzemesi getirin.” (bundan sonra yanındaki sahâbiler) tartışmaya

¹⁰⁹ Buharî, "İhrâcî'l-yahûd min cezîreti'l-arab", (No.3168).

¹¹⁰ Müslim, "Terku'l-vasiyye", 20.

başladılar. Peygamber'in (sav) yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. Ve (onlardan bazıları) şöyle dediler: “Onun (sav) nesi var, sayıklıyor mu? Öğrenmeye çalışın. “(Peygamber sav) şöyle dedi: “Beni yalnız bırakın. İçinde bulunduğum durum (sizin beni davet ettiğiniz şeyden) daha hayırlıdır. Size şu üç şeyi vasiyet ediyorum: “Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın ve (Müslüman olmak için gelen) heyetlere benim ikramda bulunduğum gibi ikramda bulunun.” dedi. Ve Saîd b. Cübeyr dedi ki (İbn Abbas) üçüncüde sustu. Ya da söyledi de ben unuttum. Ebû İshak İbrahim dedi ki: “Bize Hasan b. Beşir rivayet etti. (O da) bu hadisi Süfyân'ın rivayet ettiğini söyledi.”

5. Hadis

عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: يَوْمَ الْخَمِيسِ، وَمَا يَوْمُ الْخَمِيسِ ثُمَّ جَعَلَ تَسِيلُ دُمُوعُهُ، حَتَّى رَأَيْتُ عَلَى خَدَّيْهِ كَأَنَّهَا نِظَامُ اللَّوْلُؤِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «اَتُّونِي بِالْكَتِفِ وَالِدَوَاةِ - أَوِ اللَّوْحِ وَالِدَوَاةِ - أَكْتُبُ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ أَبَدًا»، فَقَالُوا: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْجُرُ¹¹¹

Tercümesi: “Saîd b. Cübeyr İbn-i Abbas’tan rivayetle onun şöyle söylediğini rivayet etmiştir: “Perşembe günü, perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?” Sonra gözyaşları dökülmeye başladı. Hatta (gözyaşlarının) yanaklarının üzerinde inci gibi (boncuk boncuk) olduğunu gördüm. Ve (İbn-i Abbas) dedi ki: Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, üzerine yazı yazacağım, kürek kemiği ve divit (hokka) veya (üstüne yazı yazılan) plaka ve divit getirin. Ve (Orada bulunanlardan bazıları) dediler ki: “Şüphesiz Resûlullah (sav) sayıklıyor.”

2.2.2. Saîd b. Cübeyr’in Rivayetlerinin Değerlendirilmesi

a. Saîd b. Cübeyr’e ait olan rivayetlerin hiç birinde Şiâ’nın kendine delil olarak kullandığı Hz. Ömer’in ismi geçmemektedir. Abdullah b. Abbas’a ait olduğu söylenen “İhtilaf ve gürültülerinden dolayı Peygamber (sav) ile onun yazacağı şey arasına girilmesi musibettir.” cümlesi de Saîd b. Cübeyr’in rivayetlerinin hiç birisinde geçmemektedir.

¹¹¹ Müslim, " Terku'l-vasiyye ",21.

b. Rivayetleri incelediğimizde bu rivayetlerin tamamının da İbn-i Abbas'tan (r.a) geldiği görülmektedir. Bu beş hadisin verdiği bilgiye göre olay perşembe günü yaşanmış ve hâdisenin gelişmesi Hz. Peygamber'in (sav) hastalığının şiddetlenmesiyle vuku bulmuştur.

c. “هَجَرَ” (hecere) sayıkladı kelimesi, birinci-üçüncü ve dördüncü hadislerde “أَهَجَرَ” sayıkladı mı? şeklinde istifhâm hemzesiyle vârid olmuştur.

d. İki, üç, dört ve beşinci rivayetlere baktığımızda haberi bize aktaran İbn-i Abbas (r.a.) rivayeti bize aktarırken ağlamaktadır. Olayın akışını incelediğimizde İbn-i Abbas, çok sevdiği Resûlullah'ın (sav) hastalığının şiddetlendiğini hatırlamış ve bu durum onun hüzünlenmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim üçüncü rivayette İbn-i Abbas, ağlarken yanında bulunan Saîd b. Cübeyr kendisine, perşembe gününün ne olduğunu sorunca O'da Resûlullah'ın (sav) hastalığının şiddetlendiğini söylemiştir. İşte tam bu sırada İbn-i Abbas, konunun aslını teşkil eden Müslümanların kendisinden sonra sapmaması için yazı malzemesinin Resûlullah (sav) tarafından istendiğini belirtmiştir.

e. Üçüncü ve beşinci rivayette yazı malzemesi olarak kemik, tahtadan oluşan plaka ve hokka istendiğini görmekteyiz. Diğer rivayetlerde de genel anlamda bir yazı malzemesinin istendiğini müşahade ediyoruz. Rivayetlerdeki bu farklılıklar aynı meseleleri ifade ettiğinden, bir sorun teşkil etmemektedir. Çünkü aynı şeyler, dilin getirmiş olduğu zenginlikle farklı kelimelerle ifade edilmiştir.

f. Beşinci rivayet dışındaki hadislerde Hz. Peygamber (sav) yazı malzemesi istedikten sonra yanında bulunan sahabeler tartışmaya başlamıştır. Ve orada bulunanlardan bazıları bir, üç ve dördüncü rivayetlere göre sayıklayıp sayıklamadığını sorduktan sonra Hz. Peygamberin (sav) durumunun öğrenilmesini istemişlerdir. İkinci ve beşinci rivayette ise Hz. Peygamberin (sav) sayıkladığı belirtilmiştir. Buraya kadar hadislerden anlaşılan genel mana, Peygamberin (sav) yazı malzemesi getirilmesini istemesine karşın bir grubun Resûlullah'ın (sav) ne dediğini tam olarak idrak edemediği veya Resûlullah'ın (sav) içine düştüğü rahatsızlık sebebiyle sayıklıyor olabileceğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Ve bu yüzden bir, üç ve dördüncü rivayetlerde geçtiği şekliyle Hz. Peygamber'in (sav) durumunun tam anlamıyla ne olduğunu tekrardan öğrenmek istemişlerdir. Tartışmaların devam etmesi ve Hz.

Peygamber'in (sav) hastalığının da etkisiyle Resûlullah (sav) sahâbenin, yanından uzaklaşmasını istemiştir.

g. Tüm bu olanlardan sonra, ilk dört rivayete göre Hz. Peygamber (sav) sahâbîlere nasihatte bulunmuş ve ilk iki nasihatten sonra hadisi rivayet eden râvilerden biri üçüncü nasihatın ne olduğunu unuttuğunu veya İbn-i Abbas'ın söylemediğini belirtmiştir.

Şiâ mezhebi temsilcileri hem ilk kaynak hem de günümüz eserlerinde bu hâdiseyi işlerken, ortaya çıkan olayı Hz. Ali'nin imam olarak tayin edilmesine delil teşkil ettiğini iddia etmişlerdir.¹¹² Hâlbuki Şiâ'nın kaynaklarına bakıldığında Hz. Ali'nin Kırtâs olayında imam tayin edildiğine yönelik hiçbir açık ifade bulunmamaktadır.¹¹³ Rivayetlerin çoğu, Hz. Ali'nin imam olarak tayin edilmesini ima yoluyla vermiştir. Ehl-i Sünnetten bazı âlimler ise bu olayın sonunda Hz. Peygamber'in (sav) Hz. Ebû Bekir'i halife olarak tayin etmek istediğini¹¹⁴ ama ümmetin maslahatı gereği bunu yapmadığını belirtmiştir. Diğer bazı âlimler de farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Yeri geldikçe bunlara değineceğiz.

Şiâ'nın Kırtâs olayını anlatırken sürekli Buhârî ve Müslim'in eserlerindeki rivayetleri örnek göstermesi¹¹⁵ ilgi çekici bir durumdur. Çünkü bu rivayetlerde açık bir şekilde Hz. Ali'nin halife olarak atandığına dair bir delil yoktur. Fakat Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinde Hz. Ömer'in isminin geçmesi, Buhârî ve Müslim'in Şiâ kaynaklarında zikredilmesine büyük bir etken olabilir. Hz. Ali ve Hz. Ebû Bekir ile ilgili Buhârî'de geçen bazı rivayetleri de incelediğimizde, Hz. Peygamber'in (sav) hastalığı arttığı dönemde sahâbîler arasında onun yerine kimin geçeceği sorusunun cevap beklediği görülebilir.¹¹⁶ Sonradan ortaya çıkan farklı gruplar da bu sorunun cevabını kendi mezheplerinin lehine olacak şekilde cevaplamaya çalışmışlardır.

¹¹² Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 142-154.

¹¹³ Ebu Zeyneb, *Gaybet-i numaniye*, 82; Müfid, *Evailü'l-makalat fî'l-mezahibi'l-muhtarat.*, 1/406.

¹¹⁴ İbn Kesîr, *es-Siretü'n-nebeviyye.*, 452.

¹¹⁵ Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/292.

¹¹⁶ Buhârî, "Haddu'l-Marid", (No. 664), "Maradu'n-nebiy" ,(No.4459) ; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/452.

2.2.3. Abdullah b. Ubeydullah'ın Buhârî ve Müslim'de Geçen Rivayetleri

1. Hadis

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: لَمَّا حَضَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْبَيْتِ رَجَالٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلُمُّوا أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوْا بَعْدَهُ»، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غَلَبَهُ الْوَجَعُ، وَعِنْدَكُمْ الْقُرْآنُ حَسْبُنَا، كِتَابُ اللَّهِ فَاخْتَلَفَ أَهْلُ الْبَيْتِ وَاخْتَصَمُوا، فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ قَرَّبُوا يَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوْا بَعْدَهُ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ غَيْرَ ذَلِكَ، فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغْوَ وَالِاخْتِلَافَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «قُومُوا» قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ، فَكَانَ يَقُولُ ابْنُ عَبَّاسٍ: «إِنَّ الرِّزْيَةَ كُلَّ الرِّزْيَةِ، مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَنْ يَكْتُبَ لَهُمْ ذَلِكَ الْكِتَابَ، لِاخْتِلَافِهِمْ وَلَعَطْفِهِمْ»¹¹⁷

Tercümesi: “Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe'den rivayetle (O) İbn-i Abbas'ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Hz. Peygamber'in (sav) hastalığı artığında erkekler (sahâbiler) onun yanında hazır bulunuyordu. Hz. Peygamber (onlara) şöyle dedi: “Bana, yazacağım, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız yazı malzemesi getirin” Onlardan (sahâbiler) bazıları şöyle dedi: “ Resûlullah'ın (sav) rahatsızlığı kendisine ağırlaşmıştır. Kuran yanınızdadır. Allah'ın kitabı bize yeter.” Evde bulunan (sahâbi) lar ihtilafa düştüler ve tartışmaya başladılar. Onlardan bazıları, size yazacağı ve kendisinden sonra sapmayacağınız yazı malzemesini getirin derken, diğer grupta bundan farklı (düşünüyordu)(Sahâbe arasında) gürültü ve ihtilaf arttığında Hz. Peygamber (sav) onlara kalkın (yanımdan çıkın) dedi. Ubeydullah da (b. Abdullah b. Utbe) şöyle dedi: “İbn-i Abbas (r.a.) şöyle diyordu: İhtilaf ve gürültülerinden dolayı Peygamber (sav) ile O'nun yazacağı şey arasına girilmesi bir musibettir.”

2. Hadis

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا حَضَرَ¹¹⁸ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، وَفِي الْبَيْتِ رَجَالٌ فِيهِمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، قَالَ: «هَلُمُّوا أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوْا بَعْدَهُ»، قَالَ عُمَرُ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَلَبَهُ الْوَجَعُ وَعِنْدَكُمْ الْقُرْآنُ فَحَسْبُنَا كِتَابُ اللَّهِ، وَاخْتَلَفَ أَهْلُ الْبَيْتِ وَاخْتَصَمُوا، فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: قَرَّبُوا يَكْتُبْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوْا بَعْدَهُ،

¹¹⁷ Buhârî, "Maradu'n-nebiy", (No. 4432).

¹¹⁸ Ötre ile yazılan “حَضَرَ” – (hudira) kelimesi, bir şahsın vefatının yaklaşması anlamında kullanılmaktadır. Kelimenin Hz. Peygamberin hastalığı sürecinde kullanılması da vakıya uygun düşmektedir. Kelimenin lügat anlamı için bkz. Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Darû's-Sâdir, 1993), 4/199; Ebü't-Tahir Meccüddin Muhammed b. Ya'kub el-Firuzabadi, *el-Kamusü'l-Muhit*. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2005), 1/377.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ مَا قَالَ عُمَرُ، فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّعْطَ وَالْإِخْتِلَافَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «قُومُوا عَنِّي»، قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ، فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: «إِنَّ الرِّزْيَةَ كُلَّ الرِّزْيَةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَنْ يَكْتُوبَ لَهُمْ ذَلِكَ الْكِتَابَ مِنْ اخْتِلَافِهِمْ وَلَعَطِهِمْ»¹¹⁹

Tercümesi: “Ubeydullah b. Abdullah’tan rivayetle (O) İbn-i Abbas’ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber’in (sav) hastalığı arttığında, yanında Hz. Ömer (r.a.) ve erkeklerin (sahâbîler) bulunduğu esnada şöyle dedi: “Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, üzerine yazı yazacağım yazı malzemesi getirin.” Ömer (r.a.) şöyle dedi: “Şüphesiz Peygamber’in (sav) rahatsızlığı artmıştır. Kur’ân yanınızdadır. Allah’ın kitabı bize yeter. Evde bulunanlar (sahâbeler) ihtilafa düştüler ve tartışmaya başladılar. Onlardan bazıları, size yazacağı ve kendisinden sonra sapmayacağınız yazı malzemesini getirin derken, diğer grupta Ömer’in (r.a.) dediğini diyordu. Oradakiler (sahâbîler) Peygamber’in (sav) yanında ihtilafı ve gürültüyü çoğaltınca, (Resûlullah sav şöyle) dedi: “yanımdan uzaklaşın.” Ubeydullah (b. Abdullah) da şöyle dedi:” İbn-i Abbas (r.a.) şöyle diyordu: “İhtilaf ve gürültüden dolayı Peygamber (sav) ile O’nun yazacağı şey arasına girilmesi bir musibettir.”

3. Hadis

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا اشْتَدَّ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَعُهُ قَالَ: «اَنْتُونِي بِكِتَابٍ أَكْتُبُ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّوا بَعْدَهُ» قَالَ عُمَرُ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ غَلَبَهُ الْوَجَعُ، وَعِنْدَنَا كِتَابُ اللَّهِ حَسْبُنَا. فَاخْتَلَفُوا وَكَثُرَ اللَّعْطُ، قَالَ: «قُومُوا عَنِّي، وَلَا يَنْبَغِي عِنْدِي التَّنَازُعُ» فَخَرَجَ «ابْنُ عَبَّاسٍ يَقُولُ: «إِنَّ الرِّزْيَةَ كُلَّ الرِّزْيَةِ، مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ كِتَابِهِ»¹²⁰

Tercümesi: “Ubeydullah b. Abdullah’tan rivayetle (O) İbn-i Abbas’ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Peygamber'in (sav) rahatsızlığı (o gün) arttığında şöyle demişti: “Bana, kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız, üzerine yazı yazacağım yazı malzemesi getirin.” Ömer (r.a.) şöyle demişti: “Şüphesiz Peygamber’in (sav) rahatsızlığı artmıştır. Allah’ın kitabı yanınızdadır. O (kitap) bize yeter. Oradakiler (sahâbîler) ihtilafa düştüler ve gürültüler çoğaldı. Bunun üzerine (Resûlullah sav şöyle) dedi: “yanımdan uzaklaşın. Benim yanımda tartışmak

¹¹⁹ Buharî, "Kerâhiyyetu'l-hilaf", (No. 7366).

¹²⁰ Buharî, "Kitâbetu'l-'ilmi", (No. 114)

gereksizdir.” Sonra İbn-i Abbas (r.a.) şöyle dedi: “Peygamber (sav) ile O’nun yazacağı şey arasına girilmesi bir musibettir.”

4. Hadis

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: لَمَّا خَضِرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْبَيْتِ رَجَالٌ فِيهِمْ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «هَلُمَّ أَكْتُبْ لَكُمْ كِتَابًا لَا تَضِلُّونَ بَعْدَهُ»، فَقَالَ عُمَرُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ غَلَبَ عَلَيْهِ الْوَجَعُ، وَعِنْدَكُمْ الْقُرْآنُ حَسْبُنَا كِتَابُ اللَّهِ، فَاخْتَلَفَ أَهْلُ الْبَيْتِ، فَاخْتَصَمُوا فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ: قَرَّبُوا يَكْتُبْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كِتَابًا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ مَا قَالَ عُمَرُ، فَلَمَّا أَكْثَرُوا اللَّغْوَ وَالِاخْتِلَافَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فُؤُومُوا»، قَالَ عُبَيْدُ اللَّهِ: فَكَانَ ابْنُ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: «إِنَّ الرِّزْيَةَ كُلَّ الرِّزْيَةِ مَا حَالَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَيْنَ أَنْ يَكْتُبَ لَهُمْ ذَلِكَ الْكِتَابَ مِنْ اخْتِلَافِهِمْ وَلَغَطِهِمْ»¹²¹

Tercümesi: “Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe’den rivayetle (O) İbn-i Abbas’ın (r.a.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: Peygamber’in (sav) hastalığı arttığında, yanında Hz. Ömer (r.a.) ve erkeklerin (sahâbîler) bulunduğu esnada şöyle dedi: “Bana, yazı malzemesi getirin. Kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız bir yazı yazayım.” Ömer (r.a.) şöyle demiştir: “Şüphesiz Peygamber’in (sav) rahatsızlığı artmıştır. Kur’ân yanınızdadır. Allah’ın kitabı bize yeter.” Evde bulunanlar (sahâbîler) ihtilafa düşüp, tartıştılar. Onlardan bazıları, size yazacağı ve kendisinden sonra sapmayacağınız yazı malzemesini getirin derken, diğer grupta Ömer’in (r.a.) dediğini diyordu. Oradakiler (sahâbîler) Resûlullah’ın (sav) yanında ihtilafı ve gürültüyü çoğaltınca, Resûlullah (sav) şöyle dedi: “Kalkın! (yanımdan uzaklaşın)” Ubeydullah (b. Abdullah) da şöyle dedi:” İbn-i Abbas (r.a.) şöyle diyordu: “İhtilaf ve gürültüden dolayı Peygamber (sav) ile O’nun yazacağı şey arasına girilmesi bir musibettir.”

2.2.4. Ubeydullah b. Abdullah’ın Rivayetlerinin Değerlendirilmesi

a. Saîd b. Cübeyr’in rivayetlerinde geçen “İbn-i Abbas’ın ağlaması ve olayın perşembe günü olması” kaydı, Ubeydullah b. Abdullah’ın hiçbir rivayetinde geçmemektedir. Bir, iki ve dördüncü rivayeti incelediğimizde metinde, adamlar anlamına gelen “ricâl” kelimesi de önceki rivayetlere nazaran ek olarak

¹²¹ Müslim, "Terku'l-vasiyye",22.

kullanılmaktadır. Bu kelimedenden dolayı, Peygamber'in (sav) hastalığı artınca yanında erkek sahâbîlerden oluşan bir kalabalığın var olduğu anlaşılmaktadır. Ve birinci hadiste "Ömer" kaydı geçmemektedir.

b. Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerine baktığımızda Hz. Ömer ile ilgili haberlerin hepsinde "*Şüphesiz Peygamber'in (sav) rahatsızlığı artmıştır*" anlamına gelen "قَدْ غَلَبَ عَلَيْهِ الْوَجَعُ" sözü kullanılmıştır. Şiâ'nın iddia ettiği gibi Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinde Hz. Ömer, sayıklama veya hezeyan anlamına gelen "هجر" kelimesini kullanmamıştır. "هجر" kelimesi Saîd b. Cübeyr'in rivayetlerinde geçmektedir ve bu rivayetlerin hiçbirisinde de Hz. Ömer'in ismi geçmemektedir.

c. İki, üç ve dördüncü rivayetleri incelediğimizde artık meselenin can alıcı noktası olan ve Şiâ mezhebinin lehine kullandığı, Hz. Ömer'in ismi olayın içerisinde geçmektedir. Bu rivayetlere baktığımızda Peygamber (sav) yazı malzemesi istedikten sonra Hz. Ömer, Resûlullah'ın (sav) rahatsızlığının arttığını belirtip, Allah'ın kitabının yanlarında olduğunu ve Kur'an'ın kendilerine yeteceğini söylemiştir. Şiâ'ya göre Hz. Ömer bu tutumundan dolayı Hz. Peygamber'in (sav) emrine karşı çıkmıştır.

d. İki, üç ve dördüncü rivayetlerde Hz. Ömer'in sözlerinden sonra orada bulunan sahâbîler ihtilafa düşmüş ve aralarında tartışma çıkmıştır. Hz. Peygamber de (sav) tartışmaların büyümesiyle yanında bulunanların yanından uzaklaşmasını istemiştir. Hadisin devamında İbn-i Abbas tartışma ve gürültülerinden dolayı Peygamberle yazacağı şey arasına girilmesini musibet olarak değerlendirmiştir.

e. Bunların dışında Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetleri, Saîd b. Cübeyr'in rivayetleriyle genel anlamda örtüşmektedir. Ubeydullah b. Abdullah ile Saîd b. Cübeyr'in rivayetlerindeki birbiriyle tenakuz içerisindeymiş gibi görülen tek nokta. Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinde geçen Hz. Ömer ile ilgili kısım ve İbn-i Abbas'ın olayı "*reziyye*" kelimesiyle hâdiseyi musibet olarak değerlendirmesidir. Ehli Sünnet uleması hem ilk dönem hem de son dönemde tenakuz gibi görülen noktaları kendi usul ve anlayışları çerçevesinde açıklarken, Şiâ da olayı kendi anlayışı çerçevesinde anlamış, açıklamış ve delillendirmeye çalışmıştır.

Kanaatimize göre yukarıda verilen rivayetler aynı olayı anlatmakla beraber büyük oranda birbiriyle de örtüşmektedir. Tarihte böyle bir olay yaşanmış olmasına rağmen, rivayetlerin genelinde Hz. Ömer'in tutumu farklı zümreler tarafından yanlış

olarak algılanmıştır. Muhtelif kaynaklarda, Hz. Ömer'in tenkit edilmesine ve onun yanlış anlaşılmasına sebep verecek rivayetlerin genelini zayıf olması¹²² ve Saîd b. Cübeyr'den gelen rivayetlerin İslam âlimlerince daha sahih kabul edilmesi bu kanaati desteklemektedir. Bununla beraber Ubeydullah b. Abdullah'tan gelen Buhârî ve Müslim'de bulunan rivayetlerdeki bazı râvilerin de hadis âlimlerince tenkide uğraması kanaatimizi destekleyen bir diğer noktadır.¹²³ Ayrıca İbn Abbas'ın olayı musibet olarak nitelendirmesi de Hz. Ömer'in şahsına yönelik değildir.¹²⁴ Nitekim Hz. Ömer'in, küçük yaşta olmasına rağmen Abdullah b. Abbas'a değer verip ilim meclisine kabul etmesi¹²⁵, ona Nasr suresiyle alakalı soru sorması¹²⁶ ve İbn Abbas'ın da Hz. Ömer'le alakalı olarak onun, Allah'ın kitabının dışına hiç çıkmadığını açıkça söylemesi¹²⁷ kanaatimizi destekleyen diğer bir noktadır.

Aslında Şiâ kendi eserlerinde Kırtâs olayını aktarırken, Saîd b. Cübeyr'in rivayetlerinde geçen ve kötü anlamda kullanılabilecek kelimeler ile Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinde geçen Hz. Ömer kaydını cem etmiştir. Yoksa yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Buhârî ve Müslim de geçen hadisler tek başına ve açık bir şekilde Hz. Ömer'in Hz. Peygambere karşı geldiğini mümkün kılmamaktadır. Şiâ hadisleri bu şekilde cem ederek Hz. Ömer'in Hz. Peygambere karşı çıktığı fikrini kendi içerisinde pekiştirmiş olsa bile İslam âleminin genelini temsil eden Ehli Sünnet içerisinde Hz. Ömer'in bu tasarrufta bulunduğu veya bulunabileceği açık naslar çerçevesinde mümkün görünmemektedir.

Hem Kur'ân-ı Kerîm hem de İslâm Tarihini incelediğimizde Resûlullah'a (sav) ilk itaat eden topluluk sahâbe topluluğudur. Her meselede Hz. Ömer'e ve diğer sahâbîlere karşı dışlayıcı bir üslupla yaklaşan Şiâ, Kırtâs olayında da Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in (sav) emrini yerine getirmediğini ve ona karşı çıktığını söylemiştir. Hâlbuki Hudeybiye barış antlaşmasında Resûlullah'ın (sav) emretmesine rağmen, Hz. Ali kendi yazmış olduğu anlaşma metnindeki ibareleri silmemiştir.¹²⁸ Şiâ bu olayı nasıl açıklayacaktır? Bu hâdise de Buhârî ve Müslim de geçmektedir. Bize göre Hz.

¹²² Şaban Öz, "Kırtâs Hadisesi ve ilgili Rivayetlerin Tenkidi", *Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 3 (2009), 278-283.

¹²³ Ateş, *Ehli Sünnet ve Şiâ'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, 148-152.

¹²⁴ İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî, *Reddu şübehâtin havle ismetu'n-nebiy fi dav'i'l-kitâbi ve 's-sünneti*, 263.

¹²⁵ Ebubekir Sifil, *Hiz. Ömer ve Nebvî Sünnet* (İstanbul: Rihle Kitap, 2016), 51-52.

¹²⁶ Buhârî, "Kitâbu't-tefsîr", (No. 4970).

¹²⁷ Buhârî, "Kitâbu'l-i'tisâm", (No. 4642).

¹²⁸ Buhârî, "Keyfe yektubu haze", (No. 2698) ; Müslim, "Sulhu hudeybiyye", 90.

Peygamberi (sav) anlayacak en iyi topluluk, O'nun eğitiminden geçmiş sahabe topluluğudur. Bu hâdiseleri daha iyi anlamak için de Şiâ'nın tersine öncelikle sahâbelerin masumiyet sıfatlarının bulunmadığını ve bizim gibi normal bir insan psikolojisine sahip olduklarını kabul etmekte fayda vardır.

2.2.5. Kırtâs Olayının Rivayetler Bağlamında Yeniden Düşünülmesi

Kırtâs olayının hâdisе-olay irtibatıyla daha iyi anlaşılması için elimizdeki edebiyat malzemesinin kullanılarak yeniden düşünülmesi elzem olan bir durumdur. Biz de, var olan rivayetler bağlamında bu hâdiseyi tekrardan düşünmeye çalışıp, olayı zihinlerde daha anlaşılır olmasını sağlamaya çalışacağız. Şöyle ki:

Hız. Peygamber (sav) vefat ettikten sonra İbn Abbas, tâbiinden olan öğrencileri Kûfe'nin fakih imamı Saîd b. Cübeyr¹²⁹ ve Mekke'nin fakih imamı Ubeydullah b. Abdullah'a¹³⁰ farklı vakitlerde Kırtâs olayını anlatmıştır. Hâdiseyi aktarırken Hız. Peygamber'in (sav) hasta halini hatırlayan İbn Abbas ağlamaya başlamıştır. Kırtâs hâdisesi esnasında daha on üç - on dört yaşlarında¹³¹ olan İbn-i Abbas kalabalık sahâbe topluluğunun içerisinde tüm olayları meraklı bir çocuk edasıyla müşahede etmiştir.

Peygamber (sav) rahatsızlığının artmasıyla, hastalığının artışını gösteren bazı emarelerde bulunmuş¹³² ve bu sırada yanında bulunan kalabalığı bir telaş sarmıştır. Tam bu esnada ümmetinin kendinden sonra sapkınlık ve dalaletе düşmemesi için¹³³ Hız. Peygamber (sav) sahâbeden yazı malzemesi istemiştir.¹³⁴ Peygamberin (sav) tam olarak ne dediğini anlamayan bazı sahâbiler, O'nun sayıklayıp sayıklamadığını sorarken¹³⁵ diğer sahabeler de, O'na (sav) istediği şeyin getirilmesi gerektiğini söylemişlerdir.¹³⁶ Gürültü ve tartışmaların çoğalmasıyla Hız. Peygamber'in (sav) hastalıktan dolayı kendinde olmadığını düşünen Hız. Ömer de orada bulunanlara,

¹²⁹ Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib*. (Haydarabad: Matbaatu Meclis-i Daireti'l-Maarifi'n-Nizamiyye el-Kâine, 1908), 5/11.

¹³⁰ Ebü Abdillâh Muhammed b İsmâil b İbrâhîm Cu'fî Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*. (Haydarabad: Dâiratu'l-Maarifu'l-Osmaniyye, t.y), 5/385.

¹³¹ Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*., 5/5; Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, *Tehzibü't-Tehzib*., 5/278.

¹³² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/247.

¹³³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 11/445.

¹³⁴ Ebü Zeyd Veliyyüddin Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldûn, *Târihu İbn Haldun* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1988), 2/485.

¹³⁵ Makrizî, *İmtaü'l-esmâ' bima li'n-nebi mine'l-ahvâl ve'l-emval ve'l-hafede ve'l-metâ'*., 14/447.

¹³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübra*., 2/244.

Allah'ın kitabının yanlarında olduğunu, tartışmaya lüzum olmadığını ve onun (kitabın) kendilerine yeteceğini söylemiştir.¹³⁷ Gürültü ve tartışmaların çoğalmasıyla Resûlullah (sav) sahâbîleri yanından uzaklaştırmıştır.¹³⁸ Ondan sonra bir nebze olsun kendisine gelen Peygamber (sav) sahâbîlere bazı vasiyetlerde bulunmuştur.¹³⁹ Müşriklerin Arap yarımadasından çıkarılmasını, kendi döneminde ikramda bulunduğu gibi vefat ettikten sonra da gelen heyetlere ikramda bulunulmasını ve Üsâme b. Zeyd'in ordusunun teçhiz edilmesini yanındaki ashâbına vasiyet etmiştir.¹⁴⁰ Kirtâs hâdisesi, elimizdeki rivayetler açısından bakıldığında genel olarak böyle anlaşılır.

2.2.6. Ehl-i Sünnet'in Kirtâs Olayına Bakışı

Ehli Sünnet âlimlerinin Kirtâs olayına yaklaşım tarzlarını daha iyi anlayabilmemiz için öncelikle bu mezhebin kendi içinde Şîâ'da olduğu gibi İslâm'ı nasıl anlamlandırdığını, Peygamber (sav) ve sahâbe anlayışlarının nasıl olduğunu bilmekte fayda vardır. Kısa bir şekilde ifade edilecek olunursa Sünnîler'e göre Resûlullah (sav), insanlık için gönderilen son Peygamberdir.¹⁴¹ Ve ondan sonra da yeni bir Peygamber gelecek değildir. O (sav), üzerine düşen tebliğ vazifesini hakkıyla yerine getirmiştir.¹⁴² Sünnîlerin sahâbîlere olan bakış açıları ise Şîa mezhebinin tersine, hepsi adalet sahibidir,¹⁴³ adalet sahibi olmakla beraber sahabeden hiç kimse de günahattan masum değildir.¹⁴⁴ Resûlullah'ın (sav) ifadesiyle en hayırlı nesil sahâbe neslidir.¹⁴⁵ Ehli Sünnet'in bu kanaati, olayları anlamlandırırken etkisini göstermiştir. Nitekim Kirtâs olayı da bu görüşler çerçevesinde yorumlanmıştır. Yapılan yorumlar ise genel anlamda şu yöndedir:

¹³⁷ Ebû'l-Fazl İyaz b Musa b İyaz el-Yahsubi Kâdî İyâz, *Kitâbü's-şîfa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa*. (Amman: Darû'l-Feyhâ, 1986), 434.

¹³⁸ Ebû Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd ez-Zâhiri İbn Hazm, *Cevamiü's-sireti'n-nebeviyye*. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 209.

¹³⁹ Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali Beyhaki, *Delailü'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sahibi's-şeria*. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 7/182.

¹⁴⁰ Makdisî, *el-Bed' ve't-târih*, 5/59.

¹⁴¹ (el-Ahzâb, 33/40)

¹⁴² Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî, *el-İktisâd fi'l-i'tikâd* (Medine: Mektebü'l-Ulûmu ve'l-Hikem, 1993), 78.

¹⁴³ Ebû İshak İbrâhim b Musa b Muhammed el-Gırnati Şatıbi, *el-Muvafakat* (Huber: Dâru İbn Affan, 1997), 4/448.

¹⁴⁴ Abdülkerim b. Hâlid el-Harbî, *Ehli Beyt ve Sahabe Tarihini Nasıl Okumalıyız* (İstanbul: Burhan Yayıncılık, 2012), 30.

¹⁴⁵ Muhammed b. Ömer Bahrak eş-Şafii el-Hadrami, *Hadaikü'l-envar ve mataliü'l-esrar fi sireti'n-nebiyyi'l-muhtar*. (Cidde: Darû'l-Menhec, 1998), 410-411.

a. Sahih rivayetlerde geçtiği gibi Peygamber (sav), Hz. Ebû Bekir'i halife olarak tayin etmek istemiştir.¹⁴⁶

b. Hz. Ömer Resûlullah'ın (sav) emrini, vücûb ifade etmeyen ve teklif edildiğinde yapamayacakları korkusuyla, kendilerine ağır gelecek bir durum olarak algılamıştır.¹⁴⁷

c. Peygamber (sav) başta yazıyı yazmak istediye de kendisine olayla alakalı bazı maslahatların zuhur etmesinden dolayı bundan vazgeçmiştir.¹⁴⁸

ç. Peygamberimiz (sav) hastalıktan ve insan vücuduna gelecek sıkıntılardan korunmuş değildir. Ama yalan söylemekten, şer'i ahkâmı açıklamamaktan ve Allah'ın (c.c) emretmiş olduğu bir şeyi insanlara tebliğ etmemekten korunmuştur.¹⁴⁹

d. Kırtâs olayı vuku bulduktan sonra Resûlullah (sav) yaklaşık üç gün daha yaşamıştır. Bu süreç içerisinde Hz. Ömer, O'nun (sav) yanında değildi. Bilakis ehli beytten Hz. Ali ve Hz. Abbas O'nun (sav) yanındaydı. Hilafet veya bunun dışındaki herhangi bir meselenin yapılması hususunda maslahat olsaydı, Resûlullah (sav) kesinlikle bu maslahatı yapardı.¹⁵⁰

e. Resûlullah (sav) yazdırmak istediği şeyi hastalık haliyle yazdırmış olsaydı, münafıklar O'na (sav) iftira atacaklardı. Ve bundan dolayı Hz. Ömer, Peygamber'in (sav) yazdırdığı şeye karşı münafıkların ileride fitne çıkarmalarından korkmuştur.¹⁵¹

f. Hz. Ömer'in Kırtâs olayındaki tutumu, O'nun (sav) hastalığının yazı yazmasından dolayı daha da artacağından ve Peygamber'in (sav) üzerine titremesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵²

g. Rivayetlerde geçen (يَهْجُرْ - هَجَرَ - أَهْجَرَ) “sayıklıyor-sayıkladı- sayıklıyor mu” anlamına gelen kelimelerin kullanılması, Resûlullah'ın (sav) acısının ne kadar artmış

¹⁴⁶ İbn Kesir, *es-Siretü'n-nebeviyye.*, 4/451; İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihaye*, 5/248.

¹⁴⁷ Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefi Ayni, *Umdetü'l-kari şerhi Sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabi, t.y), 2/171.

¹⁴⁸ Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyuti, *ed-Dibac ala Sahih-i Müslim b. el-Haccac*. (Arabistan: Dâru İbn-i Affân, 1996), 4/237.

¹⁴⁹ Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevi, *el-Minhac fî şerhi Sahihi Müslim b. Haccac* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabi, 1972), 11/90.

¹⁵⁰ Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kari, *Mirkatü'l-mefatih şerhu Mişkati'l-mesabih* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2002), 3/1153.

¹⁵¹ Hamza Muhammed Kâsım, *Menarü'l-kari' şerhi muhtasarı Sahihi'l-Buhârî* (Şam: Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1990), 1/209.

¹⁵² Kâdî İyâz, *Kitâbü's-şifa bi-ta'rifî'l-hukukî'l-Mustafa.*, 2/435.

olduğunu ifade etmek için kullanılmıştır; yoksa sahâbîler, Resûlullah'ın (sav) manasız sözler söylediğini akıllarına bile getirmemişlerdir.¹⁵³

ğ. Sahâbînin Resûlullah'ın (sav) emrettiği bir hususta ihtilafa düşmesinin sebebi O'na (sav) isyan etmek şeklinde anlaşılmamalıdır. Buradaki ihtilaf, herhangi bir müçtehidin içtihadı gibidir. İctihadında isabet eden ve etmeyen iki tarafta ecir almıştır. Şiâ'nın musibet olarak gördüğü şeyin aksine bilakis Hz. Ebû Bekir'in hilafeti konusunda şüpheye düşen ve bu hususta şüphe eden kimse musibet işlemiştir.¹⁵⁴

Ehli Sünnet âlimlerinin Kırtâs olayına bakış açısını incelediğimizde Şiâ mezhebinde olduğu gibi hâdiseyi, kendi fikir altyapısına uygun olarak anlamlandırdığını açık bir şekilde görmekteyiz. Peygamber'in (sav) son elçi olduğunu ve İslâm'ı insanlara eksiksiz bir şekilde anlattığını¹⁵⁵ düşünen Ehli Sünnet âlimleri, Kırtâs olayında vasiyet yazılmasa bile dinin tamamen erdiği, bu yüzden yazılmayan şeyin dinin temel konularını ilgilendiren kat'i bir meselede olamayacağını beyan etmişlerdir. Ehli Sünnet, sahâbeye bakış açısına paralel olarak da onların (sahâbîlerin), hem adalet hem de ittiba yönünden Resûlullah'a (sav) tabi olduklarını ve olayla ilgili rivayetleri de bu bağlamda yorumladığını görürüz. Bu yüzden Mezhepler Tarihi çalışmalarında araştırılacak grup ve fırkaların olaya yaklaşım tarzları, ilgili grubun temel fikriyatıyla yakından alakalıdır. Nitekim grupların kendilerine temel aldığı argümanların, hâdiseleri anlamlandırmaya dönük çok büyük etkisi vardır. Ehli Sünnete mensub âlimler de Kırtâs olayını kendi fikri kaideleri çerçevesinde anlamışlardır.

Ehli Sünnet, Kırtâs olayına yaklaşırken Şiâ'yı tenkit eden, sahâbeyi savunan ve uzlaşmacı bir üslupla kendinî ifade etmeye çalışmıştır. Şiâ sahâbeyi, birbiri ardından iş çeviren şahıslar gibi tasvir ederken; Ehli Sünnet ise Hz. Ali dâhil olmak üzere tüm sahabeleri, Hz. Peygamberin (sav) emrine imtisal eden bir topluluk olarak yansıtmıştır. Bu yaklaşım tarzı Müslümanların birlikteliği açısından önemli bir adım olarak görülebilir. Çünkü Müslümanların bir araya gelebilmesi, ancak sağduyuya dayalı ve ilk nesil olarak telakki edilen sahâbe grubuna karşı hayırhah (iyilik isteyen) bir yaklaşımla olabilir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'deki , *“Allah'a ve Resûlüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider.”*¹⁵⁶

¹⁵³ Kâdî İyâz, *Kitâbü's-şîfa bi-ta'rîfî'l-hukukî'l-Mustafa.*, 2/434.

¹⁵⁴ Ali Muhammed Sallâbî, *Ali b. Ebi Talib şahsiyyetuhu ve asruhu* (Birleşik Arap Emirlikleri: Mektebü's-Sahâbe, 2004), 1/158-160.

¹⁵⁵ Sallâbî, *Ali b. Ebi Talib şahsiyyetuhu ve asruhu*, 1/159.

¹⁵⁶ (el-Enfâl 8/46)

âyetiyle de itikadî ve siyasî ihtilaflardan uzak durulması gerektiği belirtilirken, tâli konulardaki ihtilaflar ise rahmet olarak görülmüştür.¹⁵⁷ İslâmiyet'in bu husustaki duruşu, siyasî ve itikadî konularda ihtilafa düşmeme ve beraber hareket etme fikri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2.2.7. Şiâ'nın Kırtâs Olayına Bakışı

Şiîler'in Kırtâs olayına yaklaşım tarzlarını daha iyi anlayabilmemiz için öncelikle bu mezhebin kendi içinde İslâm'ı nasıl anlamlandırdığını, Hz. Peygamber (sav) ve sahâbe anlayışlarının nasıl olduğunu bilmekte fayda vardır. Çalışmamızın çerçevesi kısıtlı olduğu ve Şiâ'nın sahip olduğu düşünceleri ayrıntılı bir şekilde ele almanın ancak farklı bir çalışmayla olabileceğinden ötürü bizler ayrıntıya girmeden Şiâ'nın fikirlerinden bahsedecek olursak; İslâm dini, Hz. Muhammed (sav) ile gönderilen son dindir.¹⁵⁸ Ve Hz. Muhammed'den (sav) sonra yeni bir peygamber gelmeyecektir. Ama Hz. Peygamber'den (sav) sonra O'nun nass ile tayin ettiği, Hz. Ali'nin soyundan gelen imamlar vasıtasıyla din devamlılığını sürdürecektir.¹⁵⁹ Peygamber'den (sav) sonra gelen imamların hepsi ismet sıfatını taşımakta olup, günahattan masumdurlar.¹⁶⁰ Genel çoğunluğa göre de sahâbilerin birçoğunun, Resûlullah (sav) vefat ettikten sonra dinden irtidat etme imkânı vardır.¹⁶¹ Şiâ mezhebinin lokal olmayacak şekilde kendi içerisinde barındırdığı düşünceler bu yöndedir.

Şiîler'in Kırtâs olayına yaklaşımı da, sahip olduğu düşünceler çerçevesinde şekillenmiştir. Yapılan yorumlar genel anlamda şu çerçevededir:

¹⁵⁷ Halil İbrahim Kutlay, "Ümmetimin İhtilafı Rahmettir" Sözü Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 2/1 (2004), 81-104; Ali Toksarı, "İslam'da İhtilafın Yeri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (1987), 285-320.

¹⁵⁸ Şiâ mezhebinden kastımız, on iki imam prensibini benimseyen ve Şiâ'nın en büyük kolu olarak kabul edilen Caferiyye mezhebidir. Ethem Ruhi Fırlı, *İmâmiyye Şiâsı* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1984), 205.

¹⁵⁹ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmine Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2020), 210; Muhammed Ebu Zehra, *İslâm'da Siyâsî, İtikadî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, çev. Abdulkadir Şener vd. (İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.), 36; Hasan Onat vd., *İslam Mezhepleri Tarihi*, ed. Hasan Onat - Sönmez Kutlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2019), 153; İrfan Abdülhamid, *İslâm'da İ'tikadî Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev. Mustafa Saim Yeprem (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2015), 42.

¹⁶⁰ İsmail Kaya, *Kendi Kaynaklarına Göre Şiâ ve Şiîlik* (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2015), 38.

¹⁶¹ Destî, *en-Nefs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 91-92; Kaya, *Kendi Kaynaklarına Göre Şiâ ve Şiîlik*, 94-100.

a. Peygamber (sav) vefat etmeden önce Hz. Ali'nin imamlığını vasiyet etmek için yanında bulunan sahâbîlerden yazı malzemesi istemiştir.

b. Hz. Ömer, Peygamber'in (sav) vasiyetini yazılı olarak bildirmek istediği emre karşı çıkmıştır.¹⁶²

c. Hz. Ömer, vasiyetin yazımına karşı çıktığı için günaha girmiştir. Ve “*Kur'ân yanınızdadır. O bize yeter*” diyerek, Kur'ân-ı Kerîm'i Resûlullah'tan (sav) daha iyi bildiği izlenimini kendinde uyandırmıştır.

ç. Hz. Ömer, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a ve Resûlullah'a itaati emreden ayetlere muhalefet etmiştir.¹⁶³

d. Ehli Sünnet âlimleri, kendi eserlerinde geçen (يَهْجُرْ - هَجَرَ - أَهْجَرَ) “sayıklıyor-hezeyan ediyor- sayıklıyor mu” anlamına gelen kelimeler yerine, “Onun (Peygamber'in sav) rahatsızlığı kendisine ağır gelmiştir” anlamına gelen (قَدْ غَلَبَهُ) cümlesini kullanarak rivayetlerde tasarrufta bulunmuşlardır.¹⁶⁴

e. Şîâ mezhebi, kendisinden sonra dalâlete düşülmemesi için yazı malzemesi isteyen Resûlullah'a (sav) karşı çıkıldığı fikrini benimseyerek olayı, “büyük musibet” olarak ifade etmiştir.¹⁶⁵

Şîâ mezhebinin Kırtâs olayını nasıl anlamlandırdığını incelediğimizde, yukarıda da değindiğimiz gibi, hâdiseyi kendi fikir altyapısına uygun bir şekilde yorumladığı görülür. Çünkü Şîâ'ya göre Hz. Peygamber'den (sav) sonra gelecek ve ondan sonra en efdal kabul edilen şahıs Hz. Ali'dir. Bunun için vasiyet yazılmamış olsa bile, Peygamber'in (sav) yazacağı kişi, kendisinden sonraki en faziletli kişi olmalıdır. Yine Şîâ'ya göre sahabenin de Resûlullah'tan (sav) sonra dalâlete sapma ihtimali olduğu için vasiyet yazılmaması meselesinde de ön planda sahabenin parmağı olmalıdır ki, bu da ancak Şîâ tarafından sürekli kötülen Hz. Ömer olabilir. Şîâ, tabiri caizse Hz. Ömer'i sanık sandalyesine oturtmuş ve Hz. Peygamber'in (sav) emrine uymadığını söyleyerek bir nevi tarih sahnesindeki intikamını almaya çalışmıştır. Hâlbuki Hudeybiye barış anlaşmasında Resûlullah (sav) tarafından Hz. Ali'ye bizzat

¹⁶² Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/142.

¹⁶³ Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 2/94.

¹⁶⁴ el-Musevî, *Mürâcaât*, 272-276.

¹⁶⁵ Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Ubeydullah b. Ayyâş el-Cevherî, *Müktedabu'l-eseri fi'n-nassi 'ale'l-eimmeti isney 'aşar* (Mektebetu't-Tabâtabâii, t.y), 1/3; Destî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/ 143.

kendi eliyle yazmış olduğu, anlaşma metnindeki şeyleri silmesi emredildiğinde Hz. Ali, Hz. Peygamber'in (sav) bu emrini yerine getirmemiştir.¹⁶⁶ Ama Şiâ'ya göre Hz. Ali gûnahtan masum olup, ismet sıfatına nail olduğu için burada hata yapmamıştır. Bizce de Hz. Ali bu hareketinden dolayı hata yapmamıştır. Çünkü Hz. Peygamberin (sav) eğitiminden geçen sahâbeler ancak O'nun (sav), ne zaman, nerede ve ne maksat ile olursa olsun niçin emirde bulunduğunu genel olarak bilirledi. Ama Hz. Peygamber dışındaki insanların hata ve gûnahtan müstağni olduğunu düşünme fikri, bizce hem Kur'ân-ı Kerîm'in ana mesajına hem de Peygamber'in (sav) hayatına ters düşmektedir.

Şiâ'nın ele alıp işlediğı her mesele, yukarıda açıklamış olduğumuz üzere kendi fikir altyapısıyla uyum içerisindedir. Nitekim Kırtâs olayı da bundan nasibini almıştır. Hz. Ali ve onun soyundan gelenlerin aşırı bir şekilde yüceltildiğı, sahabenin birbiriyle sürekli ve her zaman çatışma halinde olduğu izlenimi,¹⁶⁷ olayların anlaşılmasına da böylece rengini vermiştir. Kırtâs hâdisesinin anlaşılmasına yönelik bu fikirler, Şiâ'nın siyâsî bir bilinç altyapısının olaylara tezahürü olarak görülebilir.

¹⁶⁶Buhârî,"Keyfe yektubu heze", (No. 2698).; Müslim, "Sulhu hudeybiyye", 90.

¹⁶⁷ Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/290-295; el-Musevî, *Mürâcaât*, 310.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EHL-İ SÜNNET VE ŞİÂ KAYNAKLARINDA KIRTÂS OLAYININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. EHL-İ SÜNNET'E MENSUP BAZI ÂLİMLERİN KONU HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Mezhepler tarihi çalışmalarında incelenen herhangi bir meselenin açığa kavuşturulması için araştırılacak mevzunun var olduğu edebiyat kaynaklarının incelenmesi, ehemmiyet arz etmektedir.¹⁶⁸ Konunun hem ilk dönem kaynakları hem de son dönem kaynakları çerçevesinde ele alınması da tarih sahnesi içerisinde ilgili hâdisenin mezhepler arasında dönemsel olarak nasıl anlaşıldığının, ilgili tarafların kendi düşüncelerini savunurken hangi delilleri kullandığının ve günümüz açısından meselenin insanlar arasında hali hazırda sıcaklığını koruyup korumadığının cevabını teşkil edecektir. Bu yönüyle çalışmamızda ele aldığımız mevzunun, ilk ve son dönem kaynakları ışığında incelenmesi kaçınılmaz olmuştur. Özellikle Müslümanların genelini oluşturan Ehli Sünnet'in, en muteber kaynakları olarak kabul gören İmâm-ı Buhârî ve İmâm-ı Müslim'in "*el-Câmiu's-Sahîh*" isimli eserlerinin şerhleri, meseleyle ilgili yazılan akaid kitapları ve İslam tarihçilerinin hâdiseye ilgili beyanları bizlere Sünnî'lerin mevzuyla ilgili genel fikirlerini verecektir. Buna paralel olarak yine Müslümanların ikinci büyük fırkası olarak kabul gören İmâmiyye Şiâ'sının da hem ilk devir hem de son devir âlimlerinin eserlerinde konuyu zikrediş şekli de geçmişten günümüze Müslümanların kendi içerisinde karşılıklı olarak Kirtâs olayını nasıl anlamlandırdığını bizlere gösterecektir. Diğer yandan da mevzuyu bu yöntemle incelemek, Kirtâs konusunu araştıranlara bütüncül bir bakış açısı kazandıracaktır.

3.1.1. Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb'ın Görüşü

Hattâbî (ö. 388/998) ,¹⁶⁹ Kirtâs olayıyla ilgili hadisi verdikten sonra şu açıklamaları yapmıştır; "Bu (hadis) iki şekilde yorumlanır. O ikisinden biri şöyledir;

¹⁶⁸ Mustafa Akman, "İtikadî Mezhepler Tarihinin Kaynakları: İçerik ve Özellikleri", *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (2019), 169-204.

¹⁶⁹ İmâm-ı Buhârî'nin "*el-Câmiu's-Sahîh*" eserinin ilk şârihlerinden kabul edilen Hattâbî, Kâbil'de dünyaya gelmiştir. Kendi dönemindeki birçok İslam âliminden fıkıh ve hadis dersleri almak için İslam beldelerini dolaşmıştır. Lügatçı yönü de göze çarpmaktadır. Aynı zamanda Hattâbî, inanç konularında da söz sahibi bir âlimdir. Ehl-i sünnet inancını Müşebbihe, Mücessime, ve Mu'tezile gibi yanlış fikirlerinden korumak maksadıyla itikadî konulardaki hadislerin te'vil ve yorumunu yapmıştır. Bkz.

Şüphesiz Hz. Peygamber (sav), insanlar ihtilafa düşüp, tartışıp bu durum onları fitne ve sapkınlığa sürüklemesin diye kendisinden sonraki halifenin ismini yazmak istediği için böyle yapmıştır. Diğer yorum ise şudur: Hz. Peygamber (sav) ümmetine şefkat beslediği, onların üzerindeki yükü almak gayesiyle ve kendisinden sonra dinin hükümlerindeki ihtilafı, yazdıracağı şeyle kaldırmayı arzu etmesinden ötürü vasiyet yazmak istemiştir. Hz. Ömer'in tercih ettiği yorum da şudur; Eğer her konuda helal ve haram açık bir şekilde belli edilmiş olsaydı, hakkı talep etmek için var olan içtihad yok olur ve kesinlikle (insanlar için) imtihan ortadan kalkardı. İnsanlar (amel bakımından) eşit seviyede olurlardı. Ve âlimlerin kendileri dışındakilere üstünlüğü muhakkak geçersiz kalırdı. Peygamberden de (sav) şöyle rivayet edilmiştir “*Ümmetimin ihtilafı rahmettir*” Hz. Ömer bu görüşü doğru bulması münasebetiyle kendisi gibi düşünmeyen sahâbelerin görüşüne karşı kendi fikrini öncelemiştir.¹⁷⁰

Hattâbî'ye göre de din hususunda ihtilaf üç bölüme ayrılır. Birincisi yaratıcının varlığı ve onun vahdaniyeti hakkındadır. Bunda oluşabilecek ihtilaf küfürdür. İkincisi onun sıfatları ve meşiet i ile ilgilidir. Bunda ortaya çıkacak ihtilaf bidattır. Üçüncüsü ise hakkında çeşitli hükümlerin bulunma ihtimali bulunan fer'î ahkâmındaki ihtilafıdır. Yüce Allah bunu bir rahmet ve ilim adamları için bir üstünlük sebebi kılmıştır. “*ümmetimin ihtilafı bir rahmettir*” hadisinden kastedilen de budur.¹⁷¹ Aslına bakılacak olursa Hattâbî, Kırtâs hadisesindeki ortaya çıkan ihtilafı fer'î ihtilaftan kaynaklandığını düşünmektedir ve ona göre bu ihtilaf kimseye zarar vermez.

Devamında karşıt görüşte olanların sorularına cevap verme gayesiyle müellif şunları eklemektedir; “Hz. Peygamberin (sav) din hakkında görüş belirttiği bir hususta Hz. Ömer'in emre karşı gelip, kabul noktasında hızlı hareket etmemesi nasıl caiz olabilir? Onun bu konudaki özür sebebi ve tevili nedir? Hz. Ömer Resûlullah'ın kesin masum olduğuna inandığı, Kur'ân'ın şahitliğiyle de hevâsına göre konuşmayacağını bildiği halde, Hz. Peygamberin (sav) hak dışında konuşup veya kendi diliyle batıl şeyler söyleyeceğinden korktuğu için mi “*Peygamberin hastalığı kendisine ağır gelmiştir. Allah'ın Kitabı bize yeter.*” demiştir?”

Salih Karacabey, “Hattâbî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997).

¹⁷⁰ Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim Hattâbî, *A 'lamü'l-hadis fî şerhi Sahihi'l-Buhari* (Mekke: Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, 1988), 1/217-218.

¹⁷¹ Hattâbî, *A 'lamü'l-hadis fî şerhi Sahihi'l-Buhari*, 1/221.

Bu soruya şöyle cevap verilir: “Hz. Ömer’in, Peygamberin hata yapacağı zannında bulunması ve hangi halde olursa olsun Onu (sav) töhmet altında bırakması caiz değildir. Bunun haricinde Hz. Ömer, Allah’ın dinini kesinlikle tamama erdirdiğini, şeriatını tamamladığını, bilinen bir sistem üzerine bunu yerleştirdiğini, Peygamberin hastalığının ağırlaştığını, ölümün resûlullah’a yaklaştığını, onun insan olduğunu, insanların başına gelen sıkıntıların onun da (sav) başına gelebileceğini ve hastalığının etkisiyle bedeninin diğer insanlar gibi (acıdan) kızardığını göz önünde bulundurmasından ötürü böyle hareket etmiştir. Peygamber de (sav); “*Kuşkusuz ben, onlardan iki kişinin çektiği acıyı çekiyorum*”¹⁷², “*Muhakkak ben bir insanım. İnsanların öfkeleniği gibi ben de öfkelenirim*”¹⁷³, “*Şüphesiz biz peygamberlere musibet kat kat verilir*”¹⁷⁴ demiştir. Bu konuyla bağlantılı yapılmasında zorunluluk bulunmayan ek ve benzer durumların illeti hasebiyle ve münafıkların dinî meselelere iftira atma yolunu bulacaklarından, Hz. Ömer böyle davranmıştır. Sahâbelerin, tavaflarını yapmadan önce saç kesilmesi hususunda ona (sav) danıştıkları gibi Peygamber de (sav) uygun gördüğü meselede ashâbına danıştı ki, Allah (c.c) onu her konuda muvaffak kılsın. Hudeybiye gününde Kureyş (kabilesi) ile kendi arasında yapmış olduğu anlaşma için de o sahâbelere danışmıştı. Buna nazaran Peygamber (herhangi bir meseleyle alakalı) yapılması vahiyle zaruri olan herhangi bir şey hususunda da kimseye danışmaz ve o emrin tersine göre de hareket etmezdi. Âlimlerin çoğu, vahiy gelmeyen konularda Resûlullah’ın hata edebileceğinin caiz olduğu görüşündedir. Yine o âlimler, onun (sav) (şeriatı) açıklama hususunda hata etmeyeceği üzerine de icmâ etmişlerdir.”¹⁷⁵

Burada Hattâbî, meseleye yaklaşırken öncelikle belli başlı bazı sabiteler ortaya koymuş ve konuyu bu kaideler çerçevesinde anlatmaya çalışmıştır. Bu kaidelerden biri, Hz. Ömer dahi olsa hiçbir insan Resûlullah’ın şeriatı açıklaması hakkında hataya düşebileceğini düşünemez. Bunun düşünülmesi dahi caiz değildir. Ortaya çıkan ihtilaf, dinin fer’i ahkâmına dayandığından kimseye zarar vermez. Hz. Ömer’in sözü kendisinin bildiği ve açıklanması kesin olmayan bir mesele sebebiyle ortaya

¹⁷² Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Müsnedü’l-Dârimî* (Suudi Arabistan: Darü’l-Muğnî, 2000), 3/1824,(No.2813).

¹⁷³ Ebû Ya’kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî, *Müsned İshâk b. Râhûye* (Medine: Mektebetü’l-İmân, 1991), 1/275,(No.247).

¹⁷⁴ Ebû Abdillâh Ziyâuddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî, *el-Emrâz ve’l-keffârât ve’l-ıttib ve’r-ruqayyât* (Kahire: Daru İbni Afvân, 1995), 1/25,(No.7).

¹⁷⁵ Hattâbî, *A’lâmü’l-hadis fî şerhi Sahîhi’l-Buharî*, 1/223-225.

çıktığından bu ona zarar vermez. Çünkü bu, diğer sahâbilerin de yapmış olduğu ve Hz. Peygamberin de karşı çıkmadığı bir durumdur.

Devamında müellif şunları eklemektedir: “Tüm eksikliklerden münezzehe olan Allah, Hz. Peygamberi (sav) bütün yarattıklarına üstün kılmış olsa da, onu (sav) yaratılanların niteliklerinden müstağni tutmamış ve resûlullahı insanî özelliklerden çıkarmamıştır. Hastanın hezeyan etmesi hali onda olmayacak bir haldir. Kalem insanlardan kaldırılmıştır.(Yani bazı durumlarda ortaya çıkacak şeyler için hiçbir insanın bir şey yapamayacağı anlamında söylenen bir sözdür) Nitekim Peygamber (sav) kendisine hatırlatılıp ihtar edilinceye kadar kıldığı namazın rekâtlarında yanılabilmiştir. Böylelikle Allah resulünün hastalığında da buna benzer bazı durumların ortaya çıkması ve onun (sav) bu örnekteki gibi tereddüte düşmesi inkâr edilemez bir vakiadır. Ve (malumdur ki) Peygamber, hakikat ortaya çıkıncaya kadar doğruyu bulmak için gayret eder. Bu durumlar ve buna benzer sebeplerden dolayı da Hz. Ömer, (vasiyetin yazılmamasını isteme) fikrine yönelmiştir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir. Şunun da bilinmesi lazımdır ki, Peygamberin sözü azimetten (yapılması zorunlu olan) bir işle ilgili olmuş olsaydı, Allah onu kesinlikle yerine getirtirdi. Dinin sorumluluğunu kolaylaştıran Allah’a hamdolsun. Peygambere güzel bir itaat ile Allah’a sığınırız. Kuvvet (i yaratmak) yalnızca Allah’a mahsustur.”¹⁷⁶

3.1.2. Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkkî el-Mâzerî’nin Görüşü

Mâzerî (ö. 536/1141) ,¹⁷⁷ İmam Müslim’in *el-Câm ‘iu’s-şahîh*’ adlı eserine yazmış olduğu şerhte talebelerinin kendisinden işitmiş olduğu şekliyle Kırtâs olayıyla ilgili hadisi açıklarken şunları söylemektedir; “Hocamız şöyle dedi; Kuşkusuz Hz. Peygamber (sav) yalan söylemekten veya kendisine tebliğ edileni ifsad etmekten masum (korunmuş) dur. Bununla birlikte O (sav), şanını düşürmeyecek ve şeriatında bozukluk oluşturmayacak bir şekilde vücuduna isabet eden hastalıklardan da masum (korunmuş) değildir. Şüphesiz Resûlullahı sihir yapıldığında bir şey yapmadığı halde,

¹⁷⁶ Hattâbî, *A ‘lamü’l-hadis fî şerhi Sahihi’l-Buhârî*, 1/226.

¹⁷⁷ Müslim’in bilinen ilk şârihi ve Mâlikî fıkhnın önde gelen fakihlerinden biri olan Mâzerî, (h.453) yılında Sicilya’nın Mazara şehrinde dünyaya gelmiştir. Hadis ve kelam âlimi olan Mâzerî, kendi döneminde birçok istila ve savaşa şahit olmuştur. Fâtımî iktidarına karşı da mücadele eden Mâzerî, (h.536’da) vefat ettikten sonra Tunus’un Manastır şehrine defnedilmiştir. Bkz. Eyyüp Said Kaya, “Mâzerî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003).

herhangi bir şey yapmış gibi kendisinde izlenim oluşmasına rağmen bu durum onu ne (dinî) hükümler ve şeriata ters düşecek bir söz söylemeye ne de şiddetli ateşten dolayı onu hezeyan etmeye (ne dediğini bilmeyip kötü söz söylemeye) itmemiştir.”¹⁷⁸

Mâzerî, Kırtâs olayında meydana gelen ve rivayetin içinde geçip kötü anlama gelebilme ihtimali olan “hezeyan etti veya sayıkladı” kelimesini, Hz. Peygamberin masumiyet sıfatıyla temellendirmiştir. Ona göre Hz. Peygamber (sav) hangi durumda olursa olsun İslam’ın herhangi bir meselesinde yanlış açıklamada bulunması imkansızdır. O yüzden yazara göre “sayıkladı-هَجَرَ” kelimesi Hz. Peygamberin (sav) şahsında onun tebliğ vazifesine eksiklik oluşturmayacağı şeklinde anlaşılmalıdır. Bu yüzden sahâbelerin de ona karşı kötü ithamda bulunmaları imkan dahilinde değildir.

Yazar devamında şunları söylemektedir; “Şeriatta var olan hükümlerin çoğunda (açık bir şekilde) açıklama yapılmamıştır. Fakat usul (fıkıh) olarak belirlenen sistem ve âlimlerin sorumluluklarına almış oldukları delillerden hüküm çıkarma ameliyesi olan istinbat metoduyla da her insan (işin ehli) gücü yettiğinde kendisine tezahür eden şeyle konuşmuş (fikrini söylemiş) tur.

Bazı meselelerde onlar (sahâbeler) hüküm çıkarmak istediklerinde kargaşaya ve fitneye düşebilirler. Eğer bu meselede (Kırtâs olayında) açıklama olsaydı, ihtilaf ve kargaşa ortadan kalkardı. Resûlullah (sav) belki de bu meselelerde bazılarının (ihtilaf etmeye) maruz kalmalarını arzu etmiştir. Birtakım âlimler de şöyle demiştir; Bence de doğruya en yakın görüş (budur) “Hz. Peygamber (sav) kendisinden sonraki imâmı (devlet başkanını) seçip, Sıffîn ve Cemel savaşları gibi büyük kargaşaları ortadan kaldırmak istemiştir.” Bu , (doğruya) uzak olmayan görüştür.

“Şöyle denilecek olursa; Resûlullah, “*Bana size vasiyet yazmak (için yazı malzemesi) getirin*” sözünü söylemesiyle (onlar) nasıl ihtilaf etmeyi münasip görmüştür? Ve onun emrine nasıl karşı gelmişlerdir?

Buna şöyle cevap veririz; Şüphe yok ki aslının mendup olduğunu söyleyen kişinin yanında bile, emir kalıpları belli başlı sebeplerin iştirakiyle mendupluktan vacipliğe dönebilir. Vacip olduğunu söyleyen kişinin yanında da vacip olmaktan mendup olmaya çevrilebilir. Aynı zamanda bu karine ve sebeplerle (افْعَلْ-yap!) fiil

¹⁷⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî Mâzerî, *el-Mu’lim bi-fevaidi Müslim* (Tunus: el-Müessesetü’l-Vataniyye li’t-Terceme ve’t-Tahkik ve’d-Dirasat [Beytü’l-Hikme], 1988), 2/356-358.

kalıbı ruhsat vermeye, (emir fiilini) devre dışı bırakmaya ve diğer başka anlamlara da dönüşebilir. Belki de Peygamber (sav) için bu işin vacip olmadığına dair bir karine ortaya çıkmış, hatta (sahâbeleri emrine) uyup uymama konusunda muhayyer bırakmıştır. Böylece onlar da kendi içtihatlarındaki tercihlerine göre ihtilaf etmişlerdir. Bu da onların dinî konularda içtihadı yöneldiklerine delâlet eder. Hz. Ömer'in içtihadı da onu böyle (ihtilafa) hareket etmeye itmiştir. Umulur ki o, Peygamberin (sav) davranışından bunu çıkarmıştır.

Peygamberi itham etmeksizin “*Allah’ın resulü sayıkladı*” sözlerinin manası, Hz. Ömer'in (r.a) “*Hastalığı ona ağır gelmiştir*” kavli ve sahâbelerin, Peygamberin şeriatı tebliğ ederken ki hedeflerine onu itham etmeyecek şekilde inandıkları karineler çerçevesinde olmalıdır. Böylelikle bu mevzu Hz. Ömer'e ayân olup diğer (sahâbelere) kapalı kalınca ona (Hz. Ömer'e) muhalefet ettiler. Belki de Hz. Ömer'in aklına birden, Peygamberin hastalığı esnasında geriye kalan Müslümanlara yazacağı vasiyetle, münafıkların İslam'ın meşhur olan genel kaidelerine saldıracağı fikri gelmiştir. Bununla birlikte münafıklar, yazılacak şeyden ötürü onu kalplerinde hastalık bulunan kimselere benzetirler. Onun için Hz. Ömer “*Allah’ın kitabı bize yeter*” demiştir. Dil bilginleri, hastanın (hıcr-هجر) yapmasını, onun sayıklama anlamına geldiğini söylemektedirler. Hoca(mız) (Allah onu muvaffak eylesin), resûlullahtan (sav) çıkan bu sözün açıklamasını caiz olan ve caiz olmayan şekilde beyan ettiğimizi ifade etmiştir.”¹⁷⁹

İmam Mâzeri'nin açıklamalarının geneline bakılacak olunursa, onun söyledikleriyle Hattâbî'nin söyledikleri arasında yakın bir ilişki vardır. Hem Peygamberin (sav) İslam dininin temeli hakkındaki açıklamalarında hataya düşmeyeceği düşüncesi, hem de Hz. Ömer'in vermiş olduğu tepkiyi açıklamadaki anlatım birlikteliği, bin küsur yıl önce bile İslam âlimlerinin ve Ehli Sünnet Müslümanlarının bu meselenin birçok noktasında müşterek bir anlayışa sahip olduklarını göstermektedir. Öyle ki İmam Hattâbî ve Mâzeri'nin, kendi alanlarında ilk olma özelliğini taşıması ve sonradan gelen Ehli Sünnet Müslümanların Kırtâs olayını yukarıdaki anlatım çerçevesinde anlayıp, ona göre açıklamalarda bulunmaları da dikkat çekici diğer bir noktadır.

¹⁷⁹ Mâzerî, *el-Mu'lim bi-fevaidi Müslim*, 2/356-358.

3.1.3. Kâdî İyâz'ın Görüşü

Kâdî İyâz (ö. 544/1149) ,¹⁸⁰ Hz. Muhammed'in (sav) eşsiz kişiliğini anlattığı eserinde onun vasiyeti bahsinde mevzuyla alakalı açıklama yaparken şunları söylemektedir; Eğer şöyle diyecek olursan: “Hz. Peygamberin (sav) sözlerinde ve bütün hallerinde günahattan korunduğu anlaşıldı. Onun bilerek veya yanılarak yaptığı davranışlarda, hastalığında ve sıhhatinde, ciddi olduğunda ve şaka yaptığı vakitlerde, razı olduğu ve öfkeli olduğu zamanlarda ismetine ters düşecek şekilde bir şey söylemesinin ve tereddütlü davranmasının uygun olmadığı görüldü. O zaman Hz. Peygamberin (sav) vasiyetiyle ilgili hadisin anlamı nedir?

İbn Abbas'tan rivayetle Resûlullahın vefatı yaklaştığında evde adamlar (kalabalık sahabe topluluğu) varken O (sav) şöyle dedi; ” *Bana, yazdığında kendisinden sonra kesinlikle sapmayacağınız (kâğıt - kalem) getirin*” ve bazıları şöyle dedi; “*Şüphesiz Resûlullahın hastalığı kendisine ağır gelmiştir.*”

Bir diğer rivayet de şöyledir; “*Bana, kendisinden sonra ebediyyen sapmayacağınız, size yazmak için (yazı malzemesi) getirin.*” ve oradakiler (yazı malzemesi getirilip getirilmeme hususunda) tartıştılar ve şöyle dediler ; “ *Onun nesi var? Sayıkladı mı? Anlamaya çalışın* ”. Böylece Resûlullah (sav) şöyle dedi; “*Beni yalnız bırakın. Benim içinde bulunduğum durum daha hayırlıdır.*” Hadisin bazı tariklerinde “*Şüphesiz Peygamber (sav) sayıklıyor*” geçmekte, bir rivayette “*Sayıkladı*” diğer rivayetlerde “*Resûlullah hiç sayıklar mı?*” veya “*Bu bir sayıklama mı?*” şeklinde geçmektedir. ” Hadiste şunlar da geçmektedir: Hz. Ömer, “Peygamberin hastalığı ağırlaştı. Yanımızda Allah'ın kitabı var, O bize yeter” dedi ve gürültüler çoğaldı. Ve o (sav) şöyle dedi “*Yanımdan uzaklaşın*”

Bir diğer rivayette ise, “Evde bulunanlar ihtilafa düştü ve tartışmaya başladılar. Onlardan bir grup Resûlullah'a yazacak bir şey verin de size onu yazsın derken, diğer bazıları da Hz. Ömer'in dediğini diyordu.” tarzındadır.”¹⁸¹

¹⁸⁰ Endülüslü âlimlerden olup zekâsı ve İslâmî konulardaki tâvizsiz tutumlarıyla ön plana çıkan Kâdî İyâz (h.476) yılında Sebte'de dünyaya gelmiştir. İlim tahsili için Kurtuba'ya giden Kâdî İyâz Murabıtlar ve Muvahhidler arasında devam eden savaşları da müşâhede etmiştir. Kâdî İyâz, (h.544' te) Merakeş'e vardığında vefat etmiş ve Bâbü'lân'a defnedilmiştir. Bkz. Yaşar Kandemir, “Kâdî İyâz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001).

¹⁸¹ Ebü'l-Fazl İyâz b Musa b İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *Kitâbü 'ş-şifa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa*. (Amman: Darü'l-Feyhâ, 1986), 2/431-432.

Kâdî İyâz da önceki âlimler gibi Peygamberin açıklamalarının kendi risaletine ters düşmeyeceğini ve bu hususta korunduğunu belirtmiştir. Bu yüzden ona gör “هَجَرَ” kelimesi resûlullahın ismeti çerçevesinde anlaşılmalıdır. Rivayeti zahiren anlamak doğru değildir. Öyle ki, hadislerde geçen “هَجَرَ” fiili istifhâm hemzesiyle anlaşılmalıdır.

Burada “هَجَرَ” kelimesinin üzerinde durulmasının sebebi Şiâ’nın bu kelimenin ikinci anlamı olan “ne dediğini bilmeyip hakarete bulunma– hezeyan etme” mefhumunu tercih edip, bu sözü söyleyen sahâbeleri itham altında bırakmasından kaynaklanmaktadır. Ehli Sünnet uleması ise kelimenin diğer anlamı olan “sayıklama” mefhumunu tercih etmiş ve bununla alakalı getirdikleri delillerle de görüşlerini desteklemeye çalışmışlardır.

Kâdî İyâz, ilgili rivayetin açıklanmasına yönelik olarak şunları eklemektedir; “Ulemamız bu hadis konusunda şunları söylemektedir; “ Resûlullah (sav) hastalıklardan, cismine gelen şiddetli ağrı ve bayılmaktan, insan bedenine arız olan diğer rahatsızlıklardan korunmuş değildir. Ama onun mucizesine hâlel getirecek, tebliğ ettiği dine zarar verecek hezeyan ve kötü sözden korunmuştur. Böylelikle “sayıklıyor – هَجَرَ” kelimesinin anlamı hadisin zahirinde geçen “hezeyan etti-saçmaladı” anlamında olması doğru değildir. En doğrusu ve evla olanı, Peygamberin (sav) bir şey yazdırmasına ihtiyacı yoktu diyenlere yönelik istifhâm-ı inkârî’dir. (Yani Peygamber sayıklıyor mu ki, bunu yazmayalım anlamındadır.)

Devamında Kâdî İyâz, Buhârî’de geçip İbn Şihâb ez-Zühri yoluyla gelen rivayetlerin yanında, Buhârî’nin hocası olan Muhammed b. Selâm el- Bîkendî’nin (ö 227/842) tâbiîn muhaddislerinden olan Süfyan b. Üyeyne (ö 198/814) yoluyla rivayet edilen hadisin “sayıklıyor mu” ifadesine uygun düşecek şekilde rivayet edildiğini belirtmiştir. Mâlikî âlimlerinden olan Ebû Muhammed el-Asîlî (ö 392/1002) kendi el yazısıyla olan Sahih-i Buhârî nüshasında bu şekilde tespitte bulunmuştur. İmam Müslim’den Süfyan b. Üyeyne ve başkaları yoluyla gelen rivayetlerde (istifham-ı inkârî- أَهْجَرَ-أَهْجَرَ) yönündedir.¹⁸²

Kâdî İyâz’a göre “Sayıkladı – هَجَرَ” şeklinde gelen rivayetlerdeki istifham elifi “ ا ” hâfif edilmiştir. Ve bu elif takdir edilerek “ أَهْجَرَ – Sayıkladı mı? ” şeklinde anlaşılmalıdır. Bu ifadeyi başka bir şekilde anlamak ta mümkündür. Sahâbiler

¹⁸² Kâdî İyâz, *Kitâbü’s-şîfa bi-ta’rîfi’l-hukuki’l-Mustafa.*, 2/433.

kelimeyi ister “هَجَرَ - sayıkladı” ister “أَهَجَرَ – Sayıkladı mı?” şeklinde söylesinler, bu sözü söyleyen o sırada Allah resûlünün çektiği şiddetli acıyı görünce dehşete kapıldı; Peygamberin emri konusunda ihtilaf edilmesini ve vasiyet yazmak istemesini müşahade ederken ne diyeceğini bilemedi ve elinde olmadan sayıklama “هَجَرَ” kelimesini kullandı. Aslında o sözü söyleyen Peygamberin (sav) sayıklayacağına inanıyor değildi. Sahâbeler Peygamberimizin haline endişelendikleri için onu korumaya çalıştılar. Aslında buna gerek yoktu. Çünkü Allah “*Allah seni insanlardan koruyacaktır.*”¹⁸³ buyurmaktadır. Ya da Ebû İshak el Müstemlî’nin (ö 376/986) Buhârî’nin hocalarından Kuteybe bin Saîd (ö 240/855) yoluyla tabîîn âlimlerinden Saîd b. Cübeyr’den (ö 95/744) onun da İbn Abbas’tan rivayet ettiği hadiste geçen “أَهَجَرَ” kelimesi, Peygamberin (sav) yanında ihtilaf edenlerin birbirlerine karşı “Siz buraya resûlullahın huzurunda birbirinizle çekişmeye ve onun yanında uygun olmayan sözler söylemeye mi geldiniz? şeklinde birbirlerine çıkıştıklarını göstermektedir.¹⁸⁴

Kâdî İyâz, sahâbelerin Peygamberin (sav) huzurunda kendilerine emredildiği halde nasıl ihtilaf ettiği sorusunu yönelttikten sonra şöyle demiştir; “ Bazı âlimlere göre Peygamberin (sav) emirlerini belli bazı karineler vasıtasıyla farz, mübah veya mendup olduğu anlaşılabilir. Peygamberin sözündeki ipuçlarından dolayı orada bulunanların bir kısmı yazı malzemesinin istenilmesini, mutlak yapılması gereken bir emir olarak görmediler. Bu işin kendi tercihlerine bırakıldığını düşündüler. Bazı sahâbeler de Hz. Peygamberin ne dediğini anlamadılar ve şöyle dediler; “*Ona ne olduğunu öğrenmeye çalışın*”. Sahâbeler kendi aralarında ihtilafa düşünce resûlullah bundan vazgeçti. O vakit bu emir, yapılması zorunlu olmayan bir şeydi ve Hz. Ömer’in doğru olan görüşü de bu yöndeydi. Sonra o âlimler şöyle de demiştir; “Hz. Ömer’in vasiyetin yazılmasına karşı olmasının sebebi, Peygamberin bu sıkıntılı halinde vasiyet yazmasının kendisine ağır gelip ona derin bir şefkat beslemesinden kaynaklanmaktadır. Zaten öncesinde de Hz. Ömer “*Peygamberin (sav) hastalığı ağırlaşmıştır*” demişti.

Kâdî İyâz, sahâbelerin ihtilaf etme sebebinin Allah resulünün emrinin belli başlı karineler içermesi nedeniyle olduğunu belirtmektedir. Daha önce İmam

¹⁸³ (el- Mâide 5/67)

¹⁸⁴ Kâdî İyâz, *Kitâbü’ş-şifa bi-ta’rifi’l-hukuki’l-Mustafa.*, 2/434.

Mâzerî'nin de bu noktaya işaret etmesi mühim bir husustur. Kâdî İyâz'ın Hz. Ömer hakkındaki savunması da Hattâbî ve Mâzerî'nin anlatımıyla örtüşmektedir.

Devamında Kâdî İyâz, Hz. Ömer'in neden böyle davrandığıyla alakalı olarak şu açıklamaları yapmıştır; “ Hz. Ömer, Peygamberin (sav) kendilerine yazacağı şeyi yapamayacakları ve bundan dolayı sıkıntıya girip günahkâr olacaklarından korktu. Ve Hz. Ömer, kitap ve sünnette açıklanmayan meseleleri ise Ümmeti Muhammed'in kendisine en uygun olan içtihatları genişlik ve ruhsat ile doğruyu elde etmek olduğunu, çünkü içtihat ederken isabetli hüküm veren müçtehidin de, elinden gelen gayreti gösterdiği halde isabetli hüküm veremeyen müçtehidin de sevap kazanabileceğini düşündü. Hz. Ömer böyle hareket ederken, şeriâtın tamamıyla yerleştiğini, dinin son şeklini aldığını biliyordu. Bu yüzden Allahu teâla “*Bugün size dininizi tamamen erdirdim*”¹⁸⁵ buyurmaktadır. Peygamber de (sav) “*Size Allah'ın kitabını ve Ehl-i Beytimi tavsiye ediyorum*” sözünü söylemiştir.¹⁸⁶

Hz. Ömer'in “*Allah'ın kitabı bize yeter*” sözüyle alakalı olarak müellif şu görüşleri eklemektedir; “ Hz. Ömer kendi görüşüne karşı çıkan sahâbelere yönelik bu sözü söylenmiştir. Yoksa Hz. Peygamberin (sav) emrine karşı çıkmak için bunu söylememiştir. İkinci görüşe göre “ Hz. Ömer, vasiyetnâmede yazılacak şeyler dolayısıyla münafıkların ve kalbinde hastalık olanların yaygara çıkarmasından korkmuştur. Râfızî (Şiîler) ile onların dışındaki bazı bidat ehlinin vasiyet meselesindeki iddiaları da böyledir. Üçüncü görüş “ Hz. Peygamber (sav) onların bu konuda ittifak edip etmeyeceklerini tercihlerine bırakıp bir nevi şûra yaptı. İhtilaf ettiklerini görünce vasiyeti yazmaktan vazgeçti.” Dördüncü görüş “Peygamber (sav) kendisine gelip vasiyet yazılmasını isteyen yakınlarına icabet edip bunu yapmak istedi. Yoksa kendisi böyle bir şey yapmak istememişti.” Bu görüş, Hz. Abbas'ın, Hz. Ali'ye hilafet hususunda resûlullah'a gidilmesi teklifine dayanır. Vasiyetin ne olduğuyla ilgili de yazar; “ Yazılması istenilen şey, (Peygamberin) kendisinden sonraki halifeyi yazması ve onun tayin edilmesiyle ilgili olduğunu” zikretmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁵ (el-Mâide 5/3)

¹⁸⁶ Kâdî İyâz, *Kitâbü's-şîfa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.*, 2/435.

¹⁸⁷ Kâdî İyâz, *Kitâbü's-şîfa bi-ta'rifi'l-hukuki'l-Mustafa.* 2/437.

3.1.4. İbn Temiyye' nin Görüşü

İbn Temiyye (ö. 622/1225),¹⁸⁸ İmamiyye Şiâ'sına müntesip olan el-Hillî'ye tenkit olarak yazdığı “ *Minhâcu's-Sünne*” isimli eserinde Kırtâs olayını açıklarken şunları söylemektedir; “Allah resulünün yazmak istediği vasiyetin kıssası, Hz. Aişe'den gelen rivayetle Sahîhayn'de olduğu şekilde kesin bir beyanla geçmektedir. Hz. Aişe şöyle dedi; “Allah resulü hastalandığında şöyle dedi; *Babanı (Hz. Ebubekiri) ve erkek kardeşini yanıma çağır. Şüphesiz ben, temennide bulunanların temenni edip, ben (halifelige) en evlanızım demesinden korkuyorum. (Böylelikle) Allah ve müminler, Hz. Ebubekir dışındakileri reddeder.*”¹⁸⁹

“Hz. Ömer'e gelince o, Peygamberin (sav) sözünün, hastalığının şiddetinden kaynaklandığı veya normal bilinen sözlerinden bir söz olup olmadığı konusunda tereddüt etmişti. Peygamberlerin hastalanması caizdir. Bunun için o (Hz. Ömer), şöyle demiştir; “*Onun nesi var? Sayıklıyor mu?*” Bu hususta (Hz. Ömer) şüpheyne düştü. O, Peygamberin sayıkladığına inanmadı. Şüpheyne düşmek Hz. Ömer'e caiz olan bir durumdur. Bunun için Peygamber dışında Hz. Ömer, masum günahlardan korunmuş da değildir. Özellikle o belli bir kuşkuyla şüpheyne düşmüştür. Nitekim Peygamber hastaydı. Ve (Hz. Ömer) O'nun (sav) sözünün, hasta olanlara arız olan ateşten mi kaynaklandığı veya Peygamberin bizzat kendi sözü mü olduğunu bilmek istedi.”¹⁹⁰ Yani İbni Temiyye'ye göre Hz. Ömer'in muğayir hareket etmesinin sebebi Hz. Peygamberin sözünün, hastalıktan kaynaklanıp kaynaklanmadığında yatmaktadır. Bunun içindir ki Hz. Ömer farklı bir tavır sergilemiştir.

Devamında o, şunları eklemektedir;“ (Aslında) Peygamber (sav), Hz. Aişe'ye zikretmiş olduğu vasiyeti yazmak istedi. (Peygamber) ihtilafın (sahabeler arasında) vuku bulduğunu görünce, vasiyetin kuşkuyu ortadan kaldırmayacağını anladı. Bunun için (vasiyet yazmada) bir fayda görmedi. Ve (Allah resulü) “*Allah ve müminler, Hz.*

¹⁸⁸ Şiâ'ya yönelttiği tenkitlerle bilinen ve selef metodunu benimseyip döneminin tesirli âlimlerinden olan İbn Teymiyye (h.542'de) Harran'da dünyaya gelmiştir. Döneminin birçok âlimi tarafından tenkide uğramıştır. Özellikle Şiâ ve Mutezile gibi gruplara karşı kendi eserlerinde onları yermiştir. Tartışmalı bir şahsiyet olan İbn Teymiyye, (h.622'de) Harran'da vefat etmiştir. Bkz. Koca Ferhat, “İbn Teymiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999).

¹⁸⁹ Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şiâti'l-Kaderiyye*, 6/23.

¹⁹⁰ Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiyye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şiâti'l-Kaderiyye*, 2/24.

Ebubekir dışındakileri reddeder.” sözünde olduğu gibi Allah’ın onları takdir ettiği şey üzerine toplayacağını bildi.

İbni Abbas’ın “ Allah resulü (sav) ile onun yazacağı şey arasına girmek, büyük bir musibettir” sözü, araya girenin musibette olmasını gerektirir. Sıddîk’ın (Hz. Ebubekir) hilafeti hakkında şüpheyne düşen veya bu işin çıkılmaz bir hal aldığını benimseyen, musibettedir. Onun (Hz. Ebubekir’in) hilafetinin hak olduğunu bilen için de musibet yoktur. Allah’a hamdolsun.

Her kim bu vasiyetin Hz. Ali’nin hilafetiyle ilgili olduğunu tevehhüm ederse, o Sünnî ve Şî’î âlimlerin ittifakıyla sapmıştır. Ehli Sünnet, Hz. Ebubekir’i üstün tutma ve (fazilette) öne almada ittifak halindedirler. Şî’iler de Hz. Ali’nin imameti hak ettiğini söyleyip şöyle derler; “Şüphesiz O (Peygamber), Hz. Ali’yi daha önceden açık, sarîh ve bilinir bir şekilde imametini nas ile tayin etti.” Öyleyse Hz. Ali’nin vasiyete ihtiyacı olmamıştır.”¹⁹¹

İbni Temiyye, resûlullahın vasiyeti yazmak istemesinin sebebini, daha önceki rivayetlerde geçen Hz. Ebubekir’i halife tayin etmek istemesinde görmektedir. Ona göre Peygamber belli başlı nedenlerden mütevellit vasiyeti yazdırmamış olsa bile yazdırmak istemesinin asıl sebebini halifenin tayin edilmesinde yattığını belirtmektedir.

Müellif vasiyetle ilgili olarak da şunları eklemektedir; “Sahâbelere göre, Hz. Peygamberin vasiyetle ilgili açıklama yapmasını, vefat edeceği hastalığın hemen öncesine geciktirmesi caiz değildir. Ve şüpheyne düşen herhangi bir kimsenin şüphesinden dolayı, O’nun (sav) vasiyeti terk etmesi de caiz değildir. Vasiyette yazacağı şey açıklanması ve yazılması vacip (zorunlu) olan bir şey olmuş olsaydı eğer, Peygamber (sav) onu açıklayıp yazardı. Kimsenin de sözüne iltifat etmezdi. Kuşkusuz O (sav), yaratılanların kendisine en çok itaat ettiği kişidir. Hz. Peygamber (sav) vasiyetin yazılmasını terk ettiğinde, onun vacip olmadığını anladı. O zaman dinen yazılmasını zorunlu kılacak bir şey o vasiyette yoktu. Vacip olan bir durum olsaydı, şüphesiz onu yapardı. Şayet Hz. Ömer’e (r.a) bu durumun karmaşık gelmesi, sonradan meselinin kendisine açık olması veya bazı konularda kuşkuya düşmesi bile (sonucu değiştirmez.) Peygamberin (sav) kesin bir şekilde hilafına açıklamada bulunup hükmettiği bir

¹⁹¹ Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu’s-Sünneti’n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şî’âti’l-Kaderiyye*, 6/25.

meselede (Hz. Ömer'in) içtihat edip üstün davranması da doğru değildir. (Hz. Ömer) Peygamberin (sav), bu konudaki (vasiyet yazmadaki) hükmünü kesin bir şekilde bilmiyordu. Şüphesiz hakta şüpheye düşmek, onun tersini söylemekten daha evladır. Bunun (kırtâs olayındaki ihtilafın) hepsi, Allah'ın hataya düşmekle kendisinden sorumluluğu kaldırdığı caiz olan içtihat ile (ortaya çıkmıştır)dir.¹⁹²

İbni Teymiyye, Şiâ'nın Hz. Ömer'e yönelik iddialarını saydıktan sonra şöyle demektedir; “Cevap: Hz. Ömer'e (r.a) gelince onun ilmi ve fazileti Hz. Ebubekir (r.a) dışında kimsede sabit olmamıştır. Sahîh-i Müslim'de Hz. Aişe'den rivayet edilen bir hadise göre Hz. Peygamber (sav) şöyle diyordu; “*Şüphesiz sizden önceki ümmetlerde muhaddesûn vardı. Benim ümmetimde de böyle biri varsa eğer, o da Ömer'dir*” İbn Vehb şöyle demiştir; “Muhaddesûn” un açıklaması, ilham olunanlar anlamındadır.”¹⁹³

“Buhârî'de geçen bir hadis te şöyledir; “Kuşkusuz sizden önceki İsrailoğullarında öyle adamlar vardı ki, Peygamberlerden olmadığı halde (Allah'la) irtibat halindeydiler. Eğer benim ümmetimde de onlardan biri varsa, o da Ömer'dir.”¹⁹⁴

Sahîhayn'da, İbn Ömer'den rivayetle o (İbn Ömer), şöyle demiştir; “Hz. Ömer şöyle dedi;” “Üç şey hususunda rabbim beni onayladı. Makâm-ı İbrahim (namazgâh edinme hususunda) de, hicab (Peygamber hanımlarının tesettürü) meselesinde ve Bedir esirleri konusunda (rabbim beni onayladı)”¹⁹⁵

İbni Teymiyye, Hz. Ömerle alakalı Buhârî ve Müslim'deki bu ve bunun dışında araştırmamıza alamadığımız rivayetleri vererek, Sahîhayn'den delil getirmeye çalışan Şiâ'ya bir nevi göndermede bulunmaktadır. Böylelikle İbni Teymiyye, Hz. Ömer'le alakalı Sahihay'de geçen manası açık rivayetleri vererek, Allah resulünün onun hakkındaki düşüncelerine netlik getirmiş ve Şiâ'nın Hz. Ömer'le ilgili tezini, yine Şiâ'nın kendisine delil olarak kullandığı eserlerle çürütmeye çalışmıştır. İlerleyen sayfalarda müellif şunları serdetmektedir;

“Fakat bu (Peygamberin yazmaktan vazgeçmesi), Hz. Ebubekir'in hilafeti hakkındaki tartışmayı defetmek için Onun (sav) gördüğü maslahattan

¹⁹² Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şiâti'l-Kaderiyye*, 6/26.

¹⁹³ Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şiâti'l-Kaderiyye*, 6/20.

¹⁹⁴ Buhârî, "Ashâbu'n-Nebiyyi", (No.3689).

¹⁹⁵ İbn Teymiye, *Minhâcu's-Sünne'l-kNebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şiâti'l-Kaderiyye*, 6/22.

kaynaklanmaktadır. Halifeliğin de (Hz. Ebubekir’e) verilmesi fikrindeydi. Ve O (sav) rabbinden ümmeti için üç şey istedi. İstediklerinden (Allah), ikisini verip birini vermedi. Onların genel olarak helak olmamasını istedi, bunu ona verdi. Onların üzerine düşmanı musallat etmemesini istedi bunu da ona verdi. Kendi aralarında sıkıntıya (ihtilafa) düşmemelerini istedi ancak bunu ona vermedi.

İbn Abbas’ın söylediği “*Allah resulü (sav) ile yazacağı şey arasına girmek büyük bir musibettir.*” (Evet) Kuşku yok ki o musibettir. Yani Hz. Ebubekir’in (r.a) hilafeti hususunda şüpheyne düşen ve bu konuda ona saldıranlar hakkında musibet söz konusudur. İbn Abbas bu sözü Hârici, Râfizi ve benzerleri olan hevâ ehli ortaya çıktığında söylemiştir. İbn Abbas Allah’ın kitabında olanla hüküm verirdi. Allah’ın kitabında (aradığını) bulamaz ise Peygamberin (sav) sünnetiyle bunu yapardı. Peygamberin (sav) sünnetinde de bunu bulamaz ise Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’in fetvasıyla hareket ederdi. Bu İbn Üyeyne’nin Abdullah b. Ebî Yezid’ten, nun da İbn Abbas’tan rivayet etmiş olduğu hadisile sabit olan bir durumdur. Her kim İbni Abbas’ın halini bilirse, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’i, (fazilet yönünden) Hz. Ali’nin (r.a) üstünde tuttuğunu anlar. Sonra Peygamberin (sav) vasiyeti yazmayı terk etmesi kendi tercihiyledir. Öyle ki (terkinden dolayı) bu konuda tartışma çıkmamıştır. (Peygamber) Yazma iradesini devam ettirmiş olsaydı eğer, kimse onu engellemeye güç yetiremezdi. Bu gibi tartışmalar, hatta bundan daha şiddetlisi (Peygamberin) sağlığında da vuku buluyordu. Kuba ehli ve onların dışındakiler arasında vuku bulanlar, bundan daha çok büyüklüktedir. Hatta bunun için “ *Müminlerden iki grup savaşırlarsa eğer, onların arasını düzeltin*”¹⁹⁶ ayeti nazil olmuştur. Ama onların arasındaki kavga, hurma dalı ve terliklerle olduğu (kılıç vb. savaş aletleriyle olmadığı) rivayet edilmiştir.

Râfiziler cehaletlerinden dolayı bu vasiyetin, Hz. Ali’nin hilafetiyle ilgili olduğunu zannediyorlar. Bu (Hz. Ali’yi tayin etme), kıssada bulunmayan, rivayet vecihlerinden bir vechin bile delalet ettiği bir şey değildir. Hz. Ebubekir’in halifeliğine delalet eden sahih hadisler gibi nakil ehlinin yanında, (Peygamberin) Hz. Ali’yi halife olarak tayin ettiğiyle ilgili bilinen bir hadis yoktur. Sonra bununla beraber Onun (sav),

¹⁹⁶ (el-Hucurât 49/9)

Hz. Ali’yi kesin apaçık bir nasla tayin ettiğini mazeretli bir şekilde iddia ediyorlar. Eğer (Peygamber) böyle bir şey yapmış olsaydı, kesinlikle vasiyetten geri dururdu.”¹⁹⁷

Müellif, Abdullah b. Abbas’ın rivayetinde geçen ve yine İbn Abbas’a ait olan, hadisenin musibet olarak nitelendirmesini dolaylı olarak dahi olsa sahabeye yönelik söylenmiş bir söz olmadığını savunmaktadır. İbn Teymiyye, İbn Abbas’ın söylemiş olduğu bu sözü Kırtâs olayından sonra ortaya çıkmış Hâricî ve bidat oluşumlara dönük söylenmiş bir söz olduğunu ifade etmiş ve sahâbenin kendi arasında nasıl hareket ettiğini gerçek manada bilinmesiyle de musibet sözünün birbirlerine karşı söylenmiş bir kelim olmayacağını belirtmiştir.

İbn Teymiyye Kırtâs olayını rivayet etme şeklinden ötürü Şehristânî ve Onun gibi Milel ve’n-Nihal yazarları hakkında da şunları söylemektedir;

“Milel ve’n-Nihal konusunda yazan Şehristânî ve benzerlerinin genelinin naklettikleri, birbirleri arasında yapmış oldukları rivayetlere dayanır. Ve bunların çoğunluğu yazılmış şeyler olmayıp kendi aralarında nakledilen sözlerdir. (Şehristânî’nin) Naklettiklerinin umumunda isnad zikredilmemiştir. Hatta o, kendisinden önce makâlat yazarların, kitaplarından nakilde bulunmuştur. Ebû İsa el-Varrâk gibi Râfıza’nın yazarlarından nakilde bulunmuştur. (Bunlar) Rivayet ettiklerinin çoğunluğunu suçlarlar. Ebû Yahya ve bu ikisinin dışındaki Şiâ’dan olanlar da böyledir. Aynı zamanda (Şehristânî), sahabenin çoğunluğuna saldıran bazı Zeydiye ve Mutezilenin kitaplarından da nakilde bulunmuştur. Bu yönüyle Eş’arî’nin naklini, bunların nakillerinden daha sahih bulursun. Çünkü o, Makâlât eserlerini daha iyi bilen ve bu eserlerdeki, yalancıların yalanından en fazla sakınan kişidir. Buna rağmen Onun ve makâlât eserlerini nakledenlerin rivayetlerinde de, söyleyene ait olmayan ve isnadı onlara dayanmayan şeyler bulunur.”¹⁹⁸

Devamında ise İbn Teymiyye dikkat çekici şu sözleri söylemektedir; “Allah resulü (sav), dost edinilmesi, yüceltilmesi ve kendisine tabi olmanın zorunlu olması üzerine tüm müminlerin ittifak ettiği kişidir. Bununla birlikte hadis âlimlerinin dışında

¹⁹⁷ Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiyye, *Minhâcu’s-Sünneti’n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şiâti’l-Kaderiyye*, 6/316-318.

¹⁹⁸ Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiyye, *Minhâcu’s-Sünneti’n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şiâti’l-Kaderiyye*, 6/301.

kalanlar, nakillerinde galatı (hatayı) çoğaltmış, (Nakilde söylenmeyen) sözleri arttırmış ve (Râvinin) kastettiği manayı ifsat edecek azaltmalarda bulunmuşlardır.”¹⁹⁹

Böylelikle İbni Teymiyye ilk dönem mezhepler tarihi yazarlarını, rivayet ettiklerinin Şiâ’ya dayanması ve nakledilenlerin isnadsız olup söyleyene ait olmaması nedeniyle eleştirmektedir. İmam Eş’arî gibi âlimler de bu eleştiriden kısmen de olsa nasibini almıştır. Aslında Müellif, Kırtâs olayıyla ilgili rivayet edilen haberlerin birçoğunun hadiseyi asıl anlamından uzaklaştırdığını düşünmektedir. Ona göre konunun daha iyi anlaşılması için sahih hadisler rivayet eden âlimlerin rivayetleri çerçevesinde mesele anlaşılmalı ve değerlendirilmelidir.

3.1.5. Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî’nin Görüşü

Endülüslü muhaddis ve Mâliki âlimlerinden olan Kurtubî (ö. 656/1258) ,²⁰⁰ Müslim’in sahihine yazmış olduğu şerhte Kırtâs hâdisesiyle ilgili hadisi verdikten sonra şu açıklamaları yapmaktadır; “İbn Abbas’tan rivayetle o şöyle demiştir: “Perşembe günü, perşembe günü nedir bilirsiniz? Sonra gözyaşları yerdeki çakıl taşlarını ıslatıncaya kadar ağladı. Sonra dedim ki ; “Ey İbn Abbas perşembe gününden (kasıt) nedir?” O da şöyle dedi; “Peygamberin (sav) hastalığı şiddetlendi ve şöyle buyurdu; Benden sonra sapmayasınız diye size vasiyet yazmak için bana (yazı malzemesi) getirin. Böylece (orda bulunanlar) tartışmaya başladılar.”

“Perşembe günü, perşembe günü nedir?” sözünden kasıt, onların üzüntülerinden dolayı o günün azamet ve büyüklüğünü ifade etmek içindir. O gün ki, vasiyet yazanla dalâlet beraber olmaz. Allah resulü (sav) yazı yazmak istemesiyle şeriatta var olan bazı meseleleri açıklamak ve tayin etmek istemiş olabilir. Veya onunla, fitnelerin ortaya çıktığında kendisine öncelikle başvurup tabi olacakları şeyi açıklamak istemiş te olabilir. Ya da bu vasiyetle, kendisinden sonraki halifeyi tayin

¹⁹⁹ Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye, *Minhâcu’s-Sünneti’n-Nebeviyye fî nakdi kelâmü-Şiâti’l-Kaderiyye*, 6/301.

²⁰⁰ Endülüslü muhaddis ve Mâliki âlimlerinden olan Kurtubî,(h. 578’de) Kurtuba’da dünyaya gelmiştir. Yeri geldiğinde Maliki mezhebinin zayıf görüşlerine karşı, Şafiîler’in veya Ehl-i hadîs’in görüşlerini de tercih edebilmiştir. Hadis, fıkıh, Arap dili ve belâğatında derinleşen Kurtubî, (h.656’da) İskenderiye’de vefat etmiştir. Bkz. Nuri Toplaoğlu, “Ahmed b. Ömer Kurtubî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002).

etmek istemiştir. Doğruya en yakın olan da budur. Yüce olan Allah en iyisini bilendir.²⁰¹

İmam Kurtubî, kendisinden önceki âlimler gibi Hz. Muhammed'in (sav) vasiyeti yazdırmak istemesinin sebebine yönelik çeşitli ihtimalleri saydıktan sonra tıpkı diğer İslam bilginleri gibi, en yüksek ihtimalin halifenin tayin edilmesinde yattığını benimsemektedir. Aynı zamanda bu görüş, vasiyetin yazılma sebebine yönelik Ehli Sünnet'in genel kabulüdür.

Devamında Kurtubî, rivayette geçen cümleleri şöyle açıklamaktadır; “Ondan (vasiyetten) sonra sapmayasınız diye, size vasiyet yazmak için bana (yazı malzemesi) getirin - ائتوني أكتب لكم كتابًا لا تضلون بعده ” sözünde geçen “getirin!” kelimesi, şüphesiz orada bulunanlara yöneltilmiş emir ve isteği ifade etmektedir. Özellikle “ondan (vasiyetten) sonra sapmayasınız diye - لا تضلون بعده ” cümlesinin beraber zikredilmesi, orada bulunan herkesin buna uyması gerektiğinin bir göstergesidir. Fakat Hz. Ömer ve orada bulunup onun fikrini benimseyenler bu emri, kendisine uyulması zorunlu olmayan ve daha iyiye yönlendirme olan bir emir olarak algılamışlardır. Nitekim Allah'ın kitabı her (iyi) şeyi de göstermiştir.

Bununla birlikte Hz. Muhammed (sav), vasiyetin yazılmasını istemeyenleri ne kınamış ne de azarlamıştır. Yanında bulunanların hepsine “Beni yalnız bırakın içinde bulunduğum durum daha hayırlıdır - فإني أنا فيه خير ” demiştir. Ahzap savaşı olduğu vakit sahâbelere Benî Kureyzada namaz kılmalarını söylemesiyle ortaya çıkan ihtilaf ta bunun gibi bir ihtilafır.

Hz. Peygamberin yanında tartışma olmaz - وما ينبغي عند نبي تنازع ” sözünden kasıt, ihtilaf olmaz anlamındadır. Bu, Hz. Peygamberin maksadı anlaşıldıktan sonra onun emrinin öncelikle yerine getirilmesiyle ilgili bir uyarıdır. O Allah'tan aldığı hükümleri tebliğ eden, dünya ve dinin menfaatlerini insanlara ulaştıran biri olduğu halde onun emri nasıl yerine getirilmesin? “Sayıklıyor mu? Öğrenmeye çalışın. - أهرج؟ استفهموه ” sözü, bu şekilde sahih olan istifham hemzesiyle rivayet edilendir.”²⁰²

Kurtubî, sahabelerin yapmış olduğu bu ihtilafı tıpkı Hattâbî gibi dinin fer'i meselelerinde ortaya çıkan herhangi bir ihtilaf gibi görmektedir. Bu ise dinde kimseye

²⁰¹ Ebü'l-Abbas Ziyaeddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhim Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim* (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1996), 4/558.

²⁰² Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*, 4/559.

zarar vermez. Şiâ'nın kendine delil olarak getirip, bununla Hz. Peygambere hakeret edildiğini iddia ettiği “هَجَرَ” kelimesi rivayette geçen istifham hemzesiyle “أَهَجَرَ” şeklinde anlaşılmalıdır. Bu da aslında birçok Ehli Sünnet âliminin dikkat çektiği bir noktadır.

Müellif, Şiâ'nın iddiasına yönelik olarak şunları eklemektedir; “Hz. Peygamberin hastalığında ve sağlığında hezeyan etmesi imkansızdır. Çünkü elçi olarak görevlendirildiği andan vefat edene kadar Allah, onu tebliğ etmesi gerekeni eksik yapmaktan muhafaza eylemiştir. Nitekim Allahu teala “*O, hevasından konuşmaz. O'nun konuşması ancak vahiydir*”²⁰³ ve “*Şüphesiz Kur’ân’ı biz indirdik ve onu ancak biz koruyacağız*”²⁰⁴ buyurmaktadır. Peygamber de (sav) “*Hem kırgınlık hem de hoşnutluk halimde emrettiklerimi alın. Muhakkak ki ben Allah hakkında sadece hakkı söylerim*” buyurmuştur. Resûlullahın ashabı bu durumu bildikleri için ölüm anında vasiyet ettiklerinin hepsini, Allah resulünün söylemiş olduğu “*Biz peygamberler miras bırakmayız*”, “*Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın*” ve “*Benim ikramda bulunduğum gibi gelen heyetlere ikramda bulunun*” sözleri çerçevesinde kabul etmiş, emirlerini yerine getirmemezlik yapmamış ve bundan herhangi birinde de şüpheyeye düşmemişlerdir. Bu münasebetle sahâbelerin, Peygamberi kastederek hezeyan ettiğini söylemek imkansızdır.²⁰⁵

Kurtubî, Peygamberin huzurunda bulunan sahâbelerin belli başlı sebeplerden mütevellit birbirlerine muhalefet ettiklerini kabul etmekle beraber Hz. Muhammed’in (sav) yine kendilerine olay esnasında açık bir şekilde vasiyet ettiği emirleri sahâbelerin yerine getirdiklerini ifade etmiştir. Bu yönüyle meselenin Şiâ'nın kastettiği gibi olmadığı belirtilmektedir.

Kurtubî, Şiâ'ya dönük şu çıkarımlarda da bulunmaktadır; “Şüphesiz Şiâ ve Râfıziler yalan olan mesnetsiz hadisleri çoğaltmışlardır. Peygamberin (sav), Hz. Ali’yi halife tayin etmesiyle ilgili nasları uydurmuşlardır. Bu haberlerin de kendi yanlarında tevâtür derecesine ulaştığını iddia etmişlerdir. Bunların hepsi katı bir yalandır. Hz. Ali’nin tayin edilmesiyle ilgili sahih bir rivayet olmuş olsaydı veya halifenin seçildiği

²⁰³ (en-Necm 53/3)

²⁰⁴ (el-Hicr 15/9)

²⁰⁵ Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*, 4/560.

Sakîfe gününde sahâbelerin yanında meseleyle alakalı bir malumat olmuş olsaydı eğer, kesinlikle onlar bunu zikrederdi.”²⁰⁶

Müellif, devamında kendi fikrini destekleme ve Şîâ’nın Hz. Ali’nin tayin edilmesiyle alakalı iddiasını boşa çıkarmak için konuyla ilgili şu rivayetlere değinmektedir; “Esved b. Yezid şöyle dedi; Hz. Ali’ye bir şey vasiyet edilip edilmemesiyle ilgili olarak Hz. Aîşe’ye soru sorulunca o şöyle cevap vermiştir; “(Peygamber) ne zaman vasiyet etmiştir? Şüphesiz o, benim bağrıma dayanmıştı veya kucağıma yaslanmıştı ki bir tas (su) istedi. O vakit, kucağımdayken takati kesildi ve onun vefat ettiğini hissetmedim. O halde ne zaman ona (Hz. Ali’ye) vasiyet etmiştir?”²⁰⁷

Yine Hz. Aîşe şöyle demiştir; “Resûlullah (sav)ne dinar, ne dirhem, ne koyun ne de deve miras bırakmıştır. Bir şey de vasiyet etmemiştir.”²⁰⁸, “Peygamber (sav) bir şey vasiyet etmedi” sözünden kastettiği, halifelik meselesiyle alakalıdır. Yani o, halifenin tayin edilmesiyle alakalı açık bir vasiyette bulunmamıştır. Yoksa Resûlullah (sav) halifelik dışında birçok vasiyette bulunmuştur.²⁰⁹ Kurtubî’ye göre Hz. Peygamber (sav) Kırtâs olayında ve diğer süreçlerde halifelikle ilgili herhangi bir vasiyette bulunmamıştır. Bununla birlikte O (sav), halifelik dışında birçok meselede Müslümanlara kendisine uymaları için vasiyetlerde bulunmuştur.

3.1.6. Bedrüddîn el-Aynî’nin Görüşü

Aynî (ö. 855/1451),²¹⁰ İmam Buhârî’nin eserine yazmış olduğu şerhte Kırtâs hâdisesiyle alakalı şu açıklamaları yapmaktadır; “Olayın yaşandığı gün, Peygamberin (sav) vefat etmeden önceki perşembe günüdür. Buhârî’de geçen rivayetlerde “قلم – قلم = دواة hokka - kalem” ibaresi geçmemektedir. Rivayetin kendisinde bu kelime hazfedilmiştir. Yoksa rivayetin zahirine bakıldığında takdiren yazı yazmak için yazı malzemesi istenmektedir. Müslim’de geçen rivayette “انتوني بالكثف والدواة – üzerine yazacağım kürek kemiği ve divit (hokka) getirin.” cümlesi, yazı malzemesi istenmesi

²⁰⁶ Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*, 4/557.

²⁰⁷ Buhârî, "Vasiyyetü'r-raculi indehu", (No. 2741); Müslim, "Terku'l-vasiyye", 19.

²⁰⁸ Müslim, "Terku'l-vasiyye", 18.

²⁰⁹ Kurtubî, *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*, 4/556-557.

²¹⁰ Gaziantep’te doğduktan sonra ilim tahsili için birçok âlimden ders alan Aynî, yaşadığı dönemdeki yöneticilerin teveccühünü kazandıktan sonra onlar tarafından çoğu defa farklı devlet vazifelerine getirilmiştir. Bkz. Ali Osman Koçkuzu, “Bedreddin Aynî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991).

açısından Buhârî'deki rivayeti açıklar mahiyettedir. Çünkü o dönemde sahâbeler kürek kemiği, üzerine yazı yazıyorlardı.

Yazılacak şeyin ne olduğuyla alakalı âlimler ihtilaf etmişlerdir. Hattâbî'ye göre yazılacak şey Peygamberin kendisinden sonraki halifeyi fitne ve ihtilafların kalkması için tayin etmek veya ümmetin açıklanan ahkâm üzerinde ihtilaf etmemesi ile ilgili bir şeydi. Hz. Muhammed (sav) vasiyeti yazmamakta maslahat görmüş veya bununla ilgili kendisine vahiy geldiği için yazmaktan vazgeçmiştir. Süfyân b. Uyeyne'ye göre o (sav), kendisinden sonraki halifelerin isimlerini tayin edip ihtilafları kaldırmak istemiştir. Hatta hastalığının ilk dönemlerinde Hz. Aişe'den babası Hz. Ebubekir'i çağırma yönünde istekte bulunması buna örnek olarak verilebilir ama Peygamber (sav) bu vasiyeti yazdırmamıştır.

Hz. Ömer'in, "Peygamberin hastalığı kendisine ağır gelmiştir. Allah'ın kitabı yanımdadır. O bize yeter" sözüyle ilgili olarak Bedrettin el-Aynî, İmam Nevevî ve İmam Beyhâkî'nin görüşlerini eserinde serdetmiştir. Buna göre Hz. Ömer, kendilerine emredildiği halde yapamayacakları şeyleri vasiyet etmesinden korkmuştur. Bu da Hz. Ömer'in faziletini gösterir. Zaten Peygamber kendilerine açıklanması zorunlu olan bir şeyi yazacak olsaydı, hiçbir kimse onu bundan döndüremezdi. Hz. Ömer böylece doğruya isabet etmiştir. Onun Hz. Muhammed'in emrine karşı çıktığı fikriyle ilgili olarak şöyle denilebilir. Hz. Ömer'in, Peygamberin (sav) ne dediğini bilmeme (sayıklaması) ve onun şanına layık olmayacak bir durumla zanda bulunması caiz değildir. Fakat o, Allah resulünün hastalığının ağırlaştığını gördü ve herhangi bir hastanın ölüme yakın söyleyebileceği ve azimetten olmayan herhangi bir söz söylemesi yüzünden münafıkların, dine saldırmalarından korktu.

Sahâbeler, Peygambere (sav) bazı meseleleri kesinleştirmeden önce danışabiliyorlardı. Kureyş kabilesi ile kendi arasında yaptığı barış anlaşmasında ve ihtilaflı durumlarda böyle hareket edilirdi. Hudeybiye gününde de sahâbeler, resûlullah'a danışmışlardı. Allah resulü yapılması zorunlu olan bir şey söylediğinde sahâbelerden hiçbir kimse buna ters düşmezdi. Âlimlerin çoğu, vahiy gelmeyen konularda Peygamberin hata yapabileceği fikri üzerinedirler. Fakat o âlimler, resûlullahın (sav) (şeriatı) açıklama konusunda hata etmeyeceği üzerine de icma etmişlerdir. Hz. Peygamber yaratılmışların en üstünü olmasına rağmen, insanlara ârız olan hastalıklardan muaf tutulmamıştır. Aynı zamanda Peygamber (sav) namaz

kıldırırken rekât sayısında yanılabilmiştir. Böylelikle buna benzer durumların onun hastalığı esnasında da vuku bulabileceği inkâr edilemez. Hz. Ömer bu ve benzeri durumların varlığından ötürü böyle hareket etmiştir. Mâzerî'nin dediği gibi, bazı karinelerin varlığıyla mendup olan vacip olarak anlaşılabilir. Bunun tersinin olması da imkân dâhilindedir. Hz. Ömer de bu emri kesin olmayan bir emir olarak algılamış ve diğer sahâbelerin tersine hareket etmiştir. Kurtûbî'de “أَتُونِي – bana getirin ” emrinin normalde işitenlerin uyması gereken bir emir olduğunu ama Hz. Ömer ve onun gibi düşünen sahâbeler bu emri vucup ifade etmeyen bir emir olarak algılayıp, Peygambere hastalığından dolayı daha fazla sıkıntı gelmemesi adına vasiyetin yazılmasını hoş karşılamamışlardır. Nitekim Kur'ân'da “Biz bu kitapta(Kur'ân) hiçbir şeyi eksik bırakmadık”²¹¹ ve “Her şeyin açıklaması olarak ”²¹² ayeti geçmektedir. Bu sebeple Hz. Ömer “Allah'ın kitabı bize yeter” demiştir. Böylece bu durumun resûlullahın emrinin, sahâbeye dönük olarak onları kendisine uyulup uyulmaması hususunda muhayyer bıraktığının bir göstergesidir. Olaydan sonra Hz. Muhammed (sav) belli bir müddet yaşamış olmasına rağmen vasiyet meselesini tekrar gündeme getirmemiştir. Eğer bu iş yapılması zorunlu vacip olan bir şey olsaydı, resûlullah onları ihtilaflarıyla baş başa bırakmaz ve emrine muhalefet edilmesi sebebiyle de açıklanması zorunlu olan bir mevzuyu terk etmezdi.²¹³

Devamında müellif, İbn Abbas'ın olayı musibet olarak nitelendirmesiyle ilgili olarak genel anlamda şöyle demiştir; “İbn Abbas çıkarken şöyle söylüyordu; Peygamber ile yazacağı şey arasına girmek ne büyük musibettir.” Bu hadisin zahirine baktığımızda İbn Abbas'ın sahabelerle beraber olduğu kanaati ortaya çıkabilir. Fakat aslına bakılacak olunursa bu sözü söylerken İbn Abbas, bulunduğu yerden çıkıyordu. Yoksa olay zahiren ifade edildiği gibi değildir. Yani İbn Abbas, bu hadisi tabiinden Abdullah b. Ubeydullah'a rivayet ederken bulunduğu yerden çıkıyordu. Ma'mer'in Buhârî'de geçen hadisleri, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* isimli eserinde geçen ve Cerîr b. Hazîm'in Yunus b. Yezîd'ten gelen rivayetleri de İbn Abbas'ın bulunduğu mekândan çıkarken hadisi rivayet ettiği şeklindedir. Ebû Nuaym'ın, *Mustahreç* isimli eserindeki rivayet te buna delâlet etmektedir. Bu rivayetlere göre ilgili hadis, zahiren anlaşılanın dışına hamledilmesi gerekir. Çünkü Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe, olayı

²¹¹ (el-En'âm 6/38)

²¹² (en-Nahl 16/89)

²¹³ Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabi, t.y), 2/171.

yerinde idrak edememiş ikinci tabakadan olan tabiîndendir. Ve Hz. Peygamberden (sav) uzun bir müddet sonra dünyaya gelmiş ve sonra İbn Abbastan, başka bir vakitte bu hadisi işitmiştir.²¹⁴

Böylece Bedrettin el-Aynî, İbn Abbas'ın olayı bulunduğu yerden çıkarken anlatması, Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayeti tam idrak edememesi ihtimalinden ve onun Peygamberden uzunca bir süre sonra dünyaya gelmiş olmasından dolayı Abdullah b. Ubeydullah'tan gelen rivayetlere dolaylı olarak temkinli yaklaşılması ve hadisin zahirinin dışına hamledilmesi gerektiği fikrine varmıştır.

Akabinde Aynî, Kırtâs hâdisesiyle ilgili olarak hadisten çıkarılan hükümleri sıralamıştır. İlgili rivayetten çıkarılan hükümler şunlardır;

“ Birincisi: Şiâ'nın, Hz. Peygamberin imâmeti vasiyet ettiğine dair iddiası geçersizdir. Çünkü eğer Şiâ'nın iddia ettiği gibi Hz. Ali'nin yanında bu hususta Hz. Peygamberin (sav) vermiş olduğu bir söz olmuş olsaydı, mutlaka Hz. Ali onu açığa vurur ve söylerdi.

İkincisi: Bu hadis Hz. Ömer'in faziletine ve dinde derin anlayışlı olduğuna delâlet eder.

Üçüncüsü: Peygamberin (sav) “*Bana yazılacak kitap getirin. Size (vasiyet) yazayım*” sözünden anlaşılan, halifenin ölüm sürecinde ümmetin haline bakarak kendisinden sonraki devlet başkanını vasiyet edebileceğine delâlet vardır.

Dördüncüsü: Vasiyetin yazılmasının terk edilmesinde yapılan içtihadın, mübah cinsinden bir hüküm olduğuna delalet vardır.

Beşincisi: Vasiyetin yazılmamasına izin verildiğine dair bir cevaz vardır.²¹⁵

Bedrettin el-Aynî, “هَجَرَ-أَهَجَرَ-أَهَجَرَ” kelimeleriyle ilgili olarak İbn Battâl, İbn Tîn ve İbn Düreyd gibi âlimlerin kelimenin sözlük anlamlarında geçen; “ kişinin kötü söz söylemesi, hakaret etmesi ve hezeyan etmesi” anlamlarına gelen açıklamalarını vermiştir. Sonra bu kelimeyi Peygambere karşı söylemenin onun şanına yakışmayacağını belirtmiş ve konuyla ilgili İmam Nevevî'nin görüşüyle de bu meselede onun gibi düşündüğünü dolaylı olarak ifade etmiştir. İmam Nevevî rivayette

²¹⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 2/172.

²¹⁵ Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 2/172.

geçen “هَجَرَ” kelimesinin istifhâm-ı inkârî olarak yani “أَهَجَرَ” gibi kabul edilmesiyle şu anlamın ortaya çıktığını ifade etmiştir; “Peygamberin yazma emrini yerine getirmeyenlere karşılık olarak (onun yazılmasını isteyenler) “أَهَجَرَ” kelimesini, vasiyetin yazılmasını kabul etmeyenlere hitaben kullanmışlardır. Yani resûlullah vasiyet yazmak için emirde bulununca yazılmasını istemeyenler kabul etmemiş ve yazılmasını isteyenler de onlara karşı “O (sav) sayıklıyor mu ki siz bunu yerine getirmiyorsunuz ” anlamına gelen “أَهَجَرَ” kelimesini kullanmışlardır. Veya “أَهَجَرَ” kelimesi istifham hemzesi olmadan “هَجَرَ” olarak kabul edilirse, bu sözü söyleyen kişi içinde bulunduğu dehşet ve olayın azametinden dolayı hayrete düşerek ve onun (sav) vefatına delâlet etmesi münasebetiyle bu kelimeyi söylemiştir.²¹⁶

Aynî, Peygamberin (sav) söylemiş olduğu “*Müşrikleri Arap yarımadasından çıkarın.*” rivayetiyle ilgili olarak da bu sözün tahliye emri olduğunu belirtmiştir. Hz. Ebubekir döneminde olmasa da Hz. Ömer kendi döneminde müşrikleri buradan çıkarmıştır. Ve bu konuyla ilgili olarak şöyle denilmiştir; “Müşriklerin sayısı kırk bindi ve Yemen, Arap yarımadasından olmasına rağmen halifelerden hiçbiri Yemen’den onları çıkarmamıştır.” Aynî bu açıklamayı yaptıktan sonra Arap yarımadasının tam olarak neresi olduğuyla ilgili birçok farklı görüşü eserinde zikretmiştir.²¹⁷

Aynî, râvinin rivayet ederken unuttuğu üçüncü nasihatın ne olduğuna dönük ise şu üç görüşü belirtmiştir. Bunlar ; “Kur’ân-ı Kerîm’e ittiba etmek, Usâme b. Zeyd’in ordusunun hazırlanması ve Peygamberin kabrinin put edinilmemesidir.” İbn Battâl ve Kâdî İyaz’a göre tercihe şayan olan, Hz. Peygamberin kabrinin put edinmemesiyle ilgili emridir. Malik b. Enes, *el-Muvatta* isimli eserinde Yahudilerin Arap yarımadasından çıkarılmasıyla ilgili emri, Hz. Peygamberin kabrinin put edinilmemesiyle birlikte zikretmiştir.²¹⁸

Bedrettin el-Aynî’nin olayla ilgili kendisinden önceki İslam âlimlerinin görüşlerini zikretmesi, düşüncelerini bu çerçevede geliştirmesi ve açıklaması Ehli Sünnet içerisinde meselenin tarihi süreçte nasıl ele alındığını ve anlaşıldığını görmemiz açısından önemlidir. Hattâbî’den İmam Beyhâkî’ye, Mâzerî’den Kurtûbî’ye

²¹⁶ Aynî, *Umdetü’l-kârî fî şerhi Sahihi’l-Buhârî*, 14/298.

²¹⁷ Aynî, *Umdetü’l-kârî fî şerhi Sahihi’l-Buhârî*, 18/299.

²¹⁸ Aynî, *Umdetü’l-kârî fî şerhi Sahihi’l-Buhârî*, 18/62.

ve İmam Nevevî'den, diğer İslam bilginlerine kadar birçok yaklaşımın esere alınması da Sünnîlerin kendi içinde meseleyi nasıl açıkladıklarını ve delillendirdiklerini ifade etmesi yönüyle ehemmiyet arz etmektedir.

3.1.7. Babanzâde Ahmed Naim'in Görüşü

Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerini müşahade eden, Doğu ve Batı kültürüne hâkim olan Babanzâde Ahmed Naim Efendi (1872-1934),²¹⁹ Kırtâs olayıyla ilgili hadisi açıklarken altı başlıkta mühim bazı noktalara değinmektedir. Onları şöyle sıralayabiliriz;

“Birici madde: “Hem mukim iken hem de sefer halinde Peygambere (sav) sınıksıkı bağlanmakla bahtiyar olan, akrabalık ve yakınlık sebebiyle yüce Peygamberin (sav) kayınbabası olması hasebiyle de mahremiyetini kazanan, normal ve sıkıntılı durumlarda güvenilir danışmanı olan, Allah'ın yirmiye yakın görüşünü veya bazen sözünü tasvip ederek ayet indirmiş olduğu Hz. Ömer'in ilmi ve anlayışıyla, o vakit henüz daha buluşa ermemiş olan İbn Abbas'ın ilmi ve anlayışı kıyas edilemez.

İkinci madde: Bu hadis içinde Hz. Ömer'i tenkit eden açık bir söz olmadığı gibi onu, o mecliste bulunan ve bulunmayan hiçbir sahâbe Peygambere muhalefeti sebebiyle eleştirmemiştir. Ve bununla ilgili hiçbir rivayette de bulunulmamıştır. Hatta Hz. Ömer'e olan sevgi, sahâbeler arasında günden güne artmıştır. Bu yüzden Hz. Ömer'in, Hz. Peygamberi (sav) engellediğini söylemek ve onu itham etmek büyük bir cüret sayılır.

Üçüncü madde: Hz. Peygamber (sav) daha yeni vefat etmişken halifelğin tespiti için Muhacir ile Ensar arasında ihtilaf çıkmıştır. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer, Peygamberin (sav) defninden bile mühim olarak gördükleri bu meseleyi çözmek için Sakife-i Beni Sâide'ye gitmişlerdir. Tartışmaları yatıştırdıktan sonra Hz. Ömer, Hz. Ebubekir'e biat etmiş ve orada bulunan Muhacir ve Ensar'dan hiç kimse çıkıpta “ Sen, Resûlullah'ın (sav) Hz. Aliyi seçmesine daha dün engel olmuş bir kimsesin. Sana söz söylemek düşmez” dememiştir. Ve dahası Hz. Ebubekir'in kendisinden sonra Hz.

²¹⁹ İsmail Lütfi Çakan, “Babanzâde Ahmed Naim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991).

Ömer'i tayin etmesine ve Hz. Ömer'in de kendisinden sonraki işi şûraya bırakmasına da kimse itirazda bulunmamıştır.

Dördüncü madde: Hz. İbn Abbas, Hz. Ömer'e yakın kimselerdendi. Hz. Ömer onun ilminden istifade ettiği için onun Hz. Ömer İçin “Musibet” sözünü kullanması akla gelebilecek bir şey değildir.

Beşinci madde: Ahmed b. Hanbel'in müsnedindeki rivayete göre Peygamber (sav) “آتوني بكتاب – bana yazı malzemesi getirin” emrini Hz. Ali'ye söylemiştir.²²⁰ Hilafetin kendisine verileceği söylenilen kişiye işaret edilerek bu mektubun kendisine yazdırılması, hatta getirilmesi gereken eşyaların yine Hz. Ali tarafından getirilmesinin istenmesi akıldan uzaktır. Böyle bir şeyin başkası tarafından yazılıp, getirilmesinin diğerlerine emredilmesi küçük bir töhmete dahi meydan vermemek için daha ziyade yakışık kalırdı.

Altıncı madde: Yazdırılacak kitap, vahyin gerektirdiği dinin vacip kıldığı bir şey olsaydı Hz. Ömer'in sözü üzerine Peygamberin (sav) bundan vazgeçmesi düşünülebilir mi? Her ne olursa olsun Allah'ın emri vahiy iledir ve “*Benim yanımda tartışma olmaz. Yanımdan uzaklaşın*” demekle kalmaz aksine mutlaka yazdırırdı. Buna rağmen hiçbir şey yazdırmadan yanındakileri uzaklaştırması, Hz. Ömer'in görüşünün isabetli veya en azından itiraz edilmeyecek bir görüş olduğunun delilidir. Ve bu olay, rivayete göre Perşembe günü vuku bulmuş ve Peygamber (sav) bundan sonra dört gün daha yaşamıştır. Bu dört günlük sürede bol bol vakit vardı. Dört gün içinde bir şey yazdırmaması, yazılması istenilen şeyin vucup ifade etmediğine açık delildir. İşte bu sebepten ötürü ne Hz. Ömer'in sözü, Şiâ'nın verdiği manaya, ne İbn Abbas hazretlerinin sözü Hz. Ömer'i ithama hamledilebilir. Anlaşıldığına göre orada hazır bulunanların bazıları Hz. Peygamberin (sav) emrini vacip gördükleri ve yazılacak şeyin dinin bilinen ahkâmını açıklamayla ilgili olduğunu bildikleri veya en azından tahmin ettikleri için emrin yazılması taraftarı olmuşlardı. Hz. Ömer de bu emrin vucup olmadığını Allah'ın kitabından istidlal ile anlamış ve şiddetli hastalık halinde olan Peygamberi (sav) korumak amacıyla “Kur'an bize yeter” demiştir. O emrin vucubî bir emir olmadığı, aradan geçen dört günlük süre ve o meselenin Beni Said meclisinde tekrardan konuşulmamasıyla sabittir. Eğer o emre uymak vacip olsaydı elbette ashabın

²²⁰Ahmed b.Hanbel, *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*, 5/351,(No.3336).

ihtilafından dolayı bundan vazgeçmez ve her kimin muhalefetinden dolayı olursa olsun bu tebliğ vazifesini yerine getirirdi.”²²¹

Babanzâde Ahmed Naim Efendi yapmış olduğu bu açıklamalarla meselenin çok ayrıntısına girmeden kendisinden önceki Ehli Sünnet âlimlerinin genel açıklamalarına uygun izahatlar yapmıştır.

3.1.8. Ahmet Davudoğlu’nun Görüşü

Osmanlı’nın son dönem âlimlerinden hadis ve fıkıh âlimi olan Ahmet Davudoğlu (1912-1983),²²² Müslim’in Sahih’ine yazmış olduğu şerhte, Kırtâs olayıyla ilgili olarak şunları söylemektedir; “ Hz. İbn Abbas’ın “*Ah Perşembe günü!! Ne Perşembe günüydü o!*” sözünden maksat, o günün şiddet ve dehşetinin büyüklüğüdür. Bu olumsuz durum onun inancına göre Peygamberin (sav) söyleyeceklerini yazmamalarıdır. Bundan dolayıdır ki İbn Abbas, “ *Musibetin en büyüğü Resulullah (sav) ile bu nâmeyi kendilerine yazmasının arasına giren ihtilaf ve gürültüleridir*”²²³

Sonra Ahmet Davudoğlu, İmam-ı Nevevî’nin konuyla ilgili görüşünü serdederek, Peygamberin (sav) şeriatla ilgili beyanını hem hastalığında hem de sağlığında değiştirmekten masum olduğu fikrindeki görüşüne katıldığını ifade etmektedir.

Davudoğluna göre“ Resûlullah’ın (sav) ölüm döşeginde yazdırmak istediği şey âlimler arasında ihtilaflıdır. Bazıları belli bir şahsa hilafeti vasiyet etmek ve bu yüzden ortaya çıkabilecek fitne ve fesatların önünü almak istediğini söylemiş; bazıları da önemli olan hükümleri kısaca yazdırıp beyan etmek istediğini, ortaya çıkabilecek tartışmanın ancak böyle bir delille son bulacağını belirtmişlerdir. Demek oluyor ki, Peygamber (sav) öncelikle bu düşündüklerini yazmak istemiş veya bu yönde kendisine vahyolunmuş, sonrasında yazdırmamanın daha efdal olduğu kanaatine varmış veya yine vahiy gelerek ilk emir nesh edilmiştir.”²²⁴

²²¹ Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif Zebidî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*, çev. Ahmed Naim - Kâmil Miras (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019).

²²² Nihat Engin, “Ahmet Davudoğlu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İzmir: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994).

²²³ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980), 8/195.

²²⁴ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 8/195.

Davudoğlu, Şiâ tarafından eleştirilerin odağında olan Hz. Ömer’le alakalı olarak da şunları dile getirmektedir: “Hz. Ömer’in bu mesele hakkındaki sözü, kelimeler tarafından ittifakla onun faziletine ve derin anlayışına delil sayılmıştır. Çünkü Ömer (r.a), Peygamberin (sav) Müslümanlar için tahammülü güç, terkedildiği takdirde cezayı gerektiren bazı şeyler yazdıracağından, nassan sabit olan bu deliller karşısında içtihadı mecal kalmayacağından endişe ederek, “*Bize Allah’ın kitabı yeter*” demişti. Zira Teâla Hazretleri “*Biz bu kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık*” ve “*Bugün size dininizi tamamladım*”²²⁵ buyurmuştu. Hz. Ömer bunlardan Din-i İlahinin tamam olduğunu, bu ümmetin dalaletten emin kaldığını anlamıştı. Binâenaleyh Hz. Ömer (r.a), Hz. İbn Abbas ile ona muvafakat edenlerden daha anlayışlıydı.”²²⁶

Hz. Ömer’in Ehli Sünnet uleması tarafından bu nevi savunulması, Sünnîler’in sahâbe anlayışıyla da ilgili bir durumdur. Zira Müslümanların genel çoğunluğunu ifade eden Ehli Sünnet, Hz. Ömer’i sahâbeler arasında fazilet sıralamasında ikinci sırada olduğuna, hakkı ve batılı birbirinden ayıran “el-Fâruk” lakabıyla müsemma olduğu inancındadırlar.

İmam Beyhâkî’nin “*Delâilü’n-Nübüvve*” isimli eserinden alıntıda bulunan Davudoğlu, Hz. Ömer’in Peygambere (sav) hastalığının ağır gelmesi sebebiyle onu biraz da olsa rahatlatmak istediğini ve eğer açıklanması zorunlu bir şey olsaydı, Resûlullah’ın (sav) onu terk etmeyip mutlaka açıklayacağı fikrini paylaşmıştır.

Davutoğlu, Hz. Ömer’le ilgili olarak, “Peygamberin (sav) hastalığında bunca ıstırabına rağmen söyleyeceklerini yazdırmaya didinmesi ona meşakkat olacaktı. İşte Hz. Ömer O’na (sav) hafiflik olsun diye yukarıda beyan olunan cevabıyla yetinmeyi münasip gördü. Bir de ilim ehline içtihat kapısı kapanmasın diye bu şekilde hareket etti. Konuyla ilgili olarak Hattâbî de şöyle demiştir; “Hz. Ömer’in sözünü, Peygamberin (sav) yanlış söyleyeceği vehmine kapıldığına yahut hiçbir suretle onun hakkında layık olmayan bir şey olacak zannettiğine hamletmek caiz değildir. Lakin o, Peygambere (sav) galebe çalan ağrıları, vefatının yakınlığı, bununla beraber çektiği ıstırabı görerek hastaların umumiyetle söyledikleri azîmetten hâli sözler kabilinden söz

²²⁵ (el-Mâide 5/3)

²²⁶ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 8/196.

edeceğinden korktu. Zira bu sayede münafıklar dine burunlarını sokmağa yol bulacaklardı.”²²⁷

Akla gelebilecek sorulardan birisi de şudur: Hz. Peygamber (sav) kâğıt, kalem istemesini emretmesine rağmen sahâbeler nasıl ihtilaf etmişlerdir? Sorusuna cevaben Ahmet Davudoğlu, İmam Mâzerî’nin konuyla ilgili şu cevabını getirmiştir: “Karine bulunduğu takdirde emir sigasının vucuptan mendubiyete, mendup oluşundan da ibâha veya tahyir manalarına değişebileceğini söylemiştir. Ashâb-ı kiramın, burada içtihatlarına göre seçtikleri manaların da değiştiğini bildirmiştir. Bu cümleden olmak üzere Hz. Ömer’in içtihadı, bu yazı işinin imkânsızlığına sebep olmuş; ihtimal ki Resûlullah’ın (sav) kat’i bir maksatla konuşmadığına kanaat getirmiştir. Ashâbın “sayıklıyor” demeleri ve Hz. Ömer’in, “*Ona hastalık galebe çaldı*” sözünün manaları budur.”²²⁸ Davutoğlu’nun tıpkı diğer âlimler gibi kendisinden önceki âlimlerin görüşlerini paylaşması, Ehli Sünnet’in bu meseleyi açıklarken geçmişten günümüze neredeyse aynı perspektifle hareket ettiğine açık bir delildir.

Hz. Ömer’in (r.a) “*Bize Allah’ın kitabı yeter*” sözü Peygamberin (sav) emrine cevap değil, kendisiyle münakaşa edenleredir. Davutoğlu’nun belirttiğine göre İbn Abbas’ın (r.a) söylemediği yahut söyleyip de râvinin unuttuğu şeyin ne olduğu ihtilaflıdır. Davudoğlu, İslam âlimleri tarafından untulan şeyin ne olduğuyla alakalı üç görüş belirtmiştir. Bunlardan birincisi, unutulmuş şeyin Kur’ân olduğuna, ikincisi Üsâme b. Zeyd’in ordusuna ve bu ordunun teçhizatına, üçüncüsü Peygamberin (sav) “*Benim kabrimi put ittihaz etmeyin*” hadisiyle alakalı olabileceği görüşünü paylaşmıştır.²²⁹

3.1.9. Günümüz Araştırmacılarının Konuyla İlgili Görüşleri

Libyalı olup İslam Tarihi alanında birçok eser telif eden ve halen hayatta olan Ali Muhammed Sallâbî (1963) mevzuyla açıkladığı eserinde Kırtâs olayından bahsederken kendi görüşlerini ilk dönem ve son dönem âlimlerinin açıklamalarına dayandırarak açıklamıştır. Biz de araştırmamızda daha önce bunları dile

²²⁷ Hattâbî, *A’lamü’l-hadis fî şerhi Sahih-i’l-Buhari*, 1/223-224.

²²⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî Mâzerî, *el-Mu’lim bi-fevaidi Müslim* (Tunis: el-Müessesetü’l-Vataniyye li’t-Terceme ve’t-Tahkik ve’d-Dirasat [Beytü’l-Hikme], 1988), 2/357; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 8/197.

²²⁹ Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, 8/197.

getirdiğimizden dolayı tekrara girmeyeceğiz. Bundan ayrı olarak Sallâbî, Hz. Ömer'in Peygamberi sayıklama ile itham ettiği iddiasıyla alakalı olarak sahih rivayetlerde bu sözün kimin söylediğinin belli olmadığını ve hadislerde geçen “*Onun durumu nedir? Sayıkladı mı acaba? dediler.*” rivayetindeki fiilin çoğul sigasında gelmesini de delil olarak sunmuştur. Buradaki fiilin çoğul olması sözü söylenin Hz. Ömer olmadığını bir işarettir.

Sallâbî, Hindistanlı büyük İslam âlimi olan Dihlevî'nin (ö. 1239/1824) de görüşü olan²³⁰ Hz. Peygamberin “*Benden sonra asla sapıtmayasınız*” sözünde geçen “Dalâl” (sapıtmak) kelimesinin çeşitli manalara geldiğini ve bunun dindeki sapmayla ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Ona göre kelimedden kastedilen devletin muhafazasında hataya düşülmemesiyle ilgilidir. Müşriklerin Arap yarımadasından çıkarılması, gelen heyetlere gerekli ikramların yapılması ve Üsâme'nin ordusunun teçhiz edilmesiyle de Hz. Ebubekir ve sahâbeler bu muhafazayı bizzat gerçekleştirmişlerdir.²³¹

Kuveytli İslam davetçilerinden kabul edilen ve halen hayatta olan Târik es-Süveydân (1953), sosyal medya üzerinden Kırtâs olayıyla ilgili olarak yapmış olduğu açıklamalı videosunda meseleyi Ehli Sünnet ulemasının görüşü ve anlayışı çerçevesinde sunmuştur.²³² Bu da meselenin Sünnî dünya da geçmişte nasıl anlaşılmış ise günümüzde de aynı görüş ve anlayışın aynen devam ettiğini göstermektedir.

3.2. Şîâ'nın Konu Hakkındaki Düşünceleri

3.2.1. Şeyh Müfid'in Görüşü

İmâmiyye Şîâsı'nın ilk dönem önemli hadis, fıkıh ve kelam âlimlerinden olan Şeyh Müfid (ö. 413/1022),²³³ Kırtâs olayını el-İrşâd isimli eserinde zikretmektedir. Olay aktarılırken peygamberin (sav) hastalığının başladığı süreç aktarılmakta ve vefatına kadar geçen bazı mühim olaylar yine Şîâ'nın kendi anlayışı çerçevesinde

²³⁰ Abdülazîz b. Şâh Veliyyillâh Ahmed b. Abdurrahîm el-Ömerî el-Fârûkî ed-Dihlevî, *Tuhfe-i isna aşeriyye* (Kahire: Matbaatu's-Selefiyye, 1953), 250.

²³¹ Ali Muhammed Sallâbî, *Hz. Ali 'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi* (İstanbul: Ravza Yayınları, 2006), 125-131.

²³² “Hadîsu'r-Reziyye”, haz. Muhammed Şuayb, *YouTube* (26 Ocak 2014) 00:00:12-00:06:04.

²³³ Avni İlhan, “Şeyh Müfid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020).

verilmektedir. Bu olaya yönelik Şeyh Müfid şunları aktarmaktadır; “Peygamber, Üsâme b. Zeyd’e yetki vererek babasının öldürüldüğü Rum şehirlerine ümmetin çoğunluğuyla beraber sefer düzenleme görevini verdi. Ve onun (sav) fikri olan, hem Muhacir hem de Ensar’ın önde gelenlerinin Üsâme’nin ordusunda sefere katılması kararlaştırıldı. Öyle ki onun (sav) vefatı esnasında devlet başkanlığını (tayin etme) hususunda Medine’de kimse kendisine muhalefet etmesin, yönetim konusunda hiçbir kimse insanların önüne geçip arzuda bulunmasın, kendisinden sonra halife olarak tayin ettiği şahısta bu iş devam etsin ve o kişi (Hz. Ali) hakkında onunla (sav) kimse tartışmasın diye böyle yapmıştır. Böylelikle yönetim işini zikrettiğimiz gibi Hz. Ali’ye vermiştir.”²³⁴

“Peygamber (sav) onların sefere çıkmaları için çabaladı. Böylece Üsâme’nin Medine’den ayrılıp ordusuyla “Curf” denilen bölgeye gitmesini emretti. İnsanların da ona katılıp beraber hareket etmeleri için teşvikte bulundu. Onları, orduya katılma konusunda oyalanıp, yavaş hareket etmemeleri için uyardı”²³⁵

Şiâ’ya göre Hz. Muhammed’in (sav) Üsâme b. Zeyd’in ordusunu teçhiz ettirmesinin sebeplerinden biri de, Ebubekir, Ömer ve onlar gibi düşünenleri Hz. Ali’nin imametine karşı çıkmamaları için Medine’den uzaklaştırmaktı. Hatta rivayete göre Hz. Peygamberi (sav) hastalandığı dönemde namaz kılmak için mescide gitmiş ve Hz. Ebubekir’in namaz kıldırmak için mihraba geçtiğini görmüştür. Bunun üzerine eliyle işaret ederek Hz. Ebubekir’in geriye çıkmasını istemiştir. Mihraba geçip namaz kıldırdıktan sonra evine giden Allah’ın resulü Ömer ve Ebubekir’i yanına çağırarak ve şunları söylemiştir; “*Ben size Üsâme’nin ordusuna katılmanızı emretmedim mi? Onlar da; Evet ya resûlallah (emrettin). Sonra Peygamber “Niçin benim emrimi yerine getirmemek için geri durdunuz?” dediğinde Ebubekir “Şüphesiz ben katılmak için çıkmıştım sonra sana olan ahdimi yenilemek için geri döndüm” dedi. Ömer de “Ey Allah’ın resûlü sefere çıkmadım çünkü senin (hastalığın) hakkında orduya soru sormak hoşuma gitmedi” dedi. Bunun üzerine Allah’ın resûlü “Üsâme’nin ordusunu (emrettiğim şekilde) yerine getirin, Üsâme’nin ordusunu yerine getirin” dedi. Ve bunu üç defa tekrar etti. Sonra hastalığının vermiş olduğu yorgunluktan dolayı bayıldı.*²³⁶

²³⁴ Müfid, *el-İrşad fî ma’rifeti hüceccillahi ale’l-ibâd*, 1/180.

²³⁵ Müfid, *el-İrşad fî ma’rifeti hüceccillahi ale’l-ibâd*, 1/182.

²³⁶ Müfid, *el-İrşad fî ma’rifeti hüceccillahi ale’l-ibâd*, 1/183-184.

Şeyh Müfid anlatımının devamında Hz. Peygamberin yanında bulunan hanımlarının, çocuğunun ve yanına gelen Müslüman bayanların feryatlar içerisinde ağladığından bahsetmektedir. Bu olay üzerinden kısa bir müddet geçtikten sonra baygınlığı geçen Allah resûlü (sav), sahâbelerden kendilerine vasiyet yazdırmak için yazı malzemesi istemiştir.

Olay şöyle aktarılmaktadır: Hz. Peygamber kendine geldikten sonra onlara baktı ve sonra *“Size, kendisinden sonra ebediyyen sapmayacağınız vasiyeti yazdırmak için bana hokka ve kürek kemiği getirin”* dedi. Sonra bayıldı. O esnada Peygamberin yanında bulunanlardan biri hokka ve kürek kemiğini getirmeye çalışırken Ömer ona şöyle dedi ; *“Dön (yaptığından vazgeç), şüphesiz O (peygamber) hezeyan ediyor!”* Böylelikle o şahıs bundan vazgeçti. Hokka ve kürek kemiği getirmede ihmalkâr davrananlar pişman oldu. Sonra kendi aralarında birbirlerini kınadılar ve şöyle dediler; *“Şüphesiz Allah’tan geldik ve muhakkak ki tekrardan ona döneceğiz. Kesinlikle biz, Peygambere muhalefet etmekten endişe ettik.”* Sonra Peygamberin (sav) kendisine gelmesinin akabinde onlardan bazıları *“Ey Allah’ın resûlü sana hokka ve kürek kemiği getirmeyelim mi?”* O da şöyle dedi; *“Bu söylediklerinizden sonra mı? Hayır!(getirmeyin) fakat ehli beytim hususunda size hayrı (iyi davranmayı) vasiyet ediyorum.”* Akabinde onlardan yüzünü çevirdi ve onlar da ayağa kalkıp gittiler. Onun yanında özellikle Hz. Abbas, Hz. Fadl b. Abbas, Hz. Ali ve ehli beyti kaldı.²³⁷

Eserde olayla ilgili rivayete bakıldığında Hz. Ömer, Peygamberi (sav) hezeyan etmekle, yani ne dediğini bilmemekle itham etmektedir. Üstelik Ehli Sünnet kaynaklarında da geçmeyen ve Hz. Ömer’e ait olup, sahabeye yönelik söylenmiş olan tehdit vari bir üslup da eserde geçmektedir. Ayrıca eserde Üsâme’nin ordusu meselesinde Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir beraber tenkit edilmektedirler. Hz. Muhammed’in (sav) hastalığı sürecinden vefat edene kadar geçen süre içerisinde de Hz. Ali’nin sürekli onun yanında olduğu ifade edilmiştir. Hatta müellifin anlatımına göre Allah resûlü (sav) baki’ mezarlığını ziyaret ederken Hz. Ali’nin, yardımıyla ziyarette bulunmuş, Mescid-i Nebi’ye namaz kılmaya giderken yine Hz. Ali’nin koluna girerek minbere gelmiş ve vefat ettiği esnada yine Hz. Ali’nin kucağında ebedi âleme irtihal etmiştir. Eserde Hz. Ali ve ehli beytin ön plana çıkarılıp övülmesi Şiâ’nın kendi düşünce dünyasıyla paralellik arz etmektedir. Kırtâs olayı esnasında yine ehli

²³⁷ Müfid, *el-İrşad fî ma’rifeti hüceci illahi ale’l-ibâd.*, 1/184.

beytten bazı isimlerin bizzat Peygamberin (sav) yanında olduğunun zikredilmesi de dikkatleri üzerine çeken ayrı bir noktadır.

Hiz. Muhammed'in (sav) vasiyette bulunup bulunmadığıyla ilgili olarak da Şeyh Müfid, Kırtâs olayından sonra Peygamber'in, yanına Hiz. Ali'yi çağırdığı ve ona uzunca gizli bir şeyler anlattığı aktarılır. İnsanlar Hiz. Ali'ye, Peygamberin kendisine ne anlattığını sormasıyla da o, şöyle cevap verir; “*Bana bin bâb (konu) öğretti. Her bir bâpta (konuda) bana bin bâb açtı. Ve Allah'ın istemesiyle benim yerine getireceğim şeyi vasiyet etti*”²³⁸

Yukarıdaki rivayete bakıldığında Şeyh Müfid'e göre Allah resûlünün açık bir şekilde imameti vasiyet etmediği ancak ima yoluyla bunu ifade ettiği gözden kaçmamaktadır. Hatta birçok Şiâ kaynağı incelendiğinde Kırtâs hâdisesi vuku bulduğunda Hiz. Muhammed (sav), Hiz. Ali'yi açık bir şekilde imam tayin etmemiş ama olaydan sonra dolaylı olarak bunu yapmıştır.

3.2.2. Muhammed b. Alî b. Şehrâşûb et-Tabersî el-Mâzenderânî'nin Görüşü

Şiâ'nın hadis ve tefsir âlimlerinden olan İbn Şehrâşûb (ö. 588/1192),²³⁹ eserinin “*Peygamberin Vefatı*” kısmında Hiz. Muhammed'in (sav) hastalanmadan önceki durumuyla alakalı şunları kaydetmektedir: “İbn Abbas şöyle dedi; “*Muhakkak ki sen öleceksin ve onlarda ölecekler*”²⁴⁰ ayeti nazil olduğunda Allah'ın resulü şöyle dedi: “*Keşke ben bunun ne zaman olacağını bilseydim .*” Bundan sonra da Nasr suresi indi. Bu sure indikten sonra Peygamber (sav) tekbir ve kıraat arasında susuyordu ve şunu söylüyordu; “*Allah tüm eksikliklerden münezzehtir. Hamd onadır. Allah'tan mağfiret isterim ve ona tövbe ederim.*” Neden böyle yaptığı kendisine sorulunca da şöyle dedi: “*Şüphesiz nefsim ölümü bana haber verdi.*” Sonra şiddetli bir şekilde ağladı ve ona şöyle denildi; “Ey Allah'ın resulü, Allah senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışladığı halde, ölümden dolayı mı ağlıyorsun? O da şöyle dedi; “*Ahirete muttali*

²³⁸ Müfid, *el-İrşad fî ma'rifeti hucecillahi ale'l-ibâd.*, 1/186.

²³⁹ Mustafa Öz, “İbn Şehrâşûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999).

²⁴⁰ (ez-Zümer 39/30)

olanın korkusu nerededir? Kabrin darlığı ve mezarın karanlığı nerededir? Kıyamet ve halleri nerededir? ”²⁴¹

Bu açıklamanın ardından Şehrâşûb, Peygamberin vefatına yakın inen ayetleri açıklayıp, bu ayetlerden sonra onun kaç gün yaşadığıyla alakalı yorumlar getirmektedir. İbn Şehrâşûb, Peygamberin (sav) vefat ettiği hastalığın hangi gün ortaya çıktığıyla ilgili farklı bazı açıklamalarda bulunmaktadır. Hz. Muhammed (sav) bu süreçte Bakî mezarlığını Hz. Ali’nin yardımıyla ziyaret etmiş ve kabir ziyareti sonrasındaki Çarşamba günü de sağ elini Hz. Ali’nin eline, sol elini de Fadl b. Abbas’ın eline vererek minbere çıkmıştır. Allah’ın resûlü, ölümünün yaklaştığını ve üzerinde hakkı olanın gelip kendisinden hakkını almasını insanlara bildirmiştir. Daha sonrasında Cuma günü tekrardan minbere çıkmış ve yaşarken nübüvvetin yerine getirilmesi için çektiği sıkıntıları ashabına anlatmıştır. Ardından onları da buna şahit tutup kendilerine de bu durumu onaylatmıştır.²⁴²

İbn Şehrâşûb, Hz. Muhammed’in (sav) şu açıklamaları da yaptığını kitabında zikretmektedir: *“Kesinlikle hiçbir Peygamber arkasında miras bırakmadan ölmemiştir. Ve muhakkak ben de size sekaleyni, Allah’ın kitabı ve (ehli beytim olan) zürriyetimi bırakıyorum.”*²⁴³ Buradan hareketle Şiâ, bu rivayetle imametin, Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali’ye tevarüs ettiği inancında olduğunu dile getirmektedir.

Daha sonrasında müellif konumuzla alakalı olan Kırtâs hâdisesiyle ilgili şöyle demektedir: “İbn Batta, Taberî, Müslim ve Buhârî’ye ait olan lafza göre râvi İbn Abbas’ın şöyle dediğini işitti; “Perşembe günü, Perşembe gününün ne olduğunu bilir misin?” sonra ağladı, hatta yerdeki çakıl taşları ıslandı ve (İbn Abbas) dedi ki; “Perşembe günü peygamberin hastalığı şiddetlendi ve o sırada şöyle dedi;” *“Kendisinden sonra ebediyen sapmayacağınız vasiyeti size yazmam için bana hokka ve kürek kemiği getirin.”* O esnada tartıştılar. Peygamberin yanında tartışmak gereksiz bir durumdur. Ve (oradakiler) şöyle dedi; “Allah’ın resûlü sayıkladı.” Müslim ve Taberî’nin rivayetine göre onlar şöyle dediler; “Şüphesiz Allah’ın resûlü sayıklıyor.” Buhârî ve Müslim’in rivayetine göre Ömer şöyle dedi; “Şüphe yok ki Peygamberin rahatsızlığı kendisine ağır gelmiştir. Yanınızda Kur’ân var. Allah’ın kitabı bize yeter.”

²⁴¹ Ebû Ca’fer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/290.

²⁴² Ebû Ca’fer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/291.

²⁴³ İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/292.

Evde bulunanlar ihtilaf etti ve tartıştılar. Onlardan bazıları “Allah’ın resulüne yazı malzemesi getirin ki kendisinden sonra kesinlikle sapmayacağınız şeyi yazsın” dediler. Bazıları da Ömer’in söylediği şeyleri söylediler. Peygamberin yanında ihtilaf ve gürültüler çoğalınca o da şöyle dedi: “*Kalkın*” İbn Abbas ta şöyle diyordu: “İhtilaf ve gürültülerinden dolayı Allah’ın resûlü ve yazacağı şey arasına girmek ne büyük bir musibettir.”²⁴⁴ Burada dikkati çeken önemli bir nokta da Şiâ’nın sürekli Ehli Sünnet kaynaklarından örnekler getirerek kendi iddialarının ne kadar doğru olduğunu ispatlamaya çalışıyor olmasıdır.

Şehrâşûb et-Tabersî, eserinde Hz. Muhammed’in (sav) vefatının gerçekleştiği hastalık sürecini aktarırken, Peygamberimizin “*Sevdiğimi yanıma çağırın*” sözlerini söylediği esnada sırasıyla Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer çağırılmış ama Peygamberimiz onlara ilgi göstermemiştir. Hz. Ali çağrılınca ise Hz. Muhammed (sav) ona ayrı bir ilgi göstermiş ve Ali’yi üstündeki elbisenin altına almıştır. Onunla uzun bir süre konuşmuş ve Hz. Ali’nin kucağında vefat etmiştir. Akabinde rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber vefat ettikten sonra, Hz. Ali altına girdiği elbisenin içinden çıkmış ve insanlar kendisine Peygamber ile elbisesinin altında ne konuştuğunu sorunca da “Bana ilimden bin konu, her konudan da bin başlık (mesele) öğretti. Ve bana Allah dilerse yerine getirmekle vazifeli olduğum şeyi vasiyet etti” cevabını vermiştir. Böylelikle bu ve buna benzer rivayetlere göre aslında Şiâ, Kırtâs olayında olmasa bile daha sonra tekrardan Hz. Muhammed’in Hz. Ali’yi yanına çağırması olduğunu ve imam olarak onu tayin ettiğini kabul etmektedir.²⁴⁵

3.2.3. Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd el-Mûsevî’nin Görüşü

Yakın dönemde yaşamış, imâmiyye inancını benimseyen ve modern dönem Şii uyanış hareketini başlatan Şerefüddin el-Âmilî (1873-1957),²⁴⁶ Ezher Şeyhi Selîm el-Bişrî el-Mâlikî’ye yazdığı “el-Mürâca‘ât” isimli eserinde konuyla alakalı şunları belirtmektedir: “Onların (sahabelerin) itaat etmedikleri nâs sayılabilecek olanlardan daha fazladır. Bunlardan Perşembe gününün musibeti (Reziyyetü’l hamîs- Kırtâs hâdisesi) olayına bakman yeterlidir. Şüphesiz bu mesele en meşhur sorunlardan ve en

²⁴⁴ İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/293.

²⁴⁵ Ebu Ca’fer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb, *Menâkıbu âli Ebî Tâlib.*, 1/293-294.

²⁴⁶ Mustafa Öz, “Şerefüddin el-Âmilî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010).

büyük musibetlerden biridir. Sahih eser sahipleri, sünen yazarları da kitaplarına bunu almışlardır. Siyer müelliflerinin hepsi de bu olayı nakletmişlerdir. Buhârî'nin eserine almış olduğu ve Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ud'un, İbn Abbas senediyle gelen rivayet de sana bu konuda yeter." el-Âmilî bunları söyledikten sonra Buhârî'deki ilgili rivayeti eserinde zikretmiştir. Sonrasında müellif şunları eklemiştir; "Buhârî, Sahîhi'nin birçok yerinde bu olayı rivayet etmiştir. Müslim de Sahîhi'nde vasiyetler bölümünün sonunda bunu zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel de Müsned'inde İbn Abbas'ın hadisini rivayet etmektedir. Diğer sünen sahipleri ve tarihçiler de bunu rivayet etmektedirler.²⁴⁷ Ayrıca Âmilî'nin Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetine değinip yine Buhârî'nin aynı eserinde geçen Saîd b. Cübeyr'in rivayetinden bahsetmemesi de dikkat çeken diğer bir husustur.

Devamında Mûsevî, Ehli Sünnet âlimlerinin konuyla ilgili hadise müdahalede bulunduklarına yönelik şunları eklemektedir: "Şüphesiz onlar bu hadisi mana olarak rivayet ettiklerinden, bu hadis üzerinde (anlam yönünden) tasarrufta bulunmuşlardır. Çünkü rivayetin metni, "*Şüphesiz Peygamber hezeyan etti*" cümlesiyle sabitken, onlar "*Şüphesiz Peygamberin hastalığı ağırlaştı*" sözüyle hem manayı süslemek hem de bu (hezeyan etti) sözünü uygun görmeyenlere bu durumu hafif göstermek için tasarrufta bulunmuşlardır."²⁴⁸

Böylelikle Şîâ, Ehli Sünnet'in Hz. Ömer'i korumak için rivayette, tasarrufta bulunduğu kanaatini taşımaktadır. Onlara göre Kırtâs hadisesinde en büyük sıkıntıyı çıkaran Hz. Ömer'dir. Öyle ki o, her fırsatta Hz. Ali'nin imam olmasına engel olmaya çalışmıştır. Şerefeddin El-Âmilî bu engel olma işine bir örnek olarak Taberânî'nin "Mu'cemü'l-Evsat" isimli eserinde geçen ve Hz. Ömer'le alakalı olan Kırtâs olayını nakletmektedir: "Peygamber hastalandığında şöyle dedi; "*Bana kendisinden sonra ebediyyen sapmayacağınız vasiyeti yazmam için kâğıt ve hokka getirin*" dedi. Perdenin ardında bulunan kadınlar da şöyle dedi; "*Allah resulünün (sav) ne dediğini duymuyor musunuz?*" Ömer şöyle dedi: "*Mukakkak ki sizler Hz. Yusuf'un dönemindeki kadınlar gibisiniz. Peygamber hastalandığında gözlerinizi kısıp ağlarsınız ama iyileştiğinde de boğazına yapışsınız.*" Bunun üzerine Peygamber şöyle dedi; "*O kadınları kendi*

²⁴⁷ Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Âlû Şerefiddîn el-Mûsevî el-Âmilî, *Mürâcaât* (Matbaatu'l-İrfân, 1936), 241-242.

²⁴⁸ el-Âmilî, *Mürâcaât*, 243.

hallerine bırakın. Şüphesiz onlar sizden daha hayırlıdır.”²⁴⁹ El-Âmilî, nakil yaptıktan sonra şunları söylemektedir; “ Sen de görüyorsun ki onlar (sahâbeler) bu olayda ona itaat etmemişlerdir. İtaat etmiş olsalardı eğer, sapmaktan güvende olacaklardı. Keşke onlar Peygambere uymamazlık etmeyip, Peygamberin emrine karşılık olarak “Allah’ın kitabı bize yeter” demeselerdi. Hatta sanki Peygamber, Allah’ın kitabının önemini ayırt edemiyor veya onlar Kur’an’ın özellik ve faydalarını Peygamberden daha iyi biliyorlardı. Keşke onlar, Hz. Muhammed (sav) ölüm döşeğindeyken sadece bununla yetinseydiler ve “Peygamber hezeyan ediyor” sözleriyle de onu rencide şaşırtmasalardı.²⁵⁰ Bu ifadelerden hareketle Kırtâs olayıyla ilgili Şiâ’nın sahâbeye dönük ne kadar sert açıklamalarda bulunduğu rahatça görülmektedir.

Şerefüddin el-Âmilî, Resûlullah’ın vasiyeti yazdırmak istemesinin sebebi olarak da şunları kaydetmektedir: “Sen, Peygamberin (sav) “*Kendinden sonra kesinlikle sapmayacağınız vasiyeti yazmak için bana (yazı malzemesi) getirin*” ve “*Şüphesiz ben size, kendisine tabi olduğunuz sürece sapmayacağınız şeyi bırakıyorum. Bunlar Allah’ın kitabı ve zürriyetim olan ehli beytim*” sözleri hakkında iyi düşünecek olursan, bu iki hadisin (söylemin) amacının bir olduğunu bilirsin. Zira resûlullah (sav) hastalığı esnasında onlara, sekaleyn hadisinde zorunlu tuttuğu şeyin açıklamasını yazmak istemiştir.²⁵¹ Yani yazara göre Kırtâs olayında açıklanacak şey aslında, Sakaleyn hadisinde geçen ehli beyte tabi olmanın nasıl olacağının tafsilatıyla ilgiliydi.

Hz. Muhammed’in (sav) vasiyeti yazmaktan vazgeçmesiyle ilgili olarak da müellif Şiâ’nın da genel olarak benimsemiş olduğu şu önemli açıklamaları yapmaktadır: “Şüphesiz o, bunu yapmaktan vazgeçti. Çünkü onu hayrete düşüren (hezeyan etti) sözleri yüzünden Peygamber vasiyeti yazmamaya mecbur kaldı. O vakit yazdığı şeyi yazarken hezeyan etti mi? (Allah’a sığınırız) veya hezeyan etmedi mi? ihtilaf ve fitneleri dışında vasiyetin yazılmasının bir etkisi kalmamıştı. Onun gözü önünde boş sözleri çokça söylemeleri ve ihtilaf etmeleri buna örnektir. Senin de duyduğun gibi o vakit kendisi onlara “*Yanımdan kalkın*” sözünden başka bir şey dememiştir. Eğer Hz. Muhammed (sav) ısrar edip vasiyeti yazsaydı, onlar kendi sözleri olan “*hezeyan etti*” iddiasında ısrarcı olacaklardı. Ve onların taraftarları muhakkak

²⁴⁹ Süleyman b. Ahmed Taberânî Ebü’l-Kasım, *el-Mu‘cemü’l-Evsat* (Kahire: Daru’l-Harameyn, 1995), 5/287 (No. 5338).

²⁵⁰ el-Âmilî, *Mürâcaât*, 244.

²⁵¹ el-Âmilî, *Mürâcaât*, 245.

Peygamberin hezeyan ettiğini ispat etmeye çalışacaklardı (Allah’a sığınırız). Zira sonrasında bunlar vasiyetle ilgili efsaneler yazdılar. Vasiyet meselesiyle alakalı ve bunu delil olarak kullananlara karşı cevap vermek için eserlerini gerekçelerle doldurdular. Bunun için Peygamberin (sav) hikmetinin yüceliği gereği o, kendisine karşı çıkanlara ve onların dostlarına nübüvvete iftira atma kapısını açmamak için vasiyetten geri durmuştur. Şüphesiz Peygamber (sav) ister yazsın ister yazmasın Hz. Ali ve onun dostlarının bu vasiyetin muhtevasına boyun eğdiklerini, diğerlerinin de yazılsa bile itibar etmeyip onunla amel etmeyeceklerini gördü. Hikmeti gereği ve bu olaydan dolayı vasiyeti yazmaması gerekti. Öyle ki bu karşı çıkıştan sonra ortada fitne dışında bir şey kalmadığı malumdur.”²⁵²

Şerefüddîn el-Mûsevî, Resûlullahın (sav) emrinin vucup ifade ettiğini ve ona uymayanların kendilerine uyulması zorunlu olan bir şeyi de terk ettiklerini belirtmektedir. Böylece Şiâ, hem ilk dönem, hem de son dönemde Kırtâs meselesine bakış açısını Hz. Ali’nin imam tayin edilmek istenmesi ve sahâbenin de bunu engellemek için elinden geldiğini yapmaya çalışıp Peygamberin (sav) emrine itaat etmediği fikri çerçevesinde anlamaya ve açıklamaya çalışmıştır. Özellikle onlara göre Hz. Ömer ve Hz. Ebubekir’de Hz. Muhammed’e (sav) muhalefet edenlerin öncüleri olmuşlardır.

3.2.4. Abdullah Deştî’nin Görüşü

Günümüz Kuveytli Şiî âlimlerden olan Deştî (1960), hâdiseyle alakalı yazmış olduğu eserde şunları söylemektedir; “Peygamberin (sav) (vasiyet yazma) isteği karşısında, O’na icabet etmeyen sahabeleri korumak için şöyle denildi; Peygamberin emrine, O’nun acısından dolayı şefkat gösterildiği için “*Şüphesiz Peygamberin ağrısı (hastalığı) kendisine ağır gelmiştir*” dediler. Peygambere şefkat göstermek “*Allah’ın kitabı bize yeter*” sözlerine uygun düşebilir mi? O söz ki Ömer’den sâdır olmuştur. Buhâri, *Kitâbu’t-Tıp* ve *Kavlu’l-marîd kûmû annî* başlığında bunu zikretmiştir.”²⁵³

Akabinde Destî şu açıklamaları yapmaktadır; “*Allah’ın kitabı bize yeter*” sözü, özellikle peygamberin huzurunda söyleyenin kolay bir şekilde söyleyebileceği küçük bir söz değildir. Nitekim Peygamber bunu şöyle yasaklamıştır; “*Dikkat edin! Sizden*

²⁵² el-Âmilî, *Mürâcâât*, 245.

²⁵³ Abdullah Deştî, *en-Nefis fî beyâni reziyyeti’l-hamîs* (Kuveyt: y.y, 2002), 1/141.

birini emrettiğim veya nehyettiğim meseleden bir meselem kendisine ulaştığı halde, koltuğuna yaslanıp, (bu meseleyi) bilmiyorum. Sadece biz Allah'ın kitabında bulduğumuza tâbi oluruz (derken) bulmayayım.”²⁵⁴

Deştî, bu hadisin sahih olduğunu belirttikten sonra bu hadisi Hz. Ömer'in “Allah'ın kitabı bize yeter” sözünü yukarıdaki rivayetle açıklamaya çalışmış ve onu itham etmek için kullanmıştır. Konunun devamında Hz. Ömer'in hatalı olduğunu, Peygamberin emrine uymadığını ve kendisine vahiy gelen Allah resulüne itaat etmediğini ifade etmiştir. Sonra yine bu mevzuyla alakalı olarak Hz. Ömer'in de içinde bulunduğu diğer rivayetleri serdetmiş ve bu rivayetlerle Hz. Ömer ve onun gibi düşünenleri eleştirmek maksadıyla istimal etmiştir.

Devamında yazar şöyle demektedir: “Peygamberin sinirlenmesinin bir kıymeti yok mu? Ya da (asıl) sıkıntı, sizin o güne kadar Ömer'e uyararak, Allah resulünün ağrısının kendisine ağır gelmesine inanmanız mı? (böylelikle peygamber) isteğinde hatalı, Ömer de doğruyla beraberdir! Zaten Ömer her zaman vahyin muvafakat (onayladığı) ettiği kişidir. Ama Allah'ın resûlü, vahyin onaylamadığı kişidir!”²⁵⁵ Deştî bu açıklamalarıyla Hz. Ömer'e tepkisini ortaya koymuş ve Ehli Sünnet'in Hz. Ömer'le ilgili vahye muvafakat ettiği fikrini de tenkit etmiştir.

Abdullah Deştî: “Sonra Allahu tealanın “*Bugün size dininizi tamama erdirdim*” sözü, peygambere itaatin gerekli olduğunu belirten “*Peygamber size ne veriyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin*”²⁵⁶, “*Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve Allah'a karşı gelmekten sakının*”²⁵⁷ ya da “*Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur*”²⁵⁸ ayetlerini nesh mi etmiştir.”²⁵⁹ demektedir. Deştî bu açıklamaları Ehli Sünnetin “Peygamber zaruri bir şey olsaydı açıklardı. Çünkü Allah dinini tamama erdirdi” görüşünü reddetmek için yapmaktadır.

Yazar kendi fikrini savunmak amacıyla şu soruları da sormaktadır: “ Sonra olayın kendisini, nasıl olur da müstehap olan (bir iş) veya gerekli olmayan fazla bir açıklama olarak bir arada düşünebiliriz? Sahih-i Buhârî'den nakledildiğine göre İbn

²⁵⁴ Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/141.

²⁵⁵ Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/144.

²⁵⁶ (el-Hasr 59/7)

²⁵⁷ (el-Mâide 5/92)

²⁵⁸ (el-Ahzâb 33/36)

²⁵⁹ Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/145.

Abbas'ın gözyaşları akıyordu. “*Hatta gözyaşları çakılları ıslattı* ” (İbni Abbas) Perşembe gününün musibetini zikrettikten sonra şöyle söylüyor; “*Allah'ın resulüyle, ihtilafları ve gürültülerinden ötürü onlara yazdıracağı (şey) arasına girmek şüphesiz büyük bir musibettir*” (İbn Abbas tarafından olan) bu üzüntünün hepsi, müstehap olan bir iş için olabilir mi? ”

Sonrasında “ Hz. Ali'nin, kendisine sorulan şu soruyla ne alakası vardır? Hz. Ali (vasiyetin yazıldığı vakit) neredeydi. Niçin Allah resulüne icabet (yazı malzemesi getirmek suretiyle) etmedi. Bu soruyu soran, acziyetiyle sıkıntıyı halletmeye çalışıp Şiâ'nın sahasında gol atmaya çalışan bir kişidir. (Soruyu soran kişiye) Hz. Ali'nin bu olaydaki duruşu ve (sahabe) meclisinin ikiye bölünüp, bir grup; “(yazı malzemesini) *getirin! size vasiyyet yazsın* ” demesini, onlardan diğer bir grubun ise bunun tam tersini söyle(mesinin)di (farkında değildir) demektedir. Devamla (Hz: Ali orada mevcut) değilse eğer (onun aleyhine) zaten sana bir delil yoktur. (Hz. Ali orada) mevcut idiye eğer, Hz. Ali'nin (hayat) tarihine muttali olanlar, Hz. Ali'nin hangi safta duracağını bilir”²⁶⁰ demekle bu konu hakkındaki görüşlerini dile getirmektedir.

Deştî Hz. Muhammed'in (sav) vasiyeti yazmaktan vazgeçmesinin sebebinin de şöyle ifade etmekte ve Hz. Ömer'le alakalı şu açıklamaları yapmaktadır: “Allah'ın resulü vasiyet yazdırmayı, kendisine hezeyan iftirası atıldıktan sonra ısrarda bulunmaksızın terk etmiştir. Bunun için Hz. Peygamberin, hastalığının kendisine ağır gelip vasiyet yazdığı veya sözlü olarak hezeyana düştüğü, etkili şahısların müdahalesiyle ümmete mal olacağından, Hz. Muhammed'in vasiyeti yazmaması gerekli olmuştur.”

“Sonra Ömer, sahih (kaynaklarda geçtiği gibi) de Allah resulünün üzerine hücum eden bedeviye karşı şiddetli tavrıyla bilinir. Hz. Peygambere “Adaletli ol! Ey Muhammed ” diyen bedeviye, Peygamberin yüce şahsiyetine dokunarak : “*Beni bırak! Bu münafiği öldüreyim*” dedi. Hz. Muhammed hayattayken böyle davranan Ömer'in Peygamberin hastalığı esnasındaki ortamda hazır bulunup ne yapması beklenir. Sonra bazıları da Allah resulünün hezeyan ettiğiyle ilgili iftira atar!”²⁶¹

Görüldüğü üzere Şiâ, her seferinde Hz. Ömer'e yüklenmiş ve onun Hz. Peygambere bile saygısının olmadığını, gerektiği zaman bunu hiç çekinmeden

²⁶⁰ Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/145.

²⁶¹ Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/147.

yapabileceğini belirtmiştir. Devamında Deştî, Peygamberin yazmak istediği şeyle alakalı olarak;

“ Rasulullah ne yazmak istemiştir? Bu vasiyet nedir? *“Şüphesiz kendisinden sonra kesinlikle sapmayacağınız”* cümlesini Allah resulü iki defa zikretmiş(tir) ve bu iki şeye delalet eder.

Birincisi: Son anlarında yazarak tespit etmek istediği vasiyete (delalet eder)

İkincisi: Müslim'in sahihinde Zeyd b. Erkam'dan rivayet ettiği, (Hz. Peygamberin) veda haccından döndükten sonra Gadîr-i Hum denilen yerdeki vasiyete delalet eder. Zeyd b. Erkam şöyle demişti: “Allah resulü, Allah'ı hamd edip onu övdükten sonra şöyle dedi; *“Ey insanlar ben, rabbimin elçisinin yanında gelip kendisine icabet edeceği bir beşerim. Size sekaleyni bırakıyorum. Onlardan birincisi, içinde nur ve hidayet olan Allah'ın kitabıdır. Allah'ın kitabındaki emirlere uyun, ona sınıksız sarılın.”* Allah'ın kitabına teşvik ettikten sonra da Hz. Peygamber: *“Ehli beytim. Ehli beytim hususunda da Allah'tan sakının”*²⁶² şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.²⁶³

Böylelikle Şiâ'ya göre Peygamberin yazmak istediği şey, aslında Gadîr-i Hum'daki sözlü vasiyetin yazılarak tekit edilmesiyle alakalıdır. İlgi çekici olan bir diğer husus ta, Şiâ'nın delillendirme yaparken Ehli Sünnet'in kaynaklarından rivayetlerle görüşünü desteklemeye çalışmasıdır. Devamında müellif şunları eklemektedir;

“Sahîh-i Buhâri'den aktarılan, râvinin ibaresine göre *“Evde bulunanlar ihtilafa düştü ve tartıştılar. Onlardan bazıları O'ndan (Peygamberden sonra) sapılmaması için yazı malzemesinin getirilmesini isterken, diğer bazıları da bunun tersini söylüyordu”* Tersini söyleyenler kimlerdir? (Râvi bunu belirterek Peygambere) mani olmayı kastetmemiş midir? Bununla beraber şüphesiz rivayeti yazan, onların (yazı malzemesinin getirilmesini istemeyenlerin) Allah'ın resulüne icabet etmediklerini kabul etmiş ve bu yüzden *“Peygambere olan şefkatlerinden dolayı sahâbeler ona icabet etmediler”* demiştir.²⁶⁴

²⁶² Müslim, "Fadâilu's-Sahâbe" 36.

²⁶³ Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/148.

²⁶⁴ Deştî, *en-Nefîs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/149.

Ehli Sünnet'in Şiâ'ya Hz. Ali'yle alakalı yönelttiği bir meseleyle ilgili olarak da Deştî şunları söylemektedir: “ Hz. Peygamber'in Kırtâs olayında sinirlenmesi, Hz. Ali'nin Hudeybiye'deki “Sil!” emrinin yerine getirilmemesine benzetilmektedir. Bunu yaparak Hz. Ali, Peygamberin emrini reddetmiştir ki, Peygamber Hz. Ali'den anlaşmayı almıştır ve mübarek eliyle onu silmiştir” Bu iddiaya karşılık olarak deriz ki: “Bu konu, öncesinde de geçmişti. Fakat bu sözleri söyleyen, Allah resulünün, Hz. Ali'ye kızdığını iddia etmektedir. Ve onun delili de Allah resulünün, Hz. Ali'nin elinden (Hudeybiye) anlaşmasını almasıyla ilgili rivayettir. Hz. Peygamberin Hz. Ali'nin elinden anlaşmayı almasıyla, sinirlenmesi arasında bir ilinti var mı? Ey okuyucu! Bunun hükmünü vermeyi sana bırakıyorum.”²⁶⁵

Deştî devamında yukarıdaki meseleyle ilgili delilleri sıraladıktan sonra konuya son vermektedir. Kırtâs olayının kitapta anlatılma biçimine genel olarak bakıldığında, Şiâ'ya göre Hz. Ali'nin yazılı bir şekilde imam tayin edilmesi, Hz. Ömer ve onun yanında bulunanlar tarafından engellenmiştir. Bununla birlikte söylediği sözlerle Hz. Ömer, Peygambere karşı büyük bir saygısızlıkta bulunmuştur. Hz. Ali olay yerinde idiyse eğer, vasiyetin yazılmasını isteyen tarafta bulunmuştur. Hz. Peygamberin yazdıracağı vasiyet aslında, Gadîr-i Hum'daki sözlerinin yazılı olarak tekidi niteliğinde olacaktı.

3.2.5. Mehdi Aksu'nun Görüşü

İğdır doğumlu, İsnâaşeriyye itikadını benimseyen ve İran'ın Kum şehrinde eğitimini aldıktan sonra tekrardan Türkiye'ye dönüp kendi çalışmalarını yürüten Mehdi Aksu (1972), Kırtâs hâdisesiyle alakalı yapmış olduğu açıklamalarında olayın Ehl-i Sünnet tarafından bile vaki olduğunun kabul edildiğini ve bazı âlimlerin meseleyi açıklarken kurnazlık yaptıklarını belirtmektedir. Ardından Şiâ'nın bu olayı irdemesinin en büyük sebebinin Hz. Ali'nin imam tayin edilmesiyle ilgili olmadığını, asıl nedenin Hz. Ömer'in Peygambere karşı sergilemiş olduğu tavırdan kaynaklandığını dile getirmektedir. Ona göre Şîî'ler zaten Hz. Ali'nin imametini farklı deliller vasıtasıyla kabul etmektedirler. Bundan mütevellit ikinci halifenin tavrı Şiâ nazarında asıl üzerinde durulması gereken en önemli noktalardan biridir.

²⁶⁵ Deştî, *en-Nefis fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*, 1/150.

Aksu, Hz. Ömer'in tavrının Kur'ân-ı Kerîm'de geçen: “*Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik.*”²⁶⁶, “*Ey iman edenler! Allah ve resulünün önüne geçmeyin, Allah'a itaatsizlikten sakının!*”²⁶⁷, “*O, Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.(size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.*”²⁶⁸, “*Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.*”²⁶⁹, “*Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.*”²⁷⁰ ayetlere ters düştüğünü söyledikten sonra “*Ömer bu ayetleri bilmiyor muydu?*” diye de Hz. Ömer'i eleştirmektedir.

Hz. Peygamberin hezeyan ettiği iddiasına yönelik olarak onun incitildiğini, bunun ikinci halife tarafından yapıldığını beyan eden Aksu, “*Allah'ı ve resulünü incitenleri Allah, dünyada ve âhirette lânetlemiş ve onlar için alçaltıcı bir ceza hazırlamıştır.*” ayetinin muhatabının Hz. Ömer olduğunu konuşmasında ifade etmektedir. Onun açısından Şiâ dünyası, bu olayda Peygamberin ne yazdıracağından ziyade ona karşı sergilenen tavra karşı itirazda bulunduğunu ve asıl bunun üzerinde durulması gerektiğini beyan etmektedir. Ona göre eleştirilerin asıl nedeni, rivayetlerde geçen ve Peygambere karşı söylenilen sözlerdir.

Hz. Muhammed'e (sav) itiraz edildikten sonra vasiyeti yazmamasının sebebine yönelik olarak da şunları dile getirmektedir: “*Vasiyeti yazdırsaydı, vefatından sonra birileri kalkıp bu vasiyetin hükümsüz olduğunu söyleyecekti. Bu durumda yirmi üç yıllık risaleti döneminde Peygamberin söylediği hadisleri cerh edecekti. Şüphe ve itiraz getirecekti. İnançta sağlam olmayanlar işlerine gelmeyen hadislerle karşılaştıklarında şunu hemen ortaya atacaklardı: Acaba Peygamber bunu söylediği zaman akli başında mıydı? Sayıklıyor halde miydi? Böylece yirmi üç yıllık zamanda söylenilenlere karşı şüpheler oluşturulacaktı. Allah resûlü bundan dolayı sayıklıyor mu? ithamından sonra artık vasiyetini yazdırtmadı ve yazdırmak istedikleri şeyler de*

²⁶⁶ (en-Nisâ 4/80)

²⁶⁷ (el-Hucurât 49/1)

²⁶⁸ (en-Necm 53/3-4)

²⁶⁹ (el-Haşr 59/7)

²⁷⁰ (el-Ahzâb 33/36)

zaten Şiâ'nın kaynaklarında vardır. ”²⁷¹ Mehdi Aksu'nun Kirtâs olayıyla alakalı yapmış olduğu bu açıklamalar esasında ilk dönem Şiî ülemasının beyanıyla genel olarak ayniyet arz etmektedir. Böylelikle günümüz Şiî'leri de geçmiş açıklamaları tekrar etmenin ötesinde çok farklı açıklamalar yapmamış ve geleneği sürdürmüşlerir. Aslında buradaki izahların içinde üzerinde durulması gereken en önemli ayrıntı: Şiâ'nın Kirtâs hâdisesini Hz. Ali'nin imam olarak tayin edilmesine delil olarak almayıp, olayı Hz. Ömer'e yönelik ağır bir eleştiri malzemesi çerçevesinde ele almasındaki açıklamalarıdır.

²⁷¹ “Şiâ Cevap Veriyor”, haz. Mehdi Aksu, *YouTube* (01 Mayıs 2016), 00:00:01-00:13:55.

SONUÇ

İslâm dininin en temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde Allah (c.c), inananları siyasî ve itikadî ihtilafa düşmekten sakındırmaktadır. Hâlbuki İslâm tarihini incelediğimizde siyasî ve itikadî ihtilafların Müslümanlar arasında oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte İnsanların ihtilafa düşmelerinin birçok sebebi vardır. Çevrenin, insanın ve dinin bizzat kendisinin anlaşılma biçimi bu ihtilafların oluşmasındaki etkisi göz ardı edilmemelidir. İslam âlimleri Müslümanların fer'î kabul edilen fikhî konularda ihtilaflarını rahmet olarak görürken, onların aslî meselelerden olan itikadî konularda birbirlerine ters düşmelerini ise caiz görmemişlerdir. Kırtâs olayı olarak isimlendirilen, Peygamber'in (sav) vefatına yakın gerçekleşen hâdis de Müslümanlar arasında ihtilafa neden olmuş önemli olaylardan biridir. Nitekim bu olay, tarih sahnesinde Şiâ gibi olayları hararetle sahâbîlerin aleyhine kullanabilen bir mezhebin mühim dayanaklarından biri olmuştur. Müslümanların çoğunluğunu teşkil eden Ehli Sünnete göre ise mevzu, Şiâ'ya yönelik bir eleştiri malzemesi olarak eserlerde kendine yer edinmiştir.

Olayın Resûlullah'ın (sav) vasiyet yazdırmasıyla alakalı olması, ilgili rivayetlerde kırtasiye malzemesini karşılayacak farklı kelimelerin kullanılmasına sebebiyet vermiştir. Bunun için hâdis, tarihi süreç içerisinde kırtasiye malzemesini ifade eden kelimelerle isimlendirilmiştir. Kırtâs olayı hadis, tarih, siyer ve terâcim gibi birçok kaynakta yer almaktadır. Olayın daha çok, Buhârî ve Müslim'in "*el-Câmiu's-Sahîh*" isimli eserlerindeki rivayetler bağlamında anlaşıldığı bir gerçektir. Hatta Şiâ mezhebi dahi meseleyi ele alırken Buhârî ve Müslim'in eserlerindeki hadisleri örnek göstermiştir. Şiâ mezhebinin tutumu her ne kadar sahâbeyi ve Ehli Sünnet âlimlerini eleştirmeye yönelik olsa da bu rivayetler cerh ve ta'dîl ilmiyle uğraşanlar tarafından da tenkide uğramıştır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in sahihinde bulunan rivayetlerin metinleri dahi Şiâ'nın iddia ettiği gibi Hz. Ömer'i tenkit edecek yeterli bilgiyi taşımamaktadır. Ubeydullah b. Abdullah'ın rivayetlerinin hem metin hem de sened olarak tenkide uğraması, Saîd b. Cübeyr'in rivayetlerinin daha sıhhatli kabul edilip metin olarak Şiâ'nın iddia ettiği yeterli içeriğe sahip olmaması, İbn Abbas'ın Hz. Ömer'in faziletiyle alakalı rivayeti ve Hz. Peygamberin (sav) onu öven açık birçok hâdisinin Buhârî ve Müslim'de bulunması Şiâ'nın Hz. Ömer hakkındaki kanaatini çürütmektedir.

Kırtâs olayı ve Hz. Peygamber'in (sav) hastalık sürecinde vuku bulduğu malum olan bir durumdur. Bu hâdiseyi daha iyi kavramak için kaynaklarda geçen tüm rivayetler, sıhhat yönü de düşünülerek hâdis-olay irtibatı içinde anlaşılmalıdır. Ehli Sünnet'in Kırtâs olayına karşı bakışı kendi fikri anlayışı çerçevesinde oluşmuştur. Rivayetlerde Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah (sav) tarafından namaz kıldırması için tayin edilmesi ve Peygamber'in onun hakkında farklı temennilerde bulunması, Kırtâs meselesinin Hz. Ebû Bekir'in halifeliğinin yazılma ihtimaline işaret olarak görülmüştür. Bununla beraber Ehli Sünnet, Şiâ'nın tersine Kırtâs olayını başta Hz. Ali olmak üzere hiçbir sahâbenin aleyhine olabilecek şekilde yorumlanmamıştır. Mevzu daha çok Hz. Muhammed'in (sav) hastalığında ortaya çıkan içtihadattan kaynaklı bir ihtilaf olarak görülmüş ve meselenin açıklanması bu minval üzerinde eserlerde kendine yer bulmuştur. Sünnî olarak bilinen ümmetin çoğunluğu ilk dönemden günümüze kadar konuya bu çerçeveden yaklaşmışlardır.

Şiâ, Kırtâs meselesini tamamiyle Hz. Ömer'in ve onun yanında olduğunu düşündükleri sahâbelerin tenkit edilmesi anlayışı üzerine inşa etmiştir. Hatta konuyu, Hz. Ali'nin imam tayin edilmesine delil olmaktan ziyade sahâbelerin Hz. Peygambere yapmış oldukları saygısızlık çerçevesinde ele almıştır. Şiâ'nın İlk dönem ve son dönem temsilcileri bu anlayışı tüm canlılığıyla sürdürmüşlerdir. Hiç şüphesiz Şiâ'nın kendi inanç yapılarından almış oldukları duruşları, bu mevzunun anlaşılma biçimine de rengini vermiştir. Mezhebin bilinçaltında barındırmış olduğu siyasî hesaplaşma isteği, olayın yorumlanmasına da açık bir şekilde etki etmiştir. Bu yönüyle Hz. Ömer, tarih sahnesindeki etkisinden kaynaklı olarak bir nevi sanık sandalyesine oturtulmuş ve ona karşı ağır bir eleştiri yapılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdulkâhir b. Tahir b. Muhammed et-Temimî el-Bağdâdî. *el-Fark Beyne'l-Firak ve Beyanü'l-Firkati'n-Naciye Minhum*. 1 Cilt. Beyrut: Darü'l-Âfâki'l-Cedîde, 2. Basım, 1977.

Abdülazîz b. Şâh Veliyyillâh Ahmed b. Abdirrahîm el-Ömerî el-Fârûkî ed-Dihlevî. *Tuhfe-i isna aşeriyye*. Kahire: Matbaatu's-Selefiyye, 1953.

Ahmed b. Abdülhalim el-Harrânî İbn Teymiye. *Minhâcu's-Sünneti'n-Nebeviyye fî nakdi kelâmuş-Şiâti'l-Kaderiyye*. 9 Cilt. Suudi Arabistan: Câmiatu İmam Muhammed İbn Suud el-İslâmiyye, 1. Basım, 1986.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed. *Müsnedu el-İmam Ahmed b. Hanbel*. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

Ahmed Davudoğlu. *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. 11 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1980.

Akman, Mustafa. "İtikadî Mezhepler Tarihinin Kaynakları: İçerik ve Özellikleri". *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/2 (2019), 169-204.

Ali b. İsmail b. İshak el-Basrî, Ebü'l-Hasan el-Eş'arî. *el-İbâne fî Usuli'd-Diyâne*. Kahire: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Diniyye, 1. Basım, 2009.

Ali Muhammed Sallâbî. *Hiz. Ali 'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*. İstanbul: Ravza Yayınları, 6. Basım, 2006.

Âmilî, Şerefüddîn Abdülhüseyn b. es-Seyyid Yûsuf b. el-Cevâd Şerefiddîn el-Mûsevî el-. *Mürâcaât*. Matbaatu'l-İrfân, 1936.

Aydın, Mehmet Âkif. "İmâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/203-207. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyn b Ali. *es-Sünenü'l-kebir*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.

Bulut, Halil İbrahim. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2016.

Çakan, İsmail Lütfi. "Babanzâde Ahmed Naim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/375-376. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.

Deştî, Abdullah. *en-Nefs fî beyâni reziyyeti'l-hamîs*. 2 Cilt. Kuveyt: y.y, 1. Basım, 2002.

Ebû Abdillâh Muhammed b İsmâîl b İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî. *Sahihü'l-Buhârî*. 9 Cilt. Beyrut: Daru Tavki'n-Necât, 1. Basım, 2001.

Ebû Abdillâh Ziyâüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî. *el-Emrâz ve'l-keffârât ve't-tıb ve'r-rukayyât*. Kahire: Daru İbni Afvân, 1. Basım, 1995.

Ebû Abdullah İbnü'l-Muallim Muhammed b Muhammed Müfid. *el-İrşad fî ma 'rifeti hucecillahi ale 'l-ibâd*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu âli'l-Beyt li İhyâi't-Turâs, 2. Basım, 2008.

Ebû Bekir b. Ebu Şeybe. *Musannefu Ebi Şeybe*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1. Basım, 1988.

Ebû Bekr Ahmed b el-Hüseyin b Ali Beyhakî. *Delailü 'n-nübüvve ve ma 'rifetu ahvâli sahibi 'ş-şeria*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1985.

Ebû Ca'fer Reşidüddin Muhammed b. Ali İbn Şehrâşûb. *Menâkıbu âli Ebî Tâlib*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Edva, 2. Basım, 1991.

Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed Mâtürîdî. *Kitâbü't-Tevhîd*. Mısır: Darü'l-Câmiatü'l-Misriyye, t.y.

Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî. *Müsnedu'd-Dârimî*. Suudi Arabistan: Darü'l-Muğnî, 1. Basım, 2000.

Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî Aynî. *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahihi 'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.

Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, Cemmâilî Makdisî İbn Kudâme. *Lüm 'atü'l-i'tikadi'l-hâdî ilâ sebîli'r-reşâd*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2012.

Ebu Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed, İbn Kudâme. *İsbâtu Sıfatu'l-Uluw*. 1 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988.

Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî. *Müsned İshâk b. Râhûye*. Medine: Mektebetu'l-İmân, 1. Basım, 1991.

Ebû Zehra, Muhammed. *İslâm'da Siyâsî, İtikâdî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*. çev. Abdulkadir Şener vd. 2 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1. Basım, ts.

Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. Ahmed b. Abdüllatif Zebidî. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. çev. Ahmed Naim - Kâmil Miras. 8 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 15. Basım, 2019.

Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim Eş'arî. *Mağâlâtü'l-İslâmiyyîn ve 'htilâfû'l-muşallîn*. 1 Cilt. Mektebetu'l-Asriyye, 1. Basım, 2005.

Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî. *et-Ta'rifat*. 1 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.

Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nisaburî Müslim b. el-Haccac Müslim. *Sahîhü'l-Müslim*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, t.y.

Ebü't-Tahir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsü'l-Muhît*. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 2005.

Ekmelüddin Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Hanefî Ebu Abdullah el-Bâbertî. *Şerhu Akideti't-Tahavî*. Beyrut: Daru'l-Beyrûtî, 1. Basım, 2009.

Engin, Nihat. “Ahmet Davudoğlu”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/52-53. İzmir: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1994.

es-Seyyid Ca’fer Mürtedâ el-Âmilî. *es-Sahîh min Sîreti’n-Nebîyyi’l-A’zam Sallallahü aleyhi ve Sellem*. 35 Cilt. Lübnan: Daru’l-Hadîs li’t-Tabâ’ati ve’n-Neşr, 1. Basım, 1980.

Ferhat, Koca. “İbn Teymiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/389-390. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.

Fığlalı, Ethem Ruhi. *Günümüz İslâm Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 3. Basım, 2014.

Haberli, Mehmet. “İtikadi İslam Mezheplerinin Ortaya Çıkışına Etki Eden Faktörler”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2012), 160-177.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed b. İbrâhim. *A’lamü’l-hadis fî şerhi Sahîhi’l-Buhari*. 4 Cilt. Mekke: Câmîatu Ümmi’l-Kurâ, 1. Basım, 1988.

İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 13. Basım, 2016.

İbn Hişam, Abdülmelik b. Hişam b. Eyyub el-Himyerî, Ebu Muhammed. *es-Siretü’n-Nebeviyye*. 2 Cilt. Mısır: Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1955.

İbn Kesir, Ebü’l-Fida İmadüddin İsmail b Ömer. *el-Bidâye ve’n-nihaye*. 15 Cilt. Darü’l-Fikr, 1986.

İbnü’l-Arabi, Muhammed b. Abdullah el-Maafiri el-Malikî. *el-Avasım mine’l-Kavasım*. 1 Cilt. Lübnan: Daru’l-Cîl, 1987.

İlhan, Avni. “Şeyh Müfid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/500-502. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2020.

İmâd es-Seyyid eş-Şirbînî. *Reddu şübehêtin havle ismetu’n-nebiy fi dav’i’l-kitâbi ve’s-sünneti*. Mısır: Metâbi’u Daru’s-Sahîfeti, 1. Basım, 2003.

İsferâyînî, Tahir b. Muhammed. *et-Tabsîr fî’d-Dîn ve Temyîzi’l-Firkati’n-Nâciyeti Ani’l-Firaki’l-Hâlikîn*. 1 Cilt. Lübnan: Âlemu’l-Kutub, 1. Basım, 1983.

Kâdî İyâz, Ebü’l-Fazl İyaz b Musa b İyaz el-Yahsubî. *Kitâbü’s-şîfa bi-ta’rifi’l-hukuki’l-Mustafa*. 2 Cilt. Amman: Darû’l-Feyhâ, 2. Basım, 1986.

Kandemir, Yaşar. “Kâdî İyâz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/116-118. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2001.

Karacabey, Salih. “Hattâbî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/489-491. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997.

Karadâvî, Yusuf. *İhtilaf ve Tefrikalar Karşısında İslamî Tavır*. çev. Ersan Urcan. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2. Basım, 2014.

Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 10. Basım, 2014.

Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Kaya, Eyyüp Said. “Mâzerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 28. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

Koçkuzu, Ali Osman. “Bedreddin Aynî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/271-272. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1991.

Kurtubî, Ebü'l-Abbas Ziyaeddin Ahmed b. Ömer b. İbrâhim. *Müfhim lima eşkele min telhisi Kitâbi Müslim*. 7 Cilt. Beyrut: Dârü İbn Kesir, 1. Basım, 1996.

Makdisî, Muhtâr b. Tâhir. *el-Bed' ve't-târih*. 6 Cilt. Mısır: Mektebetu's-Sekâfetu'd-Diniyye, t.y.

Mâverî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*. Kahire: Darü'l-Hadîs, ts.

Mâzerî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî. *el-Mu'lim bi-fevaidi Müslim*. 3 Cilt. Tunus: el-Müessesetü'l-Vataniyye li't-Terceme ve't-Tahkik ve'd-Dirasat [Beytü'l-Hikme], 2. Basım, 1988.

Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî. *er-Risâle*. çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 5. Basım, 2012.

Muhammed b. Ömer Bahrak eş-Şâfiî Hadramî. *Hadâikü'l-envâr ve mataliü'l-esrâr fî sireti'n-nebiyyi'l-muhtâr*. Cidde: Darü'l-Menhec, 1. Basım, 1998.

Muhammed Saîd Ramazan el-Bûtî. *Fikhü's-sireti'n-nebeviyye maa mücez li-tarihi'l-hilâfeti'r-râside*. 1 Cilt. Şam: Darü'l-Fikr, 25. Basım, 2005.

Önemli, Kadri. *Ümmeti Kutuplaştıran İlk İhtilaflar*. ed. Cüneyt Gökçe. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2. Basım, 2020.

Öz, Mustafa. *Ana Hatlarıyla İslâm Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 3. Basım, 2014.

Öz, Mustafa. “İbn Şehrâşûb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/376. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1999.

Öz, Mustafa. “Şerefüddin el-Âmilî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/552-553. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2010.

Özen, Şükrü. “İhtilâf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/565-568. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000.

Râğıb es-Sircânî. *Siretü'n-nebeviyye*. Mısır: Tafrîğu Muhâdarâtu's-Savtiyye, 2020.

Rüveyfî, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Darü's-Sâdir, 3. Basım, 1993.

Sifil, Ebubekir. *Hiz. Ömer ve Nebvî Sünneti*. İstanbul: Rihle Kitap, 5. Basım, 2016.

Şehristânî, Muhammed b. Abdülkerim b. Ahmed el-Bağdâdî, Ebü'l-Feth. *Milel ve'n-Nihal*. 3 Cilt. Fas: Müessesetü'l-Halebî, t.y.

Taberanî, Süleyman b. Ahmed, Ebü'l-Kasım. *el-Mu'cemü'l-Evsat*. 10 Cilt. Kahire: Daru'l-Harameyn, 1995.

Tirmizî, Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî. *Sünenü't-Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Matbaatü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.

Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmine Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2020.

Toplaoğlu, Nuri. “Ahmed b. Ömer Kurtubî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/454-455. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru 'Âlâmi'n-Nübelâ*. 18 Cilt. Kahire: Daru'l-Hadîs, 2006.

Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman et-Türkmani ez-, Ebu Abdullah. *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhir ve'l-A'lam*. 52 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-'Arabi, 2. Basım, 1993.

“Hadîsu'r-Reziyye”. haz. Muhammed Şuayb. *YouTube*. Yayın Tarihi 26 Ocak 2014. <https://www.youtube.com/watch?v=QsvQwT0yr-k&t=222s>

“Şiâ Cevap Veriyor”. haz. Mehdi Aksu. *YouTube*. Yayın Tarihi 01 Mayıs 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=tKc74Psnrd8&t=624s>

Usulu'l-İslâm ve furuûhu fî medreseti'l-imâm el-Humeynî. Beyrut: Beytu'l-Kâtibi li't-tabâ'ti, 1. Basım, 2010.